

Sociologisk Forskning

Tidskrift för Sveriges Sociologförbund • Journal of the Swedish Sociological Association

Tema: Migration

Årgång 54 • Nr 1–2 • 2017

Sociologisk Forskning

Sociologisk Forskning är en facktidskrift för svenska sociologer och för andra som intresserar sig för den empiriska, teoretiska och metodologiska utvecklingen inom samhällsvetenskaperna. I Sociologisk Forskning presenteras kontinuerligt resultat från pågående forskningsprojekt och diskussioner kring teoretiska utvecklingsmöjligheter. Tidskriften har ett särskilt fokus på den svenska och nordiska samhälls-utvecklingen och har dessutom emellanåt olika temanummer. Vidare har Sociologisk Forskning en omfattande recensionsavdelning där svensk och internationell sociologisk och samhällsvetenskaplig litteratur recenserar. Tidskriften ges ut av Sveriges Sociologförbund med stöd av Vetenskapsrådet och kommer ut med 4 nummer om året. Den grundades 1964.

Sociologisk forskning indexeras i bl.a. följande databaser:

ArticleFirst, Artikelsök, Cambridge Scientific Abstracts, Collection Search International Nuclear Information System, Social Services Abstract, Current Abstracts, IBZ: Internationale Bibliographie der Geistes- und Sozialwissenschaftlichen Zeitschriftenliteratur, Internationale Bibliographie der Rezensionen Geistes- und Sozialwissenschaftlicher Literatur, Periodicals Index Online, SCOPUS, Sociological Abstracts, SOCIindex, Social Sciences Citation Index, Social Services Abstracts, TOC premier, Thomson Reuters Web of Science, Worldwide Political Science Abstracts

Planerad utgivning 2017

Nr-1-2: v 13 Nr 3: v 39 Nr 4: v 50

Redaktör & ansvarig utgivare

Redaktörer: Christofer Edling & Sara Eldén
Ansvarig utgivare: Katarina Jacobsson

Redaktion

Christofer Edling, Sara Eldén
Åsa Lundqvist, David Wåsterfors
Diana Mulinari, Mikael Klintman

Grafisk produktion: RPform, Köping

Tryck: Reklamtryckeriet, Köping
ISSN 0038-0342, 2002-066X (elektronisk).
© Sveriges Sociologförbund och författarna

Redaktionsråd

Boel Berner, Linköpings Universitet
Margareta Bertilsson, Köpenhamns Universitet
Ulla Björnberg, Göteborgs Universitet
Hedvig Ekerwald, Uppsala Universitet
Peter Hedström, Institutet för framtidsstudier
Lars Bo Kaspersen, Köpenhamns Universitet
Gerd Lindgren, Karlstads Universitet
Richard Swedberg, Cornell University

Adress

Sociologisk Forskning
Sociologiska institutionen, Lunds universitet
Box 114, 221 00 Lund
sociologiskforskning@sverigessociologforbund.se
www.sociologiskforskning.se

Sveriges Sociologförbund

Sveriges Sociologförbund är en fackligt och politiskt obunden intresseorganisation för sociologer med syfte att främja sociologins vetenskapliga utveckling och praktiska tillämpning. Som medlem i Sociologförbundet får du bland annat förbundets egen tidskrift Sociologisk Forskning i elektronisk form och den internationella tidskriften Acta Sociologica, som utkommer fyra gånger per år.

Vill du bli medlem? Se Sociologförbundets hemsida www.sverigessociologforbund.se för information.

Sociologförbundets styrelse

Ordförande: Tora Holmberg, Uppsala Universitet

Vice ordförande: Katarina Jacobsson, Linköpings Universitet

Sekreterare: Ingemar Johansson Sevä, Umeå Universitet

Kassör: Anna Olofsson, Mittuniversitetet

Ordinarie ledamöter: Ylva Ulfsdotter Eriksson, Göteborgs Universitet, Magnus Boström, Örebro Universitet, Susanna Nordström, Högskolan i Skövde, Annika Jonsson, Karlstads Universitet, Petter Bengtsson, Stockholms Universitet

Suppleanter: Glenn Sjöstrand, Linnéuniversitetet, Eva Sundström, Umeå Universitet

Innehåll

Redaktörerna har ordet	3
Medborgarskap och tillhörighet i migrationens tid – inledande reflektioner .. <i>Magnus Dahlstedt, Barzoo Eliassi och Lisa Salmonsson</i>	5
Stigmatisering och rasism i det svenska migrationssamtalet och det diasporiska motståndet	11
<i>Khalid Khayati</i>	
Medborgarskapandets paradoxer: Medborgarskapspositioneringar i berättelser om tillhörighet i migrationens tid	31
<i>Magnus Dahlstedt, Andreas Fejes, Maria Olson, Lina Rahm och Fredrik Sandberg</i>	
Omsorg för dagen och fostran för en framtid: Irakiska mödrars strategier för att skapa tillhörighet i Sverige	51
<i>Disa Bergnehr</i>	
Samlevnad som ideologi i migrationslagstiftningen	69
<i>Thomas Wimark och Daniel Hedlund</i>	
”Främlingen” bland svensk ”Homo Academicus”	91
<i>Alireza Behtoui</i>	
Vidarebosättning, Sverigeprogram och föreställningen om den ”passiva flyktingen”	111
<i>Mehek Muftee</i>	
Sociologförbundet: Sociologförbundets arbete med ämnes-/ gymnasielärautbildningen	133

Mikaela Sundberg, *A sociology of the total organization: Atomistic unity in the French foreign legion*. Farnham, UK: Ashgate, 2015

Recension av *Marco Nilsson*.

Erik Åsard (red.), *Det blågula stjärnbaneret*. Stockholm: Carlssons, 2016

Recension av *Alexandra Franzén*.

Josephine V. Rekers & Kerstin Sandell (red.), *New Big Science in focus: Perspectives on ESS and MAX IV*. Lund Studies in Arts and Cultural Sciences 8. Lund: Lunds universitet, 2016

Recension av *Mats Benner*.

Magnus Persson, *Utbildningskontraktets villkor: Utbildningsförlopp på en förändrad gymnasieläroutbildning*. Lund: Arkiv, 2016

Recension av *Lennart G. Svensson*.

Mattias Gardell, *Raskrigaren: Seriemördaren Peter Mangs*. Stockholm: Leopard förlag, 2015

Recension av *Sindre Bangstad*.

Mona Lindqvist, *Speaking about social suffering? Subjective understandings and lived experiences of migrant women and therapists*. Karlstad: Department of Social and Psychological Studies, Karlstad University, 2016

Recension av *Lisa Salmonsson*.

Mats Franzén, Nils Hertting & Catharina Thörn, *Stad till salu: Entreprenörsurbanismen och det offentliga rummets värde*. Göteborg: Daidalos, 2016

Recension av *Carl Cassegård*.

Catrin Lundström, *White migrations: Gender, whiteness and privilege in transnational migration*. Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2014

Recension av *Anna Gavanoas*.

REDAKTÖRERNA HAR ORDET

Dags för överlämning

Detta dubbelnummer av Sociologisk Forskning är det sista numret från redaktionen vid Högskolan i Dalarna under ledning av redaktör Sverre Wide. Å Sociologisveriges vägnar vill vi framföra ett varmt tack till Dalaredaktionen för det omfattande arbete de lagt ner på att publicera tidskriften under Sverres ambitiösa ledning. Vi återkommer med nummer 3-2017, vilket blir det första som ges ut av den nya redaktionen i Lund. Sist i detta nummer publiceras också namnen på alla de som medverkat i tidskriftens kvalitetsgranskningsarbete under de senaste tre åren. Näst efter författarna är de externa granskarna tidskriftens viktigaste resurs. Tack!

Christofer Edling och Sara Eldén, redaktörer



Sociology in a polarized world

Sociologi i en polariserad värld

Swedish Sociological Association ■ Sociologidagarna 7-9 March 2018 Lund

Save the date!

Call for working groups: April

Call for abstracts: June, deadline October

Divisions and polarizations are increasingly prevalent in contemporary societies. They are visible in growing income disparities, divisions between rural and urban areas, between locals and migrants, and also in rifts between the political establishment and popular sentiments. The recent rise of populist movements and social upheavals have challenged the liberal consensus and power blocs that have shaped the last decades in many societies. These contenders may also unleash social forces imbued with xenophobia and anti-democratic sentiments.

Sociology occupies a central position in relation to these processes. Sociology possesses tools capable of analyzing the complex manifestations of social differences and hierarchies. At the same time, sociologists have been the champions, at least in lecture halls, of precisely the aspects of cosmopolitan and tolerant open society that have been threatened. Yet sociologists have sometimes been reluctant to participate in public discourse, and those who do publicly engage often find their voices sidelined.

The discipline has tools able to address the problem of growing polarizations, and its 'voice' in public debates is critical in this changing social landscape. This conference invites sociologists to take part in a critical examination of the current polarizing conditions – to include their empirical validity and intersectionality – as well as in a reassessment of sociology's contributions to the public debate.

Confirmed keynote speaker: Michèle Lamont, Harvard University USA

Welcome to Lund in March 2018!

Sara Eldén and Chris Swader, chairs of the organizing committee



LUNDS UNIVERSITET

Medborgarskap och tillhörighet i migrationens tid – inledande reflektioner

VÅR SAMTID ÄR starkt präglad av världsomspännande mobilitet och komplexa migrationsmönster. Samtidigt blir pro-nationella rörelser allt mer tongivande, delvis som ett svar på denna migration. Pro-nationella rörelser får allt större gehör och blir allt mer synliga, inte bara i offentlig debatt, utan också ute på gator och torg, samt i parlamenten. Trenden kan skönjas i snart sagt hela världen – så även i Sverige. Här åskådliggörs ett spänningsfält mellan å ena sidan gränsöverskridande praktiker och å andra sidan materiella såväl som socialt konstruerade gränser, som i en rad hänseenden påverkar människors möjligheter att röra sig och delta i samhällslivet, på lika villkor. Som gästredaktörer för detta temanummer har vi att samlat sex bidrag av stor sociologisk relevans som ur olika synvinklar belyser och problematiserar detta spänningsfält och på olika sätt exemplifierar migrationsrelaterade fenomen i en svensk kontext.

Internationell migration är sociologiskt relevant genom dess nära koppling till frågor om medborgarskap, tillhörighet till samhällsgemenskapen, rättigheter och skyldigheter, något som har aktualiserats under de senaste två åren, i spåren av den europeiska, så kallade flyktingkrisen. Till skillnad från många andra medlemsstater i EU visade Tyskland och Sverige, åtminstone till en början, en positiv inställning till de syriska flyktingar som flytt från det krigshärjade och ödelagda Syrien. I flyktingkrisens Europa har radikalhögerns politiska dagordning radikaliserats. Under 2015 rapporterades till exempel 45 bränder mot asylboenden runt om i Sverige och många adresser till asylboenden fick hemlighållas för att inte riskera att utsättas för bränder. Samtidigt har radikalhögerns dagordning också normaliserats och trots att stora delar av det civila samhället mobiliserade för att på olika sätt bistå och välkomna de människor som var på flykt så bytte politiken inriktning från metaforer om ”öppna hjärtan” till metaforer om ”systemkollaps”. Skärpta gränskontroller infördes som ett medel för att försvara svensk suveränitet och välfärd. Gränskontrollerna som infördes var tillfälliga, men gäller än idag.

En viktig begreppslik förändring inom det migrationspolitiska området är den som skedde vid mitten av 1970-talet, då mångkulturalismen i Sverige etablerades som politisk doktrin. Denna doktrin hade siktet inställt på att inkludera migranter i den svenska samhällsgemenskapen. I denna doktrin utgjorde *jämlikhet, valfrihet* och *samverkan* de överordnade principer enligt vilka relationen mellan den svenska staten och de nya samhällsmedlemmarna skulle byggas (Ålund & Schierup 1991). Vid mitten av 1990-talet ersattes mångkulturalism som politisk doktrin med begreppet integra-

tion och nu betonades majoritetssamhällets och migranternas ömsesidiga deltagande i skapandet av ett integrerat, mångkulturellt Sverige (Dahlstedt 2005). I början på 2000-talet försköts återigen fokus i den svenska politiska debatten, med ett skarpare tonläge och en allt starkare betoning av migranter som orsak till allehanda problem. Allt fler krav restes på anpassning av migranterna till det ”moderna” svenska samhället (Schierup & Ålund 2011). Khalid Khayati undersöker närmare detta samtida migrationspolitiska klimat i bidraget *Stigmatisering och rasism i det svenska migrationsamtalet och det diasporiska motståndet*. Här urskiljs två objektifierande och stigmatiserande diskurser – en solidaritetsdiskurs, med fokus på utsatthet, sårbarhet, rättslöshet och mänskliga rättigheter, och en problemdiskurs, med fokus på radikaliserings, islamiisering, kriminalitet, säkerhet, gränser, social sammanhållning, ekonomisk börda, systemkollaps, terrorism och social oro. Även om dessa diskurser har olika fokus så reducerar de, tillsammans, människor med utländsk bakgrund till en etnokulturellt och religiöst ”avvikande” kategori, med begränsade möjligheter till aktörskap.

Utvecklingen i Sverige ingår i ett större politiskt mönster. I flera europeiska länder likställs idag mångkulturalismen med försvagandet av ”nationella kärnvärden” och en rad tongivande statschefer har utropat ”mångkulturalismens död” (Dahlstedt & Neergaard 2016). I det nya millenniets Europa och i den rådande politiska samtalsordningen etablerades mer eller mindre ett samförstånd om att ”infödda” vita européer inte länge känner sig riktigt hemma i ”sina hemländer”, på grund av en allt mer påtaglig närvaro av ”annorlunda” etnokulturella och religiösa uttryck, inte minst representerade av migranter med muslimsk bakgrund. I det vita Europa växer sig nostalgien efter det ”förlorade” hemmet allt starkare (Hübinette 2012). Denna nostalgi närms inte minst av mer eller mindre radikala högerpartier, som gör anspråk på att vara det enda kvarvarande politiska alternativet som lyssnar till vita kristna européers oro inför framtiden, tar den på verkligt allvar och ser som sin främsta uppgift att få vita kristna européer att återigen känna sig hemma. Högst upp på dagordningen för dessa politiska krafter står undergrävandet av det ”politiskt korrekta” etablissemang, mångkulturalismen och den ”muslimska invasionen” i Europa (Duvyendak 2011). Detta begreppsliga skifte i Europa påminner i allt väsentligt om den som utspelades i 2016 presidentval i USA, där just de vita amerikanernas oro var en ledstjärna i Donald Trumps presidentvals-kampanj – såväl latinamerikaner som muslimer utmålades som huvudfiender till det amerikanska samhället, dess säkerhet och välfärd.

Dessa diskursiva förskjutningar när det gäller talet om vilka migranter som förtjänar att få stanna i Sverige hör samman med hur olika migrationsregimer är organiserade och vilka migranter som ses som skyddsbehövande i olika regimer. Genom att närmare undersöka medborgarskap som del av ett globalt geopolitiskt system, där relationen mellan individ och stat regleras på ett sätt som gör att somliga inkluderas, medan andra exkluderas, blir det möjligt att belysa hur gränser för tillhörighet till samhällsgemenskapen dras inte bara utåt, gentemot omvärlden, utan också inåt (Anderson 2013). Tre av bidragen i temanumret berör just denna tematik. I bidraget *Medborgarskapets paradoxer: Medborgarskapspositioneringar i berättelser om tillhörighet i migrationens tid* behandlar Magnus Dahlstedt, Andreas Fejes, Maria Olsson, Lina Rahm och Fredrik

Sandberg de positioner som finns att tillgå för individer och grupper av människor som migrerar till och försöker etablera sig i ett Sverige präglad av etnokulturell mångfald. Disa Bergnehr visar i bidraget *Omsorg för dagen och fostran för en framtid: Irakiska mödrars strategier för att skapa tillhörighet i Sverige* hur specifikt irakiska mödrar utvecklar en rad omsorgsstrategier för att återskapa en känsla av tillhörighet i Sverige, för såväl sig själva som sina barn. Men även om det finns många möjligheter att känna tillhörighet så lever vi – trots allt – fortfarande i en värld av nationalstater som har utvecklat bestämda medborgarskaps- och migrationsregimer, som in- och exkluderar människor på en rad olika sätt (Castles 2005). Thomas Wimark och Daniel Hedlund närmar sig i bidraget *Samlevnad som ideologi i migrationslagstiftningen* en typ av migrationsregim, genom att visa på hur homosexualitet har inkluderats i svensk lagstiftning. Med utgångspunkt i en analys av de ideologiska premisser som ligger till grund för denna förändring framhåller de att varje migrationsregim har en avgörande betydelse för migranternas villkor att bosätta sig stadigvarande i en viss nationalstat. Medborgarskaps- och migrationsregimer innebär därför ojämlika tillgångar och möjligheter i termer av välfärd, politisk röst och mobilitet (Shachar 2009).

Även om det – i skrivande stund – är radikala högerpartier som går i bräschen för en explicit, exkluderande politik gentemot främst muslimska migranter, så har denna politiska linje gradvis kommit att normaliseras. Även mer etablerade politiska partier i mitten av det politiska fältet har, runtom i Europa, definierat om sin syn på medborgerliga rättigheter och skyldigheter, där allt skarpare krav har rests på att migranter ska anpassas till majoritetssamhällets normer och värderingar. Även mainstreammedier har börjat anamma tankemönster och retoriska figurer som annars tillhör den politiska repertoaren hos radikala högerpartier – däribland anspråk på att ”lyfta på locket” och artikulera ”obekväma sanningar”, i namn av ”folket”, såsom att migranter medför omfattande problem för samhället i form av kvinnoförtryck, hedersvåld, terrorism samt bördor för de gemensamma välfärds- och trygghetssystemen. I detta sammanhang har kulturella och religiösa skillnader, särskilt i form av muslimska migranter, setts som en orsak till en tilltagande politisk fragmentering och som hindrande social sammanhållning i samhället (Gardell 2015).

I Sverige pågår dessutom en politisk kamp om att ”ta tillbaka” ett förlorat folkhem, som påstås ha varit organiserat på grundval av den etnokulturella homogenitetens princip. Integration ses här inte som ett medel för att motverka ojämlika maktrelationer mellan majoritetssamhället och underordnade migranter, utan snarare som ett medel för att fostra ”de andra” till anpassning, det vill säga inordna ”dem” i den svenska samhällsgemenskapen, men som underordnade (Mulinari 2009; Eliassi 2017). Denna diskurs manar till skärpta krav och hårdare tag gentemot de grupper som definieras som avvikande. Dessa grupper kan fortsätta att pekats ut som sociala problem – som inte motsvarar förväntningarna på att vara en god medborgare – även om de, rent formellt, är medborgare. Därmed har kategorin medborgare grovt sett kommit att delas in i två grupper: de som tillhör eller tillåts tillhöra gemenskapen utan följdfrågor (vita, födda i eller utanför Sverige) och de som kontinuerligt behöver stå till svars angående sitt ursprung och sin tillhörighet till gemenskapen (icke-vita, migrerade eller

inte) (Skey 2011; Eliassi 2016). I Sverige, liksom i andra västeuropeiska länder, finns således en påtaglig etnonationell hierarki när det gäller medborgarskap, tillhörighet och främlingskap (Dumbrava 2015). Detta är något som exemplifieras i Alireza Beh-touis bidrag *"Främlingen" bland svensk "Homo academicus"*, som presenterar resultat av en studie av den svenska högskolevärlden, som bland annat pekar på hur såväl etnicitet som kön formar individers möjligheter att tillhöra samhällsgemenskapen i form av arbete och karriär.

Under det senaste decenniet har det i Sverige förts en omfattande debatt om till- varon i så kallade utanförskapsområden, inte minst till följd av oroligheter som att ungdomar som sätter bilar i brand, går till attack mot poliser och kastar sten på uttryckande räddningsfordon (de los Reyes m.fl. 2014). Dessa områden har beskrivits som annorlunda, inte bara på grund av att de boende är socialt eller etniskt annorlunda, utan på grund av att områdena i sig antas generera ett slags "utanförskapets kultur" bestående av bidragsberoende, alienation, misstro och politisk passivitet. Denna kultur antas ha en självgenererande logik, som när den väl har fått fotfäste har sitt eget liv och riskerar att föras över från människa till människa, generation till generation. Dessa områden framstår härmed som en slags antites till det normala och önskvärda (Dahlstedt 2015). I spåren av dessa oroligheter har tonen i den offentliga debatten gradvis skärpts och krav om nolltolerans och repressiva medel har rests (Mulinari 2015). Migranter, framför allt flyktingar med bakgrund utanför Europa, har – återigen – hamnat i debattens förgrund, som ett ständigt närvarande hot mot den välordnade svenska samhällsgemenskapen, som annorlunda och "utanför". I bidraget *Vidarebo- sättning, Sverigeprogram och föreställningen om den "passiva flyktingen"* påvisar Mehek Muftee motsvarande diskurser om flyktingar inom ramen för det så kallade Sverige- programmet, ett program där en grupp flyktingar som inom ramen för det svenska kvotssystemet erhållit svenskt uppehållstillstånd överförs till vidarebosättning i Sverige. I en analys av hur programmet tillämpas på flyktingar från Eritrea, Somalia och Etiopen framträder en övergripande diskurs om flyktingar som passiva och tärande. I denna diskurs framhålls betydelsen av att flyktingar integreras genom "aktivering", det vill säga genom att flyktingarna görs aktiva, engagerade och ansvarstagande – i linje med rådande medborgarskapsideal.

Historiskt sett har internationell migration och etniska relationer varit en central angelägenhet för sociologin, vilket inte minst visas av att ledande sociologer som W.E.B. du Bois, William Isaac Thomas, Florian Znaniecki och Robert Park samtliga hade internationell migration och etniska relationer som empiriska undersöknings- områden. Sammantaget handlar detta nummer av Sociologisk forskning om hur det runtom i samhället är möjligt att skönja processer som rangordnar människor, skapar ojämlika möjligheter, inkluderar somliga, exkluderar andra, frågor som samtliga hör till sociologins kärnområden. Den röda tråd som förenar de sex bidragen och de recensioner som samlas i detta nummer av Sociologisk forskning är just hur till- hörighet i ett samtida Sverige förhandlas, mellan människor och mellan människor och medborgarskaps- och migrationsregimer, samt hur dessa förhandlingar tar sig uttryck i skilda kontexter, diskurser och vardagliga praktiker. Även om detta num-

mer fokuserar migration och medborgarskap så rör det i grund och botten frågan om hur gemenskapande går till i en svensk kontext och hur den skulle kunna gå till så att alla människor ges jämlika möjligheter att leva inom den svenska nationalstatens gränser såväl som att anamma multipla identiteter och tillhörigheter som går utöver nationalstatens gränser. I den meningen är forskning om medborgarskap och dess relation till migration inte bara aktuell, den utgör dessutom ett viktigt bidrag till sociologins förståelse av samtiden.

Referenser

- Anderson, B (2013) *Us & them? The dangerous politics of immigration control*. Oxford: Oxford. University Press.
- Castles, S. (2005) "Nation and empire: Hierarchies of citizenship in the new global order", *International Politics* 42: 203–224.
- Dahlstedt, M. (2015) "Discourses of employment and inclusion in Sweden", i E. Righard, m.fl. (red.) *Transformation of Scandinavian cities*. Lund: Nordic Academic Press.
- Dahlstedt, M. & A. Neergaard (2016) "Crisis of solidarity? Changing welfare and migration regimes in Sweden", *Critical Sociology* DOI: 10.1177/0896920516675204.
- Dahlstedt, M. (2005) *Reserverad demokrati: Representation i ett mångetniskt Sverige*. Umeå: Boréa.
- de los Reyes, P. m.fl. (2014) 'Bilen brinner, men problemen finns kvar...'. Kriminologiska institutionen, Stockholms universitet.
- Dumbrava, C. (2015) "Super-foreigners and sub-citizens: Mapping ethnonational hierarchies of foreignness and citizenship in Europe", *Ethnopolitics* 14(3): 296–310.
- Duvyendak, J. W. (2011) *The politics of home: Belonging and nostalgia in Western Europe and the United States*. New York: Palgrave Macmillan.
- Eliassi, B. (2016) "Statelessness in a world of nation-states: The cases of Kurdish diasporas in Sweden and the UK", *Journal of Ethnic and Migration Studies* 42(9): 1403–1419.
- Eliassi, B. (2017) "Conceptions of immigrant integration and racism among social workers in Sweden", *Journal of Progressive Human Services* 28(1): 6–35.
- Gardell, M. (2015) *Raskrigaren*. Stockholm: Leopard.
- Hübinette, T. (2012) "Words that wound", i K. Loftsdóttir & L. Jensen (red.) *Whiteness and postcolonialism in the Nordic region*. Farnham: Ashgate.
- Mulinari, D. (2009) "'Den andra' familjen: Genus, nation och migration", i J. Fink & Å. Lundqvist (red.) *Välfärd, genus och familj*. Malmö: Liber.
- Mulinari, L. S. (2015) "'Ni är inte välkomna i vårt fina Malmö'", *Sociologisk forskning* 52(4): 321–340.
- Shachar, A. (2009) *The birthright lottery: Citizenship and global inequality*. Cambridge: Harvard University Press.
- Skey, M. (2011) *National belonging and everyday life: The significance of nationhood in an uncertain world*. New York: Palgrave Macmillan.

- Schierup, C. & A. Ålund (2011) "The end of Swedish exceptionalism? Citizenship, neoliberalism and politics of exclusion", *Race & Class* 53(1): 45–64.
- Ålund, A. & C-U. Schierup (1991) *Paradoxes of multiculturalism: Essays on Swedish society*. Aldershot: Avebury.

Stigmatisering och rasism i det svenska migrationsamtalet och det diasporiska motståndet

Stigmatization and racism in the Swedish migration talk and the diasporic resistance

This article argues that the objectifying and stigmatizing characteristics ascribed to the refugee and immigrant populations in the current Swedish refugee debate and the existing discriminatory and racializing practices in Sweden should be analyzed far beyond the recent refugee problematic and the global terrorism related to the political Islam. This study upholds in that way that the practices of objectification, stigmatization, racialization and exclusion get strength from a broader and deeper political context. In this context, the existence of a race biological institute, the project of the Swedish *folkhem* and its cultural boundaries, the emergence of a systematic discrimination against refugees and immigrants since the mid-1980s and related acts of violence depict the outlines of a white and (mono)cultural Swedish "imagined community" which disregards the power, dynamism and subjectivity of immigrant and refugee groups. In this respect, the notion of diaspora, which will be illustrated by the Kurdish diaspora in Sweden, constitutes an important platform of resistance as it claims the political recognition for other ethnicities than the native Swede.

Keywords: cultural racism, stigmatization, inclusion, exclusion, folkhem, Swedishness, diaspora, Kurdish diaspora.

DET OFFENTLIGA MIGRATIONSSAMTALET i Sverige har intensifierats i kölvattnet av den nuvarande flyktingproblematiken och den växande globala terrorismen. Samtalet uppvisar två objektifierande och stigmatiserande hållningar eller diskurser: Den ena diskursen är en *solidaritetsinriktad diskurs* med fokus på utsatthet, sårbarhet, rättslöshet och mänskliga rättigheter, och den andra är en *problemdiskurs* med fokus på radikalisering, islamisering, kriminalitet, säkerhet, gräns, social sammanhållning, ekonomisk börda, systemkollaps, terrorism och social oro. De två diskurserna är uppenbarligen oförenliga men de är samtidigt interrelaterade. Tillsammans bildar de ett konfliktfyllt praktiskt fält, där kontraproduktiva och diskriminerande maktanspelningar och föreställningar reducerar människor med utländsk bakgrund till kulturellt, etniskt och religiöst "avvikande" sociala kategorier, med ett begränsat utrymme för egenhandlande, individuellt initiativtagande, kollektivt aktörskap och subjektskap.

Ett särskilt utmärkande drag i dessa flyktingdiskurser är att de nu för tiden inte behöver vara politiskt korrekta eller subtila i sina framhållanden. Kulturrasistiska hållningar förekommer i stor mängd i flyktingdebatten, och i våra dagar manifesteras

de ofta genom explicita islamofobiska formuleringar. "Terrorist", "dold islamistisk agenda", "sexuellt trakasserande flyktingar" och "tafsande muslimer" är några av de beskylldande och stigmatiserande attribut som associeras med dagens asylsökande och flyktingar i svensk media. Dessa attribut avfärdas i samma veva av solidaritetsinriktade röster, eftersom det inte finns någon förbindelseanordning mellan "festtafsande" och flyktingskap, terrorism och islam enligt dessa förespråkare. Det anmärkningsvärda är att den senaste tidens attackvåg mot asylboenden inte får lika mycket uppståndelse i offentliga informationsplattformar.

En ny rapport (2016) från SOM-institutet, presenterad av den svenska statsvetaren Marie Demker vid Göteborgs universitet, hävdar att för mer än hälften av den svenska befolkningen utgör invandringen den största utmaningen för det svenska samhället och att flyktingfrågan har gett anledning till kraftig polarisering i svensk politik. Denna politiska polarisering följer inte nödvändigtvis traditionella ideologiska blockbildningar, och den måste uppmärksammas i en betydligt större polariseringskontext som omfattar hela samhället. I dag verkar det som att det svenska samhället utvecklas i riktning mot att bli en (två)delad otrygg gemenskap, där lojalitetsprinciperna för människor med utländsk bakgrund antingen ska vara "islamiserande" eller "anti-islamiserande". En märkbar konsekvens är, som tidigare nämnts, att migrantgruppers dynamism och subjektsskap åsidosätts i det offentliga migrationsstalet, vilket i sin tur kan påverka deras inkludering i den svenska föreställda gemenskapen. Ett särskilt förbisett fenomen i detta sammanhang är diasporiska gemenskaper, som förenas av etnisk, religiös, kulturell, territoriell och nationell samhörighet och som upprätthåller transnationella organisationer utspridda över flera statsgränser. Genom dessa transnationella organisationer främjar migrantgrupperna sin integration i sina bosättningsländer samtidigt som de utövar inflytande på deras forna hemländers politik, särskilt i riktning mot nationsbyggande, fredsutveckling och demokrati (se Khayati 2011a; Khayati & Dahlstedt 2013).

I det offentliga migrationsstalet i Sverige negligeras och osynliggörs migrantgruppernas dynamism och subjektsskap, som uppstår i form av diasporiska gemenskaper och individuella och kollektiva gränsöverskridande insatser. Syftet med denna artikel är att föra en teoretisk och empirisk diskussion, som går bortom den samtida flyktingkrisen och terrorhotbilder, om varför detta sker. Det är också befogat att undra hur detta osynliggörande eller förvrängande av samhällets dynamiska kulturella variationer hänger samman med användningen av det abstrakta och onyanserade begreppet *invandrare*. Detta begrepp verkar många gånger inbegripa att människor med utländsk bakgrund är "kulturella individer", "hjälpberättigade offer" eller "klandervärda problembringare". Denna del av problematiken är emellertid komplex och kräver stringent och ingående analys.

Denna studie ämnar göra en historisk granskning av hur en svenskhetdiskurs sätter bestämda inkluderings- och exkluderingsramar för nationellt medlemskap, utifrån en mer eller mindre utpräglad "monokulturell" tendens och en tydlig historisk förankring i den svenska folkhemgemenskapen. Begreppet *diaspora* står i denna studie för en modularad och dynamisk form av identitetsbildning och simultant deltagande (se Khayati

2008, 2011a; Khayati & Dahlstedt 2013). Diaspora har ett anti-assimilationistiskt och mångfaldsbefrämjande karaktärsdrag och framstår därmed som ett användbart problematiserande begrepp. Studien analyserar hur diasporabegreppet erbjuder motstånd mot dels explicita kulturrasistiska maktanspelningar, dels de raffinerande föreställningar och institutionella praktiker som står i begrepp att normalisera och legitimera svenskheten som en (mono)kulturell och assimilerande förstådd gemenskap. På ett teoretiskt plan analyseras också hur och varför diaspora problematiserar synen på medborgarskap som ett singulärt och monistiskt medlemskap (Khayati 2011a) och på den nationella gemenskapen som utgångspunkt för förståelsen av världen (Dahlstedt 2005).

Studiens empiriska kontext kommer att illustreras med hjälp av kurdernas simultana och gränsöverskridande deltagande i Sverige. Specifika inslag av diasporiska och transnationella verksamheter kommer att analyseras ur en dynamisk synvinkel, för att belysa hur det svenska migrationsstalet förs i en tid av flyktingrörelse och Isis-krig i Mellanöstern.

Från biologisk rasism till kulturell rasism

Det finns människor som förespråkar att man bör se svensk nationell identitet och dess tillhörighetsgränser som den dominanta kulturen i samhället. Detta skapar ett särskilt samhällstillstånd där förespråkarna för en sådan uppfattning gör anspråk på hela det offentliga rummet. I detta avseende tenderar den dominerande kulturen att sanktionera, negligera eller degradera andra kulturer och identiteter, eftersom den dominanta kulturen anses vara den enda legitima samhörighetsnormen när det gäller nationellt medlemskap. Denna form av förståelse av etnicitet och kultur kallas också för *monokulturalism*. Begreppet innebär att man strävar efter att påverka samhällets offentliga institutioner till förmån för den dominerande kulturen (se Khosrokhavar 2001). En sådan essentialistisk syn på etnicitet och kultur medför asymmetriska uppdelningar av samhällets sociala och ekonomiska sfärer. Den ger också upphov till en ännu hårdare inställning om ”annanhet”, vilket i akademiskt språkbruk betecknas som *kulturell rasism*. *Kulturell rasism* privilegierar den härskande majoritetskulturen medan icke-inhemska kulturer och etniciteter beskylls för att vara ”traditionella”, ”inåtvända”, ”avvikande” och i vissa fall ”onda” (se Blaut 1992, Helms 1993; Ålund 1991; Wern 2001). Begreppet är ett raffinerat alternativ till den tidigare biologiska rasismen.

Utifrån detta perspektiv tycks social exkludering bland invandrar- och flyktinggrupper vara en konsekvens av att deras kulturer och religioner får en ”lågstående” position (se Said 1978) i relation till den ”moderna” västerländska kulturen. En annan orsak till exkluderingen är den koloniala kunskapsregimen, som rättfärdigar vita européers herravälde och därmed också upprätthållandet av globala relationer av över- och underordning (se Said 1978). Vidare anges även den ekonomiska krisen och det sociala sönderfallet av postindustriella Västeuropa som en betydande orsak till varför icke-européer blir utsatta för olika former av diskriminering (Wern 2001). Enligt den eminenta litteraturkritikern Edward Said (1978) struktureras våra världsbilder av kunskap och begrepp som har utvecklats under kolonialismens tidsålder. I

denna tidsålder står den vita *Occidenten* för civilisation, förnuft, manlighet, framgång och demokrati, medan *Resten* eller *Orienten* utgör exempel på underlägsenhet, känsla, sensualitet, kvinnlighet, bakåtsträvande, irrationalism, våldsamhet och barbarism. Således impregneras den samtida kunskapsregimen av kulturrasistiska undertoner med inbyggda undertryckande och osynliggörande mekanismer som är benägna att rangordna människor på basis av utseende, kultur och etnicitet.

Svenskhet: monokulturell eller mångkulturell?

Sverige har ett internationellt anseende för sin progressiva sociala politik, sin respekt för mänskliga rättigheter, sina demokratiska värderingar och sitt expansiva välfärdssystem (Hellgren 2005). Det positiva ryktet förknippas vidare med landets generösa migrationspolitik och den svenska statens ambition att skapa ett mångkulturellt samhälle, där invandrare och flyktingar tillsammans med deras barn och barnbarn åtnjuter samma status som etniska svenskar i samhällets politiska, sociala och kulturella sfärer enligt integrationsriktlinjerna (Khayati 2008).

Det grundläggande målet för integrationspolitiken i Sverige har varit att motverka ”vi och dem”-tänkandet samt olika former av diskriminering och social exkludering i samhället, för att på så sätt förmå den härskande tillhörighetsdiskursen att föreställa ”svenskheten” i mera inkluderande gemenskapsformer (Khayati 2008). Att uppnå en sådan inkluderande gemenskap har alltid varit särskilt problematiskt i populära identitetsyttringar. Det finns en ambitionsbrist i hur tydligt man tar avstånd från (mono)kulturalism och relaterade kulturrasistiska yttringar med syftet att institutionellt erkänna landets olika etnokulturella identiteter till förmån för det mångkulturella Sverige (se Khayati 2013). Denna ambitionsbrist har skapat en väsentlig problematik i debatten om tillhörighets- och identitetspolitiken.

Sverige var inte främmande för spridningen av rasrelaterade föreställningar och rasistiska tendenser under 1900-talet. Landet var det första i världen att inrätta ett rasbiologiskt institut i Uppsala 1921. Det var en officiell institution som grundades på initiativ av den socialdemokratiska premiärministern Hjalmar Branting och högerledaren Arvid Lindman. Det rasbiologiska institutets huvudsakliga mål var att skapa teoretiska grunder för en ”noggrann rashygien” och en rationell befolkningspolitik. Enligt den svenska historikern Rune Johansson (1999) inrättades institutet för att identifiera de områden där den ”nordiska rasen” var ”bäst” bevarad, för att sedan försöka skydda det som sades vara ”värdefulla svenska rasliga egenskaper”. Dessa egenskaper skiljer sig från så kallade ”underlägsna rasfunktioner” bland befolkningen.

Vissa forskare menar att det svenska rasbiologiska institutet och spridningen av rasistiska idéer banade väg för den steriliseringspolitik som lanserades genom två lagar från 1934 och 1941. Målgrupperna för denna steriliseringspolitik var i första hand resande folk och romer som ansågs vara ”avvikande”. Som ett resultat av denna politik utfördes 62 888 steriliseringsoperationer mellan 1935 och 1975. Alberto Spektorowski och Elisabet Mizrahi (2004) hävdar att Sveriges steriliseringspolitik bör beaktas av två skäl: För det första var antalet utförda steriliseringsingripanden betydligt större i

Sverige än i övriga nordiska länder. För det andra ligger större delen av ansvaret hos de svenska socialdemokraterna, eftersom de på den tiden var påverkade av idéer som ”effektivitet, produktivism och eliminering av social marginalisering”. Sådana idéer var antagligen ett främjande inslag i skapandet av det svenska folkhemmet (Khayati 2013:89).

Historiskt sett uppstod det svenska folkhemmet genom en socialdemokratisk nationell insats från 1920-talet. Syftet var att göra levnadsvillkoren bättre för landets samtliga medborgare med hjälp av ”en oupphörligt reformerande välfärdsstat” (Andersson 2007:8). De svenska socialdemokraterna var det dominerande politiska partiet på den här tiden. För att kunna skapa ett folkhem för alla svenskar var partiet tvungna att kompromissa med arbetsgivare främst, genom att tona ner klasspolitiken till förmån för en allsidig hegemonisk diskurs som skulle representera ”hela folkets intresse”. I viss mån ledde harmoniseringen mellan den officiella politiken och den ekonomiska utvecklingen i landet till en nationalisering av den svenska befolkningen (Broberg & Tydén 2005). Folkhemmet hade således förvärvat *grundandemyter* av en modern nation för att definiera inkluderings- och exkluderingsramarna för den så kallade svenskheten.

Den svenska välfärdsstaten betecknas också som ”mönstersamhälle”, ”tredje vägen” eller ”medelväg”. Den stärker idealiseringen och glorifieringen av det svenska folkhemmet och dess etnokulturella karaktärsdrag (se Johansson 1999; Broberg & Tydén 2005). Dessutom kan tillskrivandet av vissa specifika attribut som ”landet av konsensus”, ”förmåga att anpassa sig” och ”pragmatism” ses som ytterligare steg i denna riktning (Khayati 2008). Det svenska folkhemmet utgör fundamentet till välfärdsstaten och en nationell enighet. Enligt Johansson (1999) visar folkhemmet starka etniska förtecken mot såväl infödda minoriteter som alla andra etniciteter som anses härstamma från ”kulturellt och geografiskt distanserade” världsområden. Därmed kan medborgarskapsinstitutionen inte heller vara fri från etniska innebörder. Således kan man dra slutsatsen att objektifiering och stigmatisering av människor med utländsk härkomst har nära band till det svenska folkhemmet och dess etniska och kulturella inkluderings- och exkluderingsmarkörer.

Institutionellt sett har skiljelinjen mellan *ethnos* och *demos* alltid varit oklar i Sverige, vilket även gäller grunden för svenskt medborgarskap (se Johansson 2005). I frågan om nationell identitet är Sverige bland de nationer som inte tydligt skiljer mellan etniska och medborgerliga föreställningar om identitet. Detta kan vara ett resultat av uppfattningen att Sverige har varit en relativt etniskt homogen nation. Att vara svensk avser både en etnisk identitet, som omfattar språket och kulturen, och en medborgerlig identitet som omfattar medborgarskapet (Johansson 1999). Vidare är dubbelt medborgarskap erkänt i Sverige sedan juli 2001. Det innebär att utländska medborgare som förvärvat svenskt medborgarskap genom naturalisation inte behöver avstå från sitt tidigare medborgarskap (Gustafson 2002:469). Är svenskt medborgarskap baserat på värderingar av universella mänskliga rättigheter eller på etnisk samhörighet? Innebär förvärvandet av det juridiska medborgarskapet automatiskt en förbättring av icke-inföddas sociala och politiska livsvillkor? Forskare verkar vara skeptiska till detta. Till exempel framhåller den svenska sociologen Per Gustafson (2002) att invandrare och

flyktingar upplever betydande social och etnisk exkludering i det svenska samhället, oavsett om de är svenska medborgare eller inte. Med andra ord kan införskaftet av svenskt medborgarskap medföra en befördran i juridiska termer, men det ger inte möjligheten att bli kulturell och etnisk medborgare (Gustafson 2002).

Under de senaste åren har ett antal svenska forskare intresserat sig för de nya integrationstendenserna och huruvida de indikerar en minskning av social hållbarhet och uppkomsten av en ”desintegrationsprocess” i svenska städer. Tilltagande sociala klyftor i svenska städer följer inte enbart ekonomiska linjer utan påverkas även av etniska och kulturella faktorer enligt Tapio Salonen (2011:343), professor i socialt arbete. Etnisk segregation i svenska arbets- och bostadsmarknader betecknas också som strukturell diskriminering och framstår enligt vissa forskare som en daglig praxis. Denna praxis är inbyggd i det svenska politiska systemet och i offentliga institutioner, som ofta fungerar som reserverade domäner för ”vita västerländska” (se Dahlstedt 2005; Dahlstedt & Hertzberg 2005; Mattsson 2005). För den svenska kulturgeografen Katarina Mattsson (2005:151) bestäms samhällets politiska och sociala skiljelinjer av ett ”vi och dem”-förhållande och en svenskhetsdiskurs, där ett antal värdeladdade begrepp som födelseort, medborgarskap, blodsband, kultur, språk och utseende fungerar som permanenta indikatorer för att se vilka anpassar sig till den dominerande normen och vilka som inte gör det.

Rasistiska och diskriminerande praktiker i Sverige: en historisk inblick

En antydning om att samhällets historiska minne krymper är att tillväxten av rasism och diskriminering bedöms som en reaktion mot den nuvarande flyktingproblematiken och den tilltagande Isis-terrorismen. Rasifierande och diskriminerande praktiker mot människor med utländsk bakgrund har en betydligt längre historia än så och uppstår många gånger som en *déjà vu* – en upprepning av sig själv.

År 1985 lanserade regeringen sin plan för flyktingplacering i alla Sveriges kommuner. Tre år senare organiserade den lilla skånska kommunen Sjöbo en symbolisk lokalfolkomröstning för att avvisa sin andel av flyktingkvoten. En majoritet av väljarna motsatte sig mottagandet av nyanlända, som i likhet med dagens flyktingssammansättning kom mestadels från Mellanöstern. Enligt den svenska ekonomen Mauricio Rojas (1993) ansåg invånarna i Sjöbo att dessa flyktingars värderingar och normer var oacceptabla. Händelsen i Sjöbo diskuterades intensivt i svenska medier och även bland samhällsvetare. Den kan ses som början på en ny fas av svensk migrationshistoria, i vilken närvaron av flyktingar och invandrare för första gången uttryckligen associeras med ”problem” (Fryklund & Peterson 1989). Ett år efter Sjöbos folkomröstning antog den svenska socialdemokratiska regeringen det så kallade Luciabeslutet, för att införa avsevärda restriktioner i den svenska asylpolitiken. Beslutet fattades genom att åberopa särskilda skäl och togs utan att höra riksdagen. Det ansågs som nödvändigt av den dåvarande invandrarministern Maj-Lis Lööv eftersom ”flyktingsituationen i Sverige var ohållbar och att det svenska flyktingmottagandet var i kris” (se Johansson 2005:

162–65). Ordet kris, som utgjorde ett viktigt inslag i den dåvarande flyktingdebatten, väcker associationer med det samtida migrationssamtalet.

Luciabelslutet hade som mål att ”begränsa migration till förmån för integration” (Johansson 2005), men i ljuset av beslutet utfördes flera attacker mot invandrar- och flyktinggrupper. På den tiden blev flera flyktingläger (exempelvis de i Kimstad, Bocksjön, Flen och Kollbäck) och muslimska heliga platser (bland annat moskén i Trollhättan) måltavlor för rasistiska angrepp (Schierup 1994). Analogier mellan 1990-talets rasistiska kampanjer och dagens intensiva attackvåg mot asylboenden förstärker denna artikels initiala antagande: att rasifierande praktiker i Sverige har betydligt djupare historiska rötter och därför måste analyseras bortom dagens globala flyktingproblematik. Hur som helst nådde 1900-talets förskräckelse bland invandrare och flyktingar sin kulmen när en viss John Ausonius, känd i svensk media som ”Lasermannen”, steg fram. Från augusti 1991 till februari 1992 sköt Ausonius elva personer i Stockholm och Uppsala med ett gevär utrustat med lasersikte. Han dödade en person och skadade andra allvarligt. Offren var individer med särskilda fysiska egenskaper, såsom svart hår eller mörk hud. Ungefär två decennier senare vittnar Sverige om ett liknande fall: Under 2010 förvandlas stadsdelen Rosengård i Malmö till terroriserat fält när en beväpnad man börjar skjuta ett antal individer med invandrarbakgrund. Förövaren kallas för en ny laserman eftersom han, i likhet med Ausonius, använde ett gevär med lasersikte och valde sina offer bland människor med mörkare drag.

Ett vidare inslag i svensk rasifieringshistoria är framväxten av högerpopulistiska och främlingsfientliga politiska organisationer. Sverige ansågs traditionellt vara en ”konsensusnation”, kapabel att nå lösningar om samtliga politiska problemområden. Nu såg landet hur migrationsrelaterade frågor inte bara eroderade det politiska samförståndet, utan också utlöste politiska kriser och även politiska splittringar emellanåt. En återkommande problematik är att de traditionella och etablerade politiska blocken inte längre förmår att bilda regering på basis av riksdagsmajoritet. Ny Demokrati (som tog 25 platser i Sveriges riksdag i det allmänna valet 1991) och dess ”efterträdare” Sverigedemokraterna (som i skrivande stund framstår som landets tredje största parti i opinionsmätningarna) är illustrerande exempel på politiska plattformar som bedrev och fortfarande bedriver en hård anti-invandringspolitik. De står också för avskaffandet av multikulturalism, införandet av kulturell assimilering och främjandet av en ”svensk värdegrund”, där det offentliga rummet för etnisk mångfald och diasporisk gemenskap krymper.

Diaspora som en arena för motstånd

Intresset för diasporabegreppet har ökat bland forskare under de tre senaste decennierna, vilket bland annat förknippas med globaliseringsprocesser och utmaningarna de har medfört för nationalstatens ideologier och institutioner (Prévélakis 1996). Intresset tycks dock framför allt bero på misslyckandet för den assimileringspolitik som länge utgjorde de grundläggande riktlinjerna för integrationspolicyn i en rad västerländska stater. Assimileringspolitiken syftade till att inlemma migrationsgrupper i

majoritetssamhällets kulturella liv på ett sätt som innebar att gruppernas egen identitet och känsla av gemenskap så småningom tynade bort (Bruneau 1995; Sheffer 1996). Denna form av föreställd gemenskap grundar sig på och främjar (mono)kulturalism och kulturell konformitet.

I motsats till detta står begreppet *diaspora*, med sin subjektivitet, subversiva karaktär och befriande potential samt sitt krav på politiskt erkännande för etnisk och kulturell mångfald.

Diasporabegreppet betecknar olika etniska, kulturella, nationella, religiösa och språkliga grupper, vars diasporiska existens återspeglar specifika identitetsgemenskaper och transnationella nätverk och organisationer som sammankopplar både deras forna hemländer och deras bosättnings samhällen samt flera andra stater (se Glick Schiller m.fl. 1999; Vertovec & Cohen 1999). Diasporan fungerar som en väsentlig mellanhand mellan nationalstater och globalisering (Wahlbeck 1999), en arena för medvetande (Werbner 2002), flöden av diskontinuiteter och rumsliga berättelser (Gilroy 1993) och som en källa till postkoloniala kontra-estetiska framställningar (Homi Bhabha 1990).

För Stuart Hall (1990, 1991, 1996) utgör svarthybriditet ett exempel på diasporisk egenmakt, medan Gayatri Spivak (1989) menar att svarthybriditet anspelar på utanförskap, underordning och transnationalitet. I samma veva hävdar James Clifford (1994) att ett diasporiskt medvetande gör det bästa av det sämsta, eftersom systematisk exploatering och förhindrade framsteg förstärker erfarenheter av förlust, marginalisering och exil bland människor med utländsk bakgrund. På ett motsvarande sätt anses ett diasporiskt medvetande vara en källa till motstånd och engagemang för att uppnå synlighet i offentligheten i bosättningsländerna (Vertovec & Cohen 1999, Werbner 2002). Denna typ av medvetenhet hänvisar i första hand till marginaliserade personers kamp för att motverka den osynlighet och ohörbarhet de upplever i sin vardag (Werbner 2002). Politisk mobilisering är en betydande källa till motstånd som diasporiska grupper sätter igång, med syftet att uppnå synlighet och därmed även få politiskt erkännande för sina identiteter (Vertovec & Cohen 1999). Dessutom återspeglar medvetenhet om multilokalitet (Anthias 2002) en specifik tillvaro, som enligt Steven Vertovec & Robin Cohen (1999:8) markerar det individuella behovet av att vara konceptuellt förbunden med andra (till exempel att vara både ”här och där” och dela samma ”rutter” och ”rötter”). Detsamma gäller för simultan dubbelrumslighet bland diasporiska individer och grupper.

Diasporans dubbelrumsliga mobilitet och gränsöverskridande verkningsskrets framstår i form av framstående exempel på transnationella gemenskaper. Enligt Arjun Appadurai (1995) medför detta nya villkor för nationalstaten, vilket syns genom ifrågasättandet av nationalstatens privilegierade hegemoni (Tölölyan 1991) och dess medborgarskapsinstitution. Syftet är att förorsaka förändring i dess sociala och politiska innebörder (Joppke 1999) – en förändring som ska ske till förmån för ”*diasporisk subjektivitet*” och relaterade gränsöverskridande praktiker (se Khayati 2011a; Khayati & Dahlstedt 2013).

Diasporisk subjektivitet är ett nyckelinslag i diasporabegreppet (Radhakrishnan 1996; Khayati & Dahlstedt 2013). Ur ett postkolonialt perspektiv pekar det på att

diaspora utformas som ett resultat av icke-vita individers immigration in i hjärtat av de västerländska samhällena (Lavie & Swedenburg 1991). I detta sammanhang synliggörs de otaliga former av diasporiskt motstånd som på olika sätt utmanar nationalstatens hegemoni och kontroll. Detta perspektiv framhäver den inneboende subversiva, och därmed frigörande, potentialen i diasporiska aktiviteter genom att visa hur icke-vita människor genom sin blotta närvaro i världens ”centrum” på olika sätt utmanar vit-hetens normalitet. Närvaron utmanar också den vita (mono)kulturella gemenskapen och dess strävan att osynliggöra eller assimilera den etniska mångfalden i samhället (Ha 1998, se också Khayati & Dahlstedt 2013).

Företrädare för det postkoloniala perspektivet lägger betydligt mindre tonvikt vid betydelsen av hemlandsorientering bland diasporiska befolkningar. De skiljer sig därmed från vissa idealistiska perspektiv, som i regel betonar diasporagruppernas återvandring till deras forna hemländer (se till exempel Safran 1991). Enligt den postkoloniala förståelsen kan nämligen en allt för stark hemlandsorientering ge bilden av att diaspora *enbart* handlar om det forna hemlandet. Risker med en sådan överfokusering är att intresset som ska ägnas åt människornas verkliga liv i bosättningsländerna förminsкас; ett föreställt liv någon annanstans framhävs på bekostnad av diasporagrupperna riktiga liv i bosättningsländerna. Föreställningen om att diaspora primärt handlar om en återvandring till ”någon annanstans” kan – antingen medvetet eller omedvetet – kamouflera rasism och rasifierande praktiker som drabbar många människor med utländsk bakgrund. Det kan leda till att diasporiska grupper framställs som passiva offer snarare än ”aktivt skapande och handlande subjekt, i dialog med och inte sällan i opposition till rådande dominansförhållanden i bosättningsländerna” (Khayati & Dahlstedt 2013:93–94).

Kurdisk diaspora och dess centrala komponenter

Den kurdiska diasporan i Sverige utgör den empiriska illustrationen för denna artikel, eftersom den utgör en del av de sociala, kulturella och politiska arrangemang som finns i en globaliserad och transnationaliserad värld. Som en heterogen, flexibel och mångfacetterad social gemenskap utformas den kurdiska diasporan kring tre centrala komponenter: kurdernas *spridning* i det geografiska rummet, *hemlandsorientering* (jfr Brubaker 2005) och *gränsöverskridande medborgarskap* (Khayati 2011a).

Den första komponenten i den kurdiska diasporan är alltså *spridningen* av kurder i det geografiska rummet. Spridning kan uppfattas som en rumslig omflyttning av människor, som antingen passerar ett antal statsgränser eller sprider sig inom egna länder bortom ursprungliga livsmiljöer (Brubaker 2005:5). Detta gäller oavsett om spridningen är påtvingad, traumatisk eller i vissa fall frivillig (jfr Safran 1991). Den dominanta Kurdiska diasporaberättelsen beskriver kurdernas migration som en påtvingad spridning i ett stort antal sociogeografiska platser (se Khayati 2008). I detta samband framhävs diskrimineringspraktiker och förtryck som kurderna upplever i Kurdistan – ett land som delas mellan Turkiet, Iran, Irak och Syrien – som det främsta upphovet till deras spridning. Förtrycket av kurderna i dessa stater kan förklaras som

ett led i dominanta staters nationsbyggande projekt, vars syfte har varit att skapa monoetniska nationer av mångetniska befolkningar (Khayati 2011a).

För att assimilera eller underkuva kurderna har dominanta stater använt sig av både systematiska våldsmetoder (genom till exempel armén och polisen) och andra medel och institutioner, som medborgarskap, språk och litteratur, utbildning, radio och tv samt massmedia (se Hassanpoor 1998; Wahlbeck 1999; Alinia 2004; Khayati 2008; Eliassi 2010, 2013). Bland de allra grävsta övergreppen och förföljelserna märks: *Anfalkampanjen*¹ och bombningen av den kurdiska staten Halabja² i Irak; kulturell assimilering och den brända markens politik i Turkiet; arabisering och exkluderingspolitiken i Syrien; massavrättningar och militariseringspolitiken i Iran (Khayati 2008). Dessa tragiska händelser lever kvar i det kollektiva minnet hos kurderna i exil, och de ger ofta uttryck åt en stark anti-assimilatorisk offerdiaspora (jfr Safran 1991; Cohen 1997) som i sin tur framstår som en väsentlig drivkraft till deras diasporiska organisering.

Vid sidan av de dominanta staternas förtryckspolitik (som tvingar kurderna på flykt) finns det i dag även andra orsaker till kurdernas spridning. Till exempel har spridning orsakats av kurdernas statsbildningsprojekt i Irak och Syrien och deras spektakulära entré i den politiska dagordningen i Mellanöstern (se Ahmed 2012; Tejel 2014), samt av den kvantitativa och kvalitativa utveckling som den kurdiska diasporan påvisar världen över. Dessa exempel är några nya anmärkningsvärda indikationer på det faktum att offerbetingade berättelser inte längre har ensamrätt på att avgöra den kurdiska spridningskursen.

Den andra konstituerande komponenten när det gäller kurdisk diaspora är *hemlands-orientering* (jfr Brubaker 2005). För många kurder som upplevt diskriminering, förtryck, främlingskap och utanförskap i sina tidigare stater, framstår det kurdiska hemlandet ofta som en mytologiserad, idealiserad, historiserad och framför allt en förtryckt och ockuperad plats. Med andra ord bidrar upplevelsen av trauman och förtryck i det forna kurdiska hemlandet ofta till att en offerbetingad diasporisk medvetenhet uppstår bland kurder i exil. Enligt Safran (1991) kan den diasporiska offermedvetenheten förstärkas av att man befinner sig på ett ställe – det ställe där man bor och arbetar – samtidigt som man tänker på ett annat ställe långt borta, till vilket man drömmer om att återvända när det är möjligt.

Enligt den kurdisk-svenske forskaren Barzoo Eliassi (2013, 2016) uppstår denna form av diasporiska medvetenhet ofta som ett tydligt uttryck för statslöshet bland diasporiska kurder. *Statslös diaspora* syftar på den diasporagrupp som legitimerar sin politiska orientering mot ursprungslandet genom att hävda att den försvarar den förtryckta nationens sak. Därför väljer gruppen en strategi av irredentism eller separatism.

1 *Anfal* är ett samlingsbegrepp för en serie av militära attacker som utfördes 1987–1988 av Saddam Husseins armé mot kurder. I samband med attackerna som ledde till mer än 180 000 civila kurders död, användes även kemiska vapen.

2 Halabja är en kurdisk stat som bombades av Saddam Husseins flygstyrkor med kemiska vapen den 16 mars 1988. I gasattacken dödades mer än 5 000 kurder vara många kvinnor och barn.

Denna strategi går ut på att den statslösa diasporagruppen gör ansträngningar för att återfå det land som en gång i tiden tillhörde dem, för att i slutändan upprätta en självständig stat i det historiska hemlandet (Sheffer 2002: 24, 25). Statslösa diasporagrupper fortsätter anstränga sig för att nå statsbildning och politisk suveränitet i en värld som, enligt Eliassi (2016), fortfarande struktureras av nationalstaters politiska normativitet och hierarkiska medborgarskapsinstitutioner. I detta sammanhang blir orienteringen mot det forna hemlandet inte bara en grundläggande källa till mening, identitet och solidaritet, utan också en väsentlig inspirationskälla för de politiska, sociala, kulturella och ekonomiska aktiviteter som kurderna upprätthåller i sina bosättnings samhällen (se Wahlbeck 1999; Alinia 2004; Khayati 2008; Eliassi 2010, 2013).

Sociala och politiska förändringar i kurdernas ursprungssamhälle, som i vissa fall sker i riktning mot demokrati och mänskliga rättigheter, gör att bilden av hemlandet som ett ”idealt offer” tonas bort. Med andra ord uppstår ett nytt sinnestillstånd hos diasporakurder, där den endimensionella och smärtsamma bilden av det forna hemlandet successivt ger vika för en mer aktiv och dynamisk bild av kurdernas diasporaorganisering (Khayati 2011b). En aktiv integration i bosättningslandet uppstår vid sidan av engagemanget i det forna hemlandets politik, och detta fungerar som en väsentlig drivkraft i deras simultana deltagande.

Det tredje elementet i kurdernas diasporaorganisering är gränsöverskridande medborgarskap. I denna artikel syftar begreppet på diasporagrupper och diasporaindividers deltagande i minst två länders sociala, politiska, kulturella och ekonomiska processer (jfr Glick Schiller & Fouron 2001; Glick Schiller 2005). Dessutom syftar begreppet på människor som är involverade i vad Schiller och Fouron (2001) kallar ”långdistansnationalism” – ett politiskt och socialt engagemang i det forna hemlandets politik som korsar flera statsgränser (Glick Schiller & Fouron 2001, Glick Schiller 2005). Gränsöverskridande medborgarskap skiljer sig från det väletablerade perspektivet transnationalism eftersom det bygger på en problematisering av synen på medborgarskap som ett singulärt och monistiskt medlemskap vilket samtidigt öppnar för ett erkännande av diasporamedlemmar som inte bara juridisk utan också politisk och social medborgare i sina bosättningsstater (Glick Schiller & Fouron 2001).

Gränsöverskridande deltagande bland kurder: Sverige som knutpunkt

Enligt vissa forskare är den svenska politiska kontexten gynnsam för kurdernas kulturliv (van Bruinessen 1999; Khayati 2008; Khayati & Dahlstedt 2014). Tillsammans med kurdernas heterogena sociala sammansättning har denna politiska kontext bidragit till ett betydligt större utbud av transnationella aktiviteter än hos kurder i andra EU-länder (van Bruinessen 1999).

För kurderna utgör Sverige en väsentlig knutpunkt eftersom det finns ett stöd till föreningsliv som är avgörande för bevarandet och förstärkandet av kurdernas språk, kultur och identitet (Khayati & Dahlstedt 2014). Den starka politiska profilen som den kurdiska diasporan påvisar i Sverige upprätthålls dessutom genom hedrandet av

olika högtider och minnesdagar samt genom en ständig politisk mobilisering i Sveriges offentliga rum. I detta sammanhang kan man, förutom hedrandet av *Anfal* och *Halabja*, också nämna firandet av *Newroz*³ som årligen högtidlighålls av tusentals kurder i Sverige. Sverige är hemvist för en rad kurdiska organisationer, nätverk, institutioner och idrottsklubbar samt satellit-tv-stationer som dagligen sänder olika former av program riktade mot kurder i hela världen (Khayati 2011a).

På riksnivå finns det två kurdiska paraplyorganisationer (Det Kurdiska Riksförbundet i Sverige och Kurdiska Rådet) som har en rad anslutna föreningar för kvinnor, ungdomar, handikappade och ungdomar. Tillsammans utgör föreningarna hemvist för några tusen medlemmar (jfr Emanuelsson 2005; Khayati 2008; Khayati & Dahlstedt 2013).

Dessutom finns det en rad kurdiska ungdomsorganisationer som har skapats som en reaktion mot kurdiska riksorganisationer, för att de ”ger mindre utrymme åt yngre kurder i sina ledarskapstrukturer” (Khayati 2011a; Khayati & Dahlstedt 2013, 2014). Som exempel kan man nämna Kurdistans studentförbund i Sverige (KSF), Kurdiska Student- och Akademikersföreningen (KSAF), WeKurd och Unga kurdernas nätverk. Det finns även ett antal omfattande ungdomsplattformar på sociala medier, såsom Facebookgrupperna Kurdiska generationen i Sverige (12 500 medlemmar) och Generationen för Kurdistans självständighet (4 700 medlemmar). Dessa gränsöverskridande aktiviteter utövar betydande inflytande på yngre diasporakurdernas identitet och samhörighet i Sverige. Enligt Eliassi (2010, 2013) grundar de sig på tre centrala motivreferenser: erfarenheten av förtryck och statslöshet bland kurder i Mellanöstern, den diskriminering, vardagsrasism och stigmatisering de upplever i Sverige samt det fria handlingsutrymmet de tillhandahåller i den svenska demokratiska kontexten.

Jämställdhetsrelaterade verksamheter bland svenska kurder i allmänhet och kurdiska kvinnor i synnerhet har en tydlig historia i Sverige; huvudsakligen när det gäller att motverka patriarkaliska normer och hedersrelaterade praktiker bland kurder och andra sociala grupper med likartade handlingsmanifestationer. Mordet på Kurdiska flickor Pela Atroushi (2000 i irakiska Kurdistan) och Fadime Shahindal (22 januari 2002 i Uppsala) som hade rört råa nerver i Sverige genom att bland annat ifrågasätta hedersrelaterade våld, tvångsäktenskap men också landets förmåga att integrera sina etniska minoriteter blev det väsentliga upphovet till bildandet av ett antal organisationer och nätverk inom jämställdhetsfältet. På initiativ av ett antal kurdiska personligheter (mestadels kvinnor) grundades exempelvis *Glöm aldrig Pela och Fadime* år 2001 i Stockholm. Med hjälp av seminarier, diskussioner och Tv-debatter arbetar denna organisation i allmänhet för att tillsammans med en rad andra kvinnoorganisationer förhindra våld mot kvinnor och flickor med invandrarbakgrund samt gör dem medvetna om sina grundläggande rättigheter i Sverige. I egenskap av transnationella plattformar handlar Kurdiska kvinnoorganisationer i Sverige likväl i kurdernas forna hemland i syfte att påverka politiska processer och beslut där till förmån för kvinnor och deras rättigheter. En väsentlig konsekvens av detta inflytande var bland annat den kurdiska

3 Det kurdiska nyåret som firas den 21 mars varje år.

regeringens ratificerande av en ny lag där fortsättningsvis all form av hedersrelaterade våld inte ska betecknas som ”förmildrande omständigheter” utan som vanlig brott (jfr Khayati 2008).

Utmärkande drag för många Kurdiska organisationer och nätverk är att de opererar samtidigt i två olika, men förbundna geografiska och sociopolitiska verksamhetsfält. I första hand följer de händelseförloppen i olika delar av Kurdistan i syfte att påverka genom olika former av politisk mobilisering och kulturell aktivitet. Exempelen är talrika: anordnandet av politiska demonstrationer, firandet av *Neuroz* och andra kurdiska högtider och kulturevenemang, bok- och tidningspublikationer, verksamheter i social media, radio och TV-sändningar, blandade ”svenskkurdiska” nätverk och plattformar. Vid sidan av dessa gränsöverskridande verksamheter riktar kurdiska organisationer och individer en del av sina aktiviteter mot politiska och sociala förhållanden i bosättningslandet. Dessa motiveras *oftast* med hänvisning till ”integration” och ”antirasism” som enligt många föreningsföreträdare framförs för ”det kurdiska folkets bästa” i Sverige. Ett talande exempel är de svensk/kurdiska ledamöterna i Sveriges riksdag som genom en ”blandade agenda” (Østergaard-Nielsen 2000) riktar sig både till sändar- och mottagarländerna, och visar hur deras transnationella verksamheter binder samman Sverige och de olika kurdiska samhällena i Turkiet, Iraq, Iran och Syrien. Idag, 2016, sitter sex ledamöter i Sveriges riksdag med kurdisk bakgrund.

En viktig form av politisk mobilisering som kurderna upprätthåller i Sverige är massdemonstration. I samband med att den kurdiske ledaren Abdullah Öcalan greps den 15 februari 1999, genomfördes det i många EU-länder omfattande protestaktioner som i flera fall övergick i våldsamheter. I Stockholm gick upp emot 15 000 människor på gatan; en siffra som skall ställas i relation till den totala kurdiska befolkningen i Sverige som vid den tidpunkten uppskattades till 35 000. Förutom gatuprotester och massdemonstrationer, uppvisar kurderna i Sverige andra former av politisk mobilisering. I detta avseende kan man lyfta fram diasporiska kurders höga deltagande i de allmänna irakiska och kurdiska valen som respektive hölls i slutet av 2005 och mitten av 2009. De preliminära inofficiella resultaten till det första valet, som offentliggjordes av den oberoende valkommissionen i Irak, visade att svenska kurder stod för mer än 10 000 röster av totalt 18 000 röstande irakier. När det gäller det andra valet fanns det ett påtagligt stöd för den oppositionella gruppen *Förändringslistan (Lîstî Gôran)*, en reforminriktad politisk rörelse som i sitt valmanifest riktade skarp kritik mot de två dominerande kurdiska partierna PDK och PUK för deras påstått korruperade och icke-demokratiska metoder (se Khayati 2011a; Khayati & Dahlstedt 2013). Under valprocesserna etablerades transnationella och gränsöverskridande förbindelser inte bara mellan Sverige och Irakiska Kurdistan, utan också med flera andra europeiska stater eftersom Sverige var det enda värdlandet för det irakiska valet i hela Skandinavien. Konkret upprättades vederbörliga strukturer (föreningar, politiska nätverk, internethemsidor, chatt- och diskussionsforum, diskussionsforum, politiska sammanslutningar, etcetera) för att inte bara främja ett aktivt och effektivt deltagande i valprocessen, utan också för att stödja vissa specifika politiska krafter i detta val (Khayati 2011a). Kurdernas deltagande i dessa val kan uppfattas som ytterligare en

indikation på hur diasporiska kurder i egenskap av gränsöverskridande medborgare förmår skapa dubbla eller multipla transnationella förankringsrum (Khayati & Dahlstedt 2013) för att därtill, som många kurder uttryckte det, ”utnyttja sina demokratiska rättigheter i de europeiska länderna för att utöva inflytande över hemlandspolitiken” (Khayati 2011a).

Vid sidan av föreningslivet och den politiska mobiliseringen har kurder i Sverige också investerat i den populära sporten fotboll. Det svenskkurdiska fotbollslaget *Dalkurd* bildades 2004 och spelar för närvarande i Sveriges näst största fotbollsserie. *Dalkurd* var inledningsvis ett socialt projekt för ungdomar i den svenska staden Borlänge. Vid en välbesökt gala i Stockholm år 2009 utsågs laget till ”årets kurd”, inte bara för ”deras exemplariska insatser i sport- och samhällsfrågor”, men också för det symboliska värde som deras namn ”Dal(arna)kurd(istan)” tillför när det gäller social och kulturell samhörighet och interaktion mellan Sverige och Kurdistan (se Khayati 2015; Khayati & Dahlstedt 2013, 2014). I dag finns det många kurder som ser på *Dalkurd* som ett kurdiskt landslag i diaspora. Enligt Eliassi, Andersson & Stenberg (2015) finns det två förutsättningar för en framgångsrik integration: behovet av att smälta in i det nya samhället och bibehållandet av den kulturella särarten. Forskarna hävdar att fotboll framstår som en kraftfull katalysator i den processen.

Dessutom är kurder i Sverige delaktiga i stor utsträckning i det globala anti-IS-motståndet (se Khayati 2015). Kurderns motstånd som i huvudsak yttrar sig i form av organiserandet av en rad politiska demonstrationer och skapandet av ett stort antal transnationella nätverk och organisationer (bland annat *Kurdish diaspora* och *Kurdernas läkarsällskap i Sverige*) får anmärkningsvärt mindre rubriker i svensk media, om man jämför det med den nyhetstäckning som handlar om de svenskar som ansluter sig till terrororganisationen IS.

I dag finns det också många individer med kurdisk bakgrund som figurerar i ramp-ljuset i det svenska kulturella, intellektuella och politiska livet. Dessa personligheter kan ses framträda på TV och radioprogram, på teaterscener, i konstnärliga och musikaliska uppvisningar och i tidningar och politiska organisationer i Sverige (Khayati 2011a; Khayati & Dahlstedt 2013). Utmärkande drag för dessa kurdiska organisationer och personligheter är att de genom sina ”dubbla” eller ”multipla” lojaliteter visar typ-exempel för framväxten av en gränsöverskridande form av medborgarskap (Khayati & Dahlstedt 2013).

Slutsats

Denna artikel har visat att objektifierande och stigmatiserande tendenser gentemot icke-inhemska etniciteter sätter sin prägel på det offentliga migrationssamtalet. I det sammanhanget framhåller studien att nutidens antimigratoriska hållningar och kultur-rasistiska föreställningar måste ses bortom den samtida flyktingkrisdiskursen och den globala terrorhotbilden, som förknippas med ”politisk islam” och som har biverkningar på svensk politik. Det gäller även synen på uppgången av främlingsfientliga politiska partier i det svenska samhället. Analysen har placerat problematiken i en djupare poli-

tisk kontext och har därmed visat att inkluderings- och exkluderingsvillkoren i Sverige lider av ett mer historiskt och kroniskt monokulturellt avtryck. Detta avtryck är ett resultat av bland annat den koloniala historien, det rasbiologiska institutets efterverkningar, det svenska folkhemmets (mono)kulturella särdrag samt de diskriminerande och rasifierande praktikerna som har riktats mot människor med utländsk bakgrund i olika tider. Av den orsaken hävdar denna artikel att diasporagrupperns dynamism och subjektskap, som uppstår i form av ett antal transnationella och gränsöverskridande insatser, negligeras och osynliggörs i det offentliga migrationsstalet i Sverige.

Även om Sverige inte längre betraktas som en homogen helhet visar integrations-tendenserna att det är ett land som snarare bebos av två olika befolkningar eller etniska grupper. Dessa lever inte nödvändigtvis tillsammans, men bor sida vid sida. Den ena etniska gruppen är en ”inhemsk, homogen, svensk befolkning” som bor i städernas centrum och andra ”reserverade” platser, medan den andra etniska gruppen består av invandrare och flyktingar som mestadels är bosatta i storstäders periferier (Johansson 1999:334). I detta sammanhang blir begreppet *invandrare* ett abstrakt begrepp utan riktiga politiska, sociala och ekonomiska innebörder. Det är snarare skapat för att representera alla icke-inhemska etniciteter som en homogen kulturell helhet. Vidare fungerar begreppet som ett ”påminnelseriktmarke” för att avspegla den dominerande svenska identiteten i en relation av över- och underordning (Khayati 2013). José Alberto Diaz (1993) skrev redan i början av 1990-talet om att upphovet till den växande invandrarfientligheten och våldsdåden i Sverige finns i en ”rasism utan ras”, som förändrade de sociala villkoren för balanserade etniska relationer i landet. Med kurdernas liv i Sverige som utgångspunkt har denna artikel visat att diaspora, med sina gränsöverskridande praktiker, utgör en motståndsplattform gentemot assimilerande tendenser och rasifierande praktiker i samhället. Därför går diasporan inte att åsidosätta i den offentliga migrationsdebatten.

Transnationella aktiviteter bland kurder visar att de riktar sina verksamheter mot både Kurdistan och Sverige och att de anser sig vara både svenska och kurdiska organisationer. Den positioneringen kan i mångt och mycket vara förenlig med begreppet gränsöverskridande medborgarskap, som förespråkar politiskt, socialt, kulturellt och ekonomiskt deltagande i minst två stater. Utmärkande drag för dessa kurdiska organisationer är att de opererar samtidigt i två olika, men relaterade, verksamhetsfält. I första hand följer de händelse-förloppen i olika delar av Kurdistan med syftet att påverka genom olika former av politisk mobilisering och kulturell verksamhet. Vid sidan av dessa gränsöverskridande verksamheter riktar kurdiska organisationer en del av sina verksamheter mot politiska och sociala förhållanden i bosättningslandet, vilket oftast motiveras med hänvisning till integration och antirasism. Denna ”blandade dubbelaganda” (Østergaard-Nielsen 2000) som uppstår i form av gränsöverskridande medborgarskap riktar sig både till sändar- och mottagarländerna, och visar hur de transnationella nätverken binder samman Sverige och de olika kurdiska samhällena i Turkiet, Irak, Iran och Syrien.

Denna artikel föreslår att gränsöverskridande medborgarskap införs som ett inslag i den svenska föreställda gemenskapen. Detta medborgarskap bygger på en problemati-

sering av synen på medborgarskap som ett singulärt och monistiskt medlemskap. Det utmanar också synen på nationell tillhörighet som en assimilerande och monokulturell gemenskap. Därför bör gränsöverskridande medborgarskap användas för att öppna för ett erkännande av den mångfald av politiska, kulturella och sociala erfarenheter och sammanslutningar som den moderna svenska staten inhyser.

Referenser

- Ahmed, M. (2012) *Iraqi Kurds and Nation-Building*, Palgrave Macmillan US.
- Alinia, M. (2004) *Spaces of Diasporas, Kurdish Identities, Experiences of Otherness and Politics of Belonging*, doctoral dissertation, Department of Sociology, Gothenburg University, Sweden.
- Andersen, A. (2007) "Is Swedish identity about being different to Europe? An assessment of Gable and Palmer's utilitarian hypothesis applied to public opinion in Sweden", *11th Annual Graduate Student Conference, Rebels and Critics: Assessing Fifty Years of European Integration*, 2–3 February, Georgetown University, Washington DC, 2007.
- Anthias, F. (2002) "Where do I belong? Narrating collective identity and translocational positionality", *Ethnicities*, Vol. 2(4), 491–514.
- Appadurai, A. (1995) "The production of locality", in Fardon, R. (red.), *Counterworks: Managing the Diversity of Knowledge*, Routledge, London, 204–24.
- Bhabha, K. H. (1990) *Nation and Narration*, Routledge and Kegan Paul, New York.
- Blaut, J. (1992) The theory of cultural racism, *Antipode*, 24(4): 289–299.
- Bruneau, M. (1995) "Espaces et territoires de diasporas", in Bruneau, M. (cor.), *Diasporas*, Reclus, Montpellier, 5–23.
- Broberg, G. & Tydén, M. (2005) *Oönskade i folkhemmet: rashygien och sterilisering i Sverige*, Dialogos Förlag AB, Stockholm.
- Brubaker, R. (2005) "The 'diaspora' diaspora", *Ethnic and Racial Studies*, Vol. 28, No. 1, January, 1–19.
- Clifford, J. (1994) "Diasporas", *Cultural Anthropology*, Vol. 9, No. 3, 302–38.
- Cohen, R. (1995) "Rethinking 'Babylon': iconoclastic conceptions of the diasporic experience". *New Community*, Vol. 21, No.1, 5–18.
- Cohen, R. (1997) *Global Diasporas: An Introduction*, University College London Press, London.
- Dahlstedt, M. (2005) *Reserverad Demokrati*, Boréa Bokförlag, Umeå, Sweden.
- Dahlstedt, M, Hertzberg, F. (2005) "Strukturell diskriminering och politiskt deltagande", in Dahlstedt, M, Hertzberg, F. (red.), *Demokrati på svenska? Om strukturell diskriminering och politiskt deltagande*, SOU 2005: 112, Fritzes, Stockholm.
- Diaz, J, A. (1993) *Choosing Integration: A Theoretical and Empirical Study of Immigrant Integration in Sweden*, doctoral dissertation, Department of Sociology, Uppsala University, Sweden.

- Eliassi, B. (2010) *A stranger in my homeland: The politics of belonging among young people with Kurdish backgrounds in Sweden*, doctor dissertation, Department of Social Work, Mid Sweden University.
- Eliassi, B. (2013) *Contesting Kurdish Identities in Sweden: Quest for Belonging among Middle Eastern Youth*, Palgrave Macmillan US.
- Eliassi, B. (2016), *Statelessness in a world of nation-states: the cases of Kurdish diasporas in Sweden and the UK*, Journal of Ethnic and Migration Studies, March 2016, <http://dx.doi.org/10.1080/1369183X.2016.1162091>.
- Eliassi, B., Andersson, Dan-Erik. & Stenberg, Leif. (2015) "Fotbollströjor, terror och tillhörighetspolitik", www.idrottsforum.org/eliassi-andersson-stenberg140521.pdf.
- Emanuelsson, A. C. (2005) *Diaspora Global Politics: Kurdish Transnational Networks and Accommodation of Nationalism*, doctoral dissertation, Department of Peace and Development Research, Gothenburg University, Sweden.
- Fryklund B. & Peterson, T. (1989) "Vi mot dom", *Det dubbla främlingskapet i Sjöbo*. Studentlitteratur, Lund, Sweden, 1989.
- Gilroy, P. (1993) *The Black Atlantic: Modernity and Double Consciousness*, Verso, London.
- Glick Schiller, N. (2005) "Transborder citizenship: an outcome of legal pluralism within transnational social fields", Department of Sociology, UCLA, Paper 25, <http://repositories.cdlib.org/uclalib/trcsa/25>, 2006-04-11.
- Glick Schiller, N. & Fouron, G. E. (2001) *George Woke Up Laughing: Long Distance Nationalism and the Search for Home*, Duke University Press, Durham, NC.
- Glick Schiller, N., Basch L. & Szanton-Blanc, C. (1999) "From immigrant to transmigrant: theorizing transnational migration", i Pries, L. (red.), *Migration and Transnational Social Spaces*, Ashgate, London, 73–105.
- Gustafson, P. (2002) "Globalisation, multiculturalism and individualism: the Swedish debate on dual citizenship", *Journal of Ethnic and Migration Studies*, Vol. 28, No. 3, 2002, 463–81.
- Ha, M. P. (1998) "Cultural identities in the Chinese diaspora", *Mot Pluriels*, Revue électronique de lettre à caractère international, No. 7.
- Hall, S. (1990) "Cultural identity and diaspora", i Rutherford, J. (red.), *Identity, Community, Culture, Difference*, Lawrence & Wishart, London, 222–37.
- Hall, S. (1991) "Old and new identities, old and new ethnicities", in King, A. D. (red.), *Culture, Globalization and the World-system: Contemporary Conditions for the Representations of Identity*, Macmillan, Basingstoke, UK, 41–68.
- Hall, S. (1996) "New ethnicities", in Morley, D. & Kuan-Hsing, C. (red.), *Stuart Hall: Critical Dialogues in Cultural Studies*, Routledge, London, 441–49.
- Hassanpour, A. (1998) "Satellite footprints as national borders: Med-TV and the extraterritoriality of state sovereignty", *Journal of Muslim Minority Affairs*, Vol. 18, No. 1, 53–72.
- Hellgren, A. Z. (2005) "The myth of the multicultural society – immigrant mobilization contesting the Swedishness of structures", *The 9th Annual Aage Sorensen Memorial Conference*, 20–21 April 2005, Harvard University.

- Helms, J. E. (1993) "Toward a model of White racial identity development", i Helms, J. E. (red.), *Black and White racial identity*, 49–66, New York: Greenwood/Praeger.
- Johansson, C. (2005) *Välkommen till Sverige? Svenska migrationspolitiska diskurser under 1900-talets andra hälft*, Bokbox Förlag, Malmö, Sweden.
- Johansson, R. (1999) "Ett odödligt sinnelag? Svensk nationell utveckling i ett komparativt perspektiv", i E. Olsson, (red.), *Etnicitetens gränser och mångfald*, Carlsson Bokförlag, Stockholm, 1999, 334.
- Joppke, C. (1999), "How immigration is changing citizenship: a comparative view", *Ethnic and Racial Studies*, Vol. 22, No. 4, July, 629–52
- Khayati, K. (2008) From victim diaspora to transborder citizenship?: diaspora formation and transnational relations among Kurds in France and Sweden, Linköping university.
- Khayati, K. (2011a) "Diaspora och gränsöverskridande medborgarskap", i Bevelander, P., Fernandez, C. & Hellström, A. (red.), *Vägar till medborgarskap*, Lund: Arkiv.
- Khayati, K. (2011b) "Diaspora" i Syssner, J. (red.), *Att studera turism och resande*, Studentlitteratur.
- Khayati, K. (2013) "*Beyond the Swedish folkhem – the position of immigrant and refugee groups in Sweden*", *Nordiques 26, Automne 2013, France*, 23–36.
- Khayati, K. (2015) "Behind the line of disintegration – Practices of transborder citizenship among diasporan Kurds in Sweden" i Righard, E. Johansson, M. & Salonen, T. (red.), *Social Transformations in Scandinavian Cities Nordic Perspectives on Urban Marginalisation and Social Sustainability*, Nordic Academic Press.
- Khayati, K. & Dahlstedt, M. (2013) "Diaspora – relationer och gemenskap över gränser" i Dahlstedt, M. & Neergaard, A. (red.) *Migrationens och etnicitetens epok: Nyckelbegrepp i etnicitets- och migrationsstudier*, Malmö: Liber.
- Khayati, K. & Dahlstedt, M. (2014) "Diaspora formation among Kurds in Sweden – transborder citizenship and politics of belonging", *Nordic Journal of Migration Research*, 4(2), 57–64.
- Khosrokhavar, F. (2001) "La fin des monoculturalismes", i Wieviorka, M. & Ohana, J. (dir.), *La différence culturelle: un reformulation des débats*, Édition Balland, Paris.
- Lavie, S. & Swedenburg, T. (1991) "Introduction: displacement, diaspora, and geographies of identity", i Lavie, S. & Swedenburg, T. (red.), *Displacement, Diaspora, and Geographies of Identity*, Duke University Press, Durham NC, 1.
- Magnusson, L. (2001) "Invandring och segregation", i L. Magnusson (red.), *Den delade staden*, Boréa Bokförlag, Umeå, Sweden, 9–22.
- Mattsson, K. (2005) "Diskrimineringens andra ansikte – svenskhet och 'det vita västerländska'", i P. de Los Reyes, & M. Kamali, (red.) *Bortom Vi och Dom – Teoretiska reflektioner om makt, integration och strukturell diskriminering*, SOU 2005:41, 2005, 151.
- Østergaard-Nielsen, E. K. (2001) "Transnational political practices and the receiving state: Turks and Kurds in Germany and the Netherlands", *Global Networks*, Vol. 1, No. 3, pp. 261–81.
- Prévelakis, G. (1996) (dir.) *Les réseaux des diasporas*, L'Harmattan, Paris.

- Radhakrishnan, R. (1996) *Diasporic Mediation Between Home and Location*, Minnesota University Press, Minneapolis.
- Rojas, M. (1993) *I ensamhetens labyrint, Invandring och svensk identitet*, Bromberg Bokförlag, Stockholm.
- Safran, W. (1991) "Diasporas in modern societies: myths and of homeland and return", i *Diaspora 1 (1)*, 83–99.
- Said, E. (1978) *Orientalism*, New York: Pantheon.
- Salonen, T. (2011) *Hela staden: social hållbarhet eller desintegration?*, Boréa Bokförlag, Sweden, 2011.
- Sheffer, G. (2002) *Diaspora Politics: At Home Abroad*, Cambridge University Press, New York.
- Schierup, C. U. (1994) "The right to be different: multiculturalism and the racialisation of Scandinavian Welfare Politics; the case of Denmark", *Innovation: the European Journal of Social Science*, Vol. 7, 1994, 277–88.
- SOM-Institut rapport (2016), Göteborgs universitet.
- Spektorowski, A. & Mizrahi, E. (2004) "Eugenics and the welfare state in Sweden: the politics of social margins and the idea of the productive society", *Journal of Contemporary History*, Vol. 39, No.3, 2004, 333–52.
- Spivak, G. (1989) "Who claims alterity?", in Kruger, B. & Mariani, P. (red.), *Remaking History*, Discussions in Contemporary Culture 4, Dia Art Foundation, Bay Press, Seattle, WA, 269–92.
- Tejel, J. (2014) "Toward a Generational Rupture within the Kurdish Movement in Syria? i Bengio, O. (red.) *Kurdish Awakening: Nation Building in a Fragmented Homeland*, University.
- Tölölyan, K. (1991) "The nation-state and its others: in lieu of a preface" *Diaspora 1*, 3–7.
- van Bruinessen, M. (1999) "Migrations, mobilizations, communications and the globalization of the Kurdish question", Working Paper No. 14, Islamic Area Studies Project, Tokyo.
- Vertovec, S. & Cohen, R. (red.) (1999), *Migration, Diasporas and Transnationalism.*: Edward Elgar, Cheltenham, UK.
- Wahlbeck, Ö. (1999) *Kurdish Diasporas: A Comparative Study of Kurdish Refugee Communities*, Macmillan, London.
- Werbner, P. (2002) "The place which is diaspora: citizenship, religion and gender in the making of chaotic transnationalism", *Journal of Ethnic and Migration Studies*, Vol. 28, No. 1, 119–33.
- Wern, K. (2001) "Cultural racism: something rotten in the state of Denmark?", *Social & Cultural Geography*, Vol. 2, No. 2, 141–162
- Ålund, A. (1991) "The power of definitions: immigrant women and problem ideologies", i Ålund, A. & Schierup, C. U. (red.) *Paradoxes of Multiculturalism: Essays on Swedish Society*. Aldershot: Avebury, 47–67.
- Ålund, A. (1991) "The power of definitions: immigrant women and problem ideologies", i Ålund, A. & Schierup, C. (eds) *Paradoxes of Multiculturalism: Essays*.

Ålund, A. & Schierup, C.U. (1991) *Paradoxes of Multiculturalism, Essays on Swedish Society*. Aldershot: Avebury, 1991.

Korresponderande författare

Khalid Khayati
Rådjurssvägen 36 1tr
170 76 Solna
013-28 18 02
khalid.khayati@liu.se

Författarpresentation

KHALID KHAYATI är statsvetare och fil. Dr. i etnicitet. För närvarande jobbar han som universitetslektor vid Institutionen för ekonomisk och industriell utveckling (IEI), avdelning statsvetenskap, Linköpings universitet. Migration, diaspora, transnationalism, gränsöverskridande medborgarskap och etnicitet är centrala begrepp och teoriformationer i hans forskning där kurdisk diaspora i Sverige och Frankrike framstår som det främsta undersökningsfältet.

Medborgarskapandets paradoxer

Medborgarskapspositioneringar i berättelser om tillhörighet i migrationens tid

Paradoxes of citizen formation: Citizenship positioning in stories about belonging in an era of migration

This article analyzes the formation of citizenship in today's multi-ethnic Sweden with a particular focus on how migration renders visible existing citizenship ideals, defined in terms of similarity and difference on the basis of ethno-cultural background. Analysing three individual stories of women who have migrated to Sweden, with different biographies and stories of how they ended up in Sweden, the article focuses on negotiations of the boundaries and contents of citizenship in multi-ethnic Sweden. The point of departure for the analysis is a post-structuralist and discursive approach. In all, the stories address the crucial question of who should be included into the social community and on what conditions – and who should be left out? This particular question is also at the very centre of the political debate in today's Europe. On the one hand, there are strong arguments about the 'death of multiculturalism' and demands for new forms of ethno-culturally graduated citizenship – also in Sweden. On the other hand, in Sweden as well as in other European countries, claims for the development of a new and more inclusive societal community have been raised, expanding the rights of citizens to accommodating also those who have been excluded from them.

Keywords: Migration, citizenship, exclusion, discourse, belonging

2015. MER ÄN EN MILJON människor söker sin tillflykt till Europa. Över vatten eller landvägen till fots flyr barn såväl som vuxna undan krig, förföljelse och fattigdom. Tusentals försvinner eller mister livet i vågorna. Merparten kommer från krigets Syrien (International Organisation for Migration 2015). Runtom i medlemsstaterna i den Europeiska unionen vidtas undantagsliknande åtgärder för att hantera den uppkomna så kallade flyktingkrisen – skärpt gränsbevakning, införande av ID-kontroller vid och inom gränserna samt särskilda regler för mottagande av asylsökande. Denna undantagsliknande situation aktualiserar en rad principiellt viktiga frågor om medborgarskap och tillhörighet i Europa.

I en tid av internationell migration utmanas etablerade konventioner om medborgarskap, om vem medborgaren är eller bör vara. Internationell migration aktualiserar flera avgörande frågor som rör medborgarskap: vilka egenskaper, förmågor och värden bör medborgaren erövra och förvalta och hur bör relationen mellan medborgare och samhälle arrangeras? I ett sammanhang av internationell migration ses vissa individer med självklarhet som hörande till den nationella gemenskap som garanterar med-

borgaren en uppsättning rättigheter, medan andra *inte* ses som tillhörande denna gemenskap. Frågan är, dock: vem är egentligen inkluderad i samhällsgemenskapen, vem exkluderas, och utifrån vilka principer dras gränserna?

Denna artikel syftar till att belysa vilka möjliga positioner som finns att tillgå när det gäller medborgarskap(and)ets villkor för vissa individer och grupper av människor i ett samtida Sverige präglad av migration och etnokulturell mångfald. Ett särskilt fokus riktas på hur berättelser om migration synliggör rådande medborgarskapsideal, definierade i termer av likhet och skillnad på basis av etnokulturell bakgrund. Med utgångspunkt i tre individuella berättelser om erfarenheter av migration till och etablering i Sverige fokuserar artikeln på medborgarskapspositioneringar, det vill säga hur individer positioneras som medborgerliga subjekt i berättelserna. Analysen utgår från en post-strukturalistisk och diskursorienterad ansats.

Artikeln är upplagd enligt följande: inledningsvis presenteras det perspektiv på medborgarskap som ligger till grund för analysen, ett perspektiv som är inspirerat av Michel Foucault och hans förståelse av makt och styrning. Detta perspektiv relateras sedan till frågor om migration och inkludering av migranter, med särskilt fokus på en svensk kontext. Därefter presenteras dels det material som analysen baseras på och dels tillvägagångssättet i analysen. Den därpå följande analysen presenterar, i tur och ordning, tre mångfacetterade berättelser om medborgarskapande i ett samtida Sverige: Marias, Shirins respektive Anas. I den avslutande diskussionen summeras de huvudsakliga slutsatser som framkommit av analysen och dessa relateras därefter till samtida utmaningar när det gäller medborgarskap i migrationens Europa.

Medborgarskap och medborgarskapande – analytiska utgångspunkter

En stor del av dagens diskussion om medborgarskap tar sin utgångspunkt i T.H. Marshalls (1950) förståelse av medborgarskap som fullvärdigt medlemskap i samhällsgemenskapen. Enligt denna förståelse bygger medborgarskap på ett kontrakt mellan individ och stat, vilket garanterar den enskilde medlemmen av gemenskapen en uppsättning rättigheter, närmare bestämt *civila*, *politiska* och *sociala*.

Detta kontrakt skrivs dock, vilket också Marshall framhöll, ständigt om och utmanas, inte minst med hänsyn till frågor om internationell migration och etniska relationer (Sassen 2006). Frågan är vem som är inkluderad i samhällsgemenskapen och vem som är exkluderad – och på vilka villkor? Inkludering och exkludering rör såväl föreställningar om vem medborgaren är och hur medborgaren bör vara som de samhälleliga villkoren för att vara medborgare (t.ex. Isin & Wood 1999). En teoretisk ansats som förmår åskådliggöra just dessa dimensioner av vilka konstruktioner av medborgarskap som är möjliga och rimliga i en viss situation, vilket vi anlägger i denna studie, är inspirerad av Michel Foucault och hans syn på makt och styrning. I en sådan ansats tar medborgarskap form som något som är i ständig tillblivelse (White & Hunt 2000; Procacci 2004; Ong 2006) eller, såsom Barbara Cruikshank (1999: 3) formulerar det: ”Medborgare föds inte, de skapas”.

Till skillnad från Marshalls utgångspunkt och hans fokus på individens (formella) relation till såväl samhällsgemenskapen i termer av juridiskt orienterade rättigheter och skyldigheter, närmar vi oss medborgarskap som en diskurs som gör vissa definitioner, uttryck och handlingar mer eller mindre möjliga. Medborgarskap har därmed ingen given essens eller inneboende riktning, utan är i ständig förändring. Denna ansats tillåter i högre grad ett intresse för hur, och på vilka villkor, som skapandet av medborgaren som subjekt sker, utifrån hennes egen möjligheter att skapa "sig själv" i och genom beskrivningar av sig själv och sitt liv. Styrning och vidare positionering av individer och grupper i samhället blir i detta Foucault-inspirerade, poststrukturalistiska perspektiv inte någon enkelriktad rörelse "uppifrån och ner", utgående från staten där medborgare, styrningens "objekt", i olika utsträckning är "villkorade" att ta form i relativt förhandsgivna relationer, juridiska och strukturella betingelser. Styrning och positionering av individer och grupper blir snarare en fråga om att inta skilda, historiskt sedimenterade ansamlingar av komplexa villkor och maktrelationer, där dessa individer och grupper skapas som aktivt handlande subjekt i och genom dessa villkor, och i detta aktiva medverkande i att såväl konstituera sig som styra sig själva (Foucault 1991).

I linje med denna ansats kan vi tala om medborgarskap(ande) för individer och grupper som en fråga om hur man konstituerar sig (själv) i och genom de villkor och omständigheter som är möjliga och tillgängliga. Detta konstituerande är knappast att förstå som något fritt och öppet för individen eller gruppen att praktisera. Det låter sig snarare göras, och blir ofta meningsfullt utifrån rådande *sanningsregimer* (Foucault 1980), vilka kan ses som normer och idealbilder som definierar hur en medborgare kan och bör vara, bete sig och tänka för att vara en "god och accepterad medborgare". Medborgarskap är i detta perspektiv på så sätt inte "bara" en relativt statisk relation mellan individ och stat (vilket det emellertid också *kan* vara). Medborgarskap ska här snarare förstås som en ständigt pågående process, ett medborgarskapande, där individer och grupper skapar sig själva som medborgarsubjekt genom de möjliggjorda villkor som står till buds (Dahlstedt 2009). Dessa medborgarsubjekts-skapande processer ses operera över hela det sociala fältet, exempelvis i relationer till media, familj, sociala grupper och nätverk (Nicoll m.fl. 2013). I dessa processer är det upprepade skapandet av medborgarskapsnormer, (det ideala medborgarsubjektet), liksom skapandet av "De Andra" (de som beskrivs sakna de värden och kompetenser som den ideala medborgaren besitter), intimt sammanvävda. Det innebär att normer om den ideala medborgaren skapas i och genom distinktioner mellan mig/vi och dem, definierade på en mängd olika sätt.

Det är skapandet av dessa medborgarskapspositioner som står i analytiskt fokus i artikeln, vilket närmar sig medborgarskap genom individers beskrivningar av sig själva och sina liv, och hur de härmed positionerar sig själva som medborgerliga subjekt. Denna analytiska förståelse av medborgarskapande ger oss möjlighet att närma oss de tre migranternas berättelser nedan utifrån ett fokus just på deras skapande av sitt medborgarskap, oavsett deras juridiskt burna status som sådana eller inte.

Nationellt medborgarskap – den svenska mångkulturalismens paradoxer

Med utgångspunkt i vår analytiska ansats kan medborgarskap(ande) även sättas i relation till frågor som migration, etnicitet, nation(alism), samt inkludering och exkludering av migranter (se t.ex. Lui 2004; Werry 2008; Schinkel & Van Houdt 2010). Denna forskning har påvisat hur kategorier som etnicitet, nation och ras historiskt har haft en avgörande roll i skapandet av medborgarskap och dess styrning. Sådana kategorier har historiskt varit viktiga i de positioneringar som blivit möjliga för individer och grupper att inta när det gäller det ”goda medborgarskapet”. Här har, mera precis, gjorda distinktioner mellan Vi och Dem, mellan likhet och skillnad, bidragit till såväl skapandet som återskapandet av vissa positioner vad gäller normalitet och avvikelser (Dean 1999).

Samtida medborgarskapsdiskurser uppkom inte i ett vakuum. De har historiskt blivit till – i såväl Marshalls som Foucaults ansats i medborgarskap – inom ramen för nationalstaten och nationalismen som politisk doktrin, under andra hälften av 1800-talet. Individens medlemskap i samhällsgemenskapen var här starkt knutet till föreställningen om nationen, där idealet var ett folk, ett territorium, en kultur, en religion och ett språk (Eriksen 2002). Det kontrakt, såväl som norm- och idealsubjektsskapande som definierat medborgarskapets innehåll och gränser har tagit form inom ramen för den nationella gemenskapen och dess rådande, etablerade principer för inkludering och exkludering.

Med utgångspunkt i en historisk nationalistisk föreställning om medborgarskap har vissa delar av befolkningen både positionerat sig själva och blivit positionerade av andra, som till synes ”naturligt” hemmahörande i samhällsgemenskapen. Medan andra har betraktats som ”främlingar”, inte minst migranter, vilka har tagit form som en slags diskursiv anomali i *the national order of things* (Malkki 1997). I en tid av globalisering och internationell migration blir dessa sedimenterade medborgarskapspositioneringar allt suddigare i och med att migrantsituationen utmanar själva existensen av ett nationellt definierat, platsbestämt medborgarskap, genom att överskrida nationalstaternas till synes ”naturliga” gränser (Dahlstedt m.fl. 2015).

Sverige har sedan länge haft ett internationellt rykte av att ha utvecklat en välfärdsregim baserad på principerna om social jämlikhet, solidaritet och demokrati. Sverige har också haft ett internationellt rykte för sin generösa migrationspolitik och för sin inkludering av migranter. Mot bakgrund av de formella rättigheter som Marshall beskriver som civila, politiska och sociala, så görs i Sverige ingen större skillnad på om en person är född i Sverige av infödda föräldrar eller inte. Alla har i stort sett lika rättigheter, oavsett etnokulturell bakgrund (Schierup m.fl. 2006).

Såsom visats i senare års utveckling inom välfärds- och integrationspolitikens områden såväl som i forskning har dock denna beskrivning av ett jämlikt och inkluderande svenskt medborgarskap blivit starkt utmanad (Dahlstedt & Neergaard 2015; Hübinette & Lundström 2015). Inte minst i relation till frågor om internationell migration och inkludering av migranter. Detta visar på ett växande gap mellan det svenska

medborgarskapets ambitioner och dess villkor, och som en konsekvens av detta, på förändring när det gäller vilka sätt att positionera sig som medborgare som möjliggörs.

Redan i början av 1990-talet beskrev Aleksandra Ålund och Carl-Ulrik Schierup (1991) det svenska mångkulturella medborgarskapet som påtagligt paradoxalt. De pekade på spänningar mellan medborgarskap i formell och substantiell mening. Trots de långtgående ambitionerna att inkludera och göra migranter till fullvärdiga medlemmar i den svenska samhällsgemenskapen, med samma formella rättigheter som infödda svenska medborgare, lever de substantiella sociala villkoren för de inkluderade invandrarna inte upp till dessa ambitioner. Många av dem som både är födda i Sverige och som är svenska medborgare betraktas och bemöts ändå inte som fullt ut tillhörande, utan som främmande inslag i den svenska samhällsgemenskapen (Eliassi 2013; Hübinette & Lundström 2015). Även om de *formellt* sett är medborgare, med samma rättigheter, har de ändå inte samma *substantiella* möjligheter att utnyttja sina rättigheter som medborgare.

En rad studier har pekat på sådana spänningar mellan ambitioner och villkor i samtliga tre dimensioner av medborgerliga rättigheter – från rättsväsende (*civila rättigheter*) (Diesen, 2005, 2006) till politik (*politiska rättigheter*) (Rodrigo Blomqvist 2005; Dahlstedt & Hertzberg 2007) till skolväsende, arbets- och bostadsmarknad (*sociala rättigheter*) (Schierup m.fl. 2006; Gruber 2007; Ngeh 2011; Vesterberg 2015). Med utgångspunkt i denna beskrivning av situationen i den svenska samhällskontexten är ambitionen att rikta uppmärksamhet mot berättelser om medborgarskap(ande). Utifrån en analys av dessa berättelser som olika positioneringar i medborgarskapande belyses centrala frågeställningar rörande medborgarskap(and)ets villkor i vår tid.

De tre berättelserna – metodologiska utgångspunkter

Artikeln bygger på empiriskt material insamlat inom ramen för ett större forskningsprojekt om medborgarskapande i och utanför vuxenutbildning (Nocoll m.fl. 2013; Olson m.fl. 2015). I projektet genomfördes mellan 2013 och 2014 intervjuer med sammanlagt 26 studerande vid en Komvux-skola i, en medelstor svensk stad som vi här kallar Bergå. Bland de intervjuade uppgav sammanlagt 10 att de invandrat till Sverige och 14 att de var kvinnor. Bland dessa kvinnor uppgav 6 att de invandrat till Sverige. Kvinnor med invandrarbakgrund utgjorde således en betydande andel av det totala antalet vuxenstuderande på Komvux i Bergå. Detta mönster återspeglar situationen även nationellt. År 2014 var 42,4 procent av samtliga Komvux-studerande födda utomlands medan 62,9 procent var kvinnor (SCB 2016).

Intervjuerna kretsade kring elevernas deltagande i vuxenutbildning, deras biografier och planer inför framtiden, deras syn på vad det innebär att vara medborgare och vilken typ av medborgaraktiviteter de är involverade i, såväl i som utanför utbildningens kontext.. Samtliga intervjuer transkriberades ordagrant, och anonymiserades enligt gängse forskningsetiska principer (Codex 2016)

Med utgångspunkt i den post-strukturalistiska ansatsen som inspirerats av Foucault genomfördes en diskursanalys. Här definieras diskurs i direkt relation till det

analytiska intresset för informanternas medborgarskapspositioneringar, som "the group of statements that belong to a single system of formation" (Foucault 1972:107). I analysen har med utgångspunkt i denna definition sökt efter nyckelteman i det sagda, för att utifrån detta söka identifiera återkommande teman, trådar och riktningar i beskrivningarna som "säger något om" dessa positioneringar. Den främsta ambitionen i analysarbetet har varit att identifiera regelbundenheter bland utsagorna som på ett eller annat sätt varit möjliga att koppla till medborgarskapande. Analysen har väglett av framför allt två frågor: 1) vilka utsagor som varit möjliga utifrån de sociala och materiella resurser som stått till buds i berättandet; och, i nästa steg, 2) vilka mönster, eller regelbundenheter, som gjort dessa utsagor möjliga att uttala. Mot bakgrund av dessa två analysfrågor har olika typer av medborgarskapspositioneringar utmejslats i berättelserna. Detta har gjorts utifrån den poststrukturalistiskt orienterade utgångspunkten att dessa positioneringar är konstituerande för de objekt som beskrivs (jfr Foucault 1980; Fejes 2011). Det vill säga utifrån ansatsen att dessa berättelser utgör aktiviteter genom vilka individer och grupper i samhället positionerar sig, och också konstituerar sig själva, som medborgerliga subjekt.

Vi har, utifrån artikelns syfte, valt att lyfta fram tre berättelser: Marias, Shirins and Anas. Alla dessa tre kvinnor innehar svenskt medborgarskap i formell mening, och de har alla uppgivit att de har bakgrunder i olika delar av världen. Fokus i berättelserna vilar på biografiska redogörelser där frågor om tillhörighet till samhällsgemenskapen framträder som en central tematik,

Analys – tre medborgarskapande berättelser

I berättelserna framträder en mängd olika ämnen och teman. Vissa av dem rymmer ett särskilt fokus på vuxenutbildning, medan andra inte gör det. Ett återkommande tema i berättelserna är migration. Mera precist migration och dess relation till medborgarskap. De tre berättelser innehåller unika och individuella beskrivningar, men det finns också två återkommande mönster, regelbundenheter, i dem; för det första erfarenheter av medborgarskapande som en process av inkludering och exkludering, och för det andra förhandlingar och motstånd mot denna process.

Sammantaget åskådliggör berättelserna skilda positioneringar i förhållande till medborgarskap, och ett centralt inslag i dessa positioneringar är återkommande redogörelser för normer som bärande inslag i deras medborgarskapspositioneringar. Det "goda" medborgarsubjektet som tar form i dessa redogörelser är ett subjekt som förstås tillhöra en etnokulturellt homogen svensk nationen, vilken beskrivs som en föreställd gemenskap. Alla tre berättelserna artikulerar skilda erfarenheter av att betraktas och bemötas som avvikande i relation till denna bestämda föreställda gemenskap – Maria som adopterad, Shihin som slöjbärande muslim och Ana som rom. Ur berättelserna framträder liknande utmaningar när det gäller deras positioneringar i förhållande till medborgarskap. Ett återkommande mönster här är tillhörighet till den nationella gemenskapen som en central del av detta positionerande, vilket ofta görs genom in- och exkluderande dynamik i berättelserna. Samtidigt väcks det genom berättelserna

anspråk på tillhörighet i en nationell gemenskap av normala medborgare, genom diskursiva gränsdragningar mellan Jag/Vi och Dem, och genom mobilisering en rad beskrivningar om medborgarskap som en fråga om tillhörighet, liksom om likhet och skillnad. Därigenom synliggörs och utmanas på en och samma gång vissa positioneringar genom ett visst sätt att *navigera* mellan rådande medborgarskapsnormer och dess specifika in- och exkluderande dynamiker som kan urskiljas i Marias, Shirins och Anas berättelser. Samtidigt möjliggörs andra former av in- och exkludering i dessa medborgarskaps positioneringar.

Marias berättelse

Maria kom till Sverige från Colombia som adopterad på 1980-talet och har idag dubbel medborgarskap. Hon växte upp i ett mindre samhälle utanför Bergå, men bor idag i Bergå tillsammans med sin sambo, som är född i Ecuador, och en son. ”Även om jag är adopterad så jag är ju i stort sätt uppvuxen som en svensk”, berättar Maria. När hon berättar om sin tillvaro i Sverige framkommer dock att hon både under sin uppväxt och senare som vuxen blivit bemött som ickesvensk på grund av sitt utseende.

Jag har känt att man aldrig kan bli helt svensk för att man inte ser svensk ut. Man blir inte accepterad som en svensk. Det spelar ingen roll vad man heter eller hur man klär sig. Det är därför jag aldrig känt mig helt svensk.

Maria berättar om hur hon i en mängd olika situationer i vardagen blir bemött efter hur hon ser ut. Den omständighet att hon har mörkt hår och mörk hy gör, att hon inte ses som svensk av sin omgivning, även om hon själv ser sig som det. På grund av detta bemötande har Maria aldrig riktigt känt sig som ”helt svensk”. Marias utseende gör henne ofta till ”invandrare” i omgivningens ögon, vilket hon inte är, som hon själv tydligt understryker. Maria tar Komvux som exempel på hur hon upplever sig bli betraktad och bemött som icke-tillhörande svenskheten: ”Sitter man i en klass till exempel, då tror väl alla att man är invandrare, som alla andra nästan här”. Eftersom Komvux är en plats där många ”invandrare” vistas antas också hon, på grund av sitt utseende, vara en av Dem.

Maria berättar att hon även tidigare i sitt liv aldrig själv riktigt känt sig som helt svensk. Ändå var ändå annorlunda, som hon säger, under hennes uppväxt, på 1980-talet. Hon berättar att det i det lilla samhälle där hon växte upp då nästan inte fanns några adopterade – inte invandrare heller för den delen. Som adopterad innebar det därför att hon sågs som annorlunda också på den tiden.

Att vara adopterad på åttiotalet var inte så lätt. Var man än var så var det konstigt... det var inte många som var adopterade. Det var inte mycket invandrare, speciellt inte när man bor i en by.

Maria berättar att det är stor skillnad på att bo i ett mindre samhälle och att bo i en stad. I staden, berättar hon, är det mycket lättare att vara ”annorlunda” och det finns

där över huvud taget en mycket större tolerans för kulturella olikheter. ”Bergå är en väldigt trevlig stad och mycket olika kulturer och mycket olika människor”, säger hon, ”man kan vara som man är tycker jag”. I ljuset av egna erfarenheter gör Maria alltså skillnad på stad och landsbygd i sin berättelse. Skillnaden är emellertid inte entydig. Samtidigt som hon beskriver Bergå som en – jämförelsevis – trevlig och tolerant plats så beskriver hon tiden i just Bergå som svår. ”Det har varit jättejobbigt och speciellt här i Bergå”. I likhet med beskrivningen av det mindre samhälle där hon växte blir också beskrivningen av Bergå färgad av samma erfarenhet när det gäller skillnad; hon blev i det vardagliga livet bemött som annorlunda, till exempel i mötet med äldre Bergåbor. ”Vissa äldre, de är så trötta på det här med invandringen och de säger gärna kommentarer...” Genom sådana små, till synes obetydliga kommentarer och handlingar blir Maria fortfarande påmind om att hon i vardagen görs till någon som inte riktigt hör till. Maria återberättar en bussresa tillsammans med hennes mamma som ett exempel på hur hon blir påmind om sin annorlundahet.

En gång när jag var höggravid med min första son, jag och mamma hade varit på teatern... jag var höggravid, skulle typ föda om en vecka... det var ingen som trodde att det var min mamma. Det var en tant som tyckte att jag skulle resa på mig så hon kunde sitta där fast min mamma hade redan rest sig och sagt: ”Vill du sitta här då?” ”Hon kan väl resa sig”.

Ett återkommande tema i Marias berättelse är betydelsen av språk och språk som markör för medborgerlig tillhörighet. I hennes berättelse framgår att språk inte bara är en fråga om kunskaper och kompetens – det vill säga en fråga om huruvida du kan eller inte kan ett visst språk. Språk – liksom utseende – handlar enligt henne även om en tröskel för medborgarskapstillhörighet (Dahlstedt & Hertzberg 2007; Eliassi 2013). Maria säger att hon vid flera tillfällen varit med om att människor i hennes omgivning blir förvånade när de hör henne tala – och att hon då talar svenska helt utan brytning. Ett exempel som hon ger är, precis som föregående exempel, ett som också utspelar sig på just bussen.

Många invandrare har många barn, det är barnvagnar och rullatorer. Det är som ett krig på bussarna. [...] Någon gång när jag kom med barnen var det någon som kommenterade något jag vet inte exakt vad, och sedan när jag pratar ren svenska till mina barn, då var det liksom... för de trodde att jag inte hade förstått vad de sa.

För Maria tycks alltså språket så att säga inte riktigt passa ihop med utseendet. Eftersom hon ser ut som hon gör så förväntas hon inte kunna prata på det sätt som hon gör. Återigen ses hon som en ”invandrare”. Samtidigt som språket vid sådana tillfällen kan påminna henne om hennes annorlundahet och icke-tillhörighet, understryker Maria att det är ett stort privilegium att faktiskt kunna prata svenska helt utan brytning. Även om omgivningen må se henne som ”invandrare” så har hon därmed många fördelar

jämfört med många ”invandrare”. Genom att tala svenska kan Maria (om)förhandla omgivningens kategorisering av henne och därmed överbrygga en av trösklarna för medborgarskaptillhörighet. Något som inte på liknande sätt görs möjligt när det gäller utseende.

Det är ju svårare att komma hit som invandrare, jag har ju ändå språket och så. Det har man ju inte som invandrare. Det är ju tuffare då... Som invandrare tror jag man ofta blir bemött sämre, jag tror det har lite med hur mycket svenska man kan också...

Maria ger i sin berättelse en beskrivning av en i flera hänseenden motsägelsefull position och positionering av sitt medborgarskap(ande). Denna berättelse är emellertid inte på något sätt unik, utan liknande erfarenheter har dokumenterats i andra berättelsebaserade studier av adopterade, både i Sverige (Hübinette & Tigervall 2009) och i andra länder (Kirton 2000). Som adopterad säger Maria sig både ses och bemötas som annorlunda av sin omgivning. Hennes berättelse rymmer sammanfattningsvis flera element av såväl medborgarskapsmarkörer som positioneringar. Dessa framträder inte sällan utifrån exemplifieringar av egenupplevd icke-tillhörighet till en förutsatt svensk, föreställd gemenskap. Genom dessa exempel, där hon beskriver sig själv i olika offentliga sammanhang där hon menar sig definieras som en av Dem, ”invandrarna”, genom språk och hudfärg, så positionerar Marias berättelse henne i ett slags ambivalent förhållande till frågan om medborgarskap. Hon beskriver sig *både* som icke-tillhörande ”invandrare”, och tillhörande ”svensk”. Dubbelheten i medborgarskapsberättelsen görs kort sagt möjlig genom vissa jämförelser och distinktioner; den mellan ”att vara svensk” och att bli bemött som ”icke-svensk”, förmåga att prata svenska utan brytning och förmodade språksvårigheter, liksom mellan stad och landsbygd.

Shirins berättelse

Shirin är född i Libanon, kom till Sverige som femåring, men är numera svensk medborgare. Hon är idag gift med en man som också är född i Libanon. Tillsammans har de fyra barn. Familjen har levt i både Libanon och Sverige. Hon berättar att dessa resor fram och åter, tillsammans med erfarenheter av att leva i både Libanon och Sverige har gett henne perspektiv på hur det kan vara att leva i två olika länder. Hon berättar med utgångspunkt i dessa erfarenheter av hur det kan vara och hur det kan upplevas att inte riktigt passa in i samhällsgemenskapen någonstans, varken i Libanon eller i Sverige.

Efter en lång tids övervägande valde hon för några år sedan att börja bära slöja. Hon hade funderat över att göra det långt tidigare, men hade inte tagit steget fullt ut. Det var ett stort steg att ta. Det som fick henne att tveka var att hon inte var beredd att sticka ut allt för mycket. När hon till slut fattade beslutet och börja bära slöja var det en del i omgivningen som reagerade på hennes val:

Jag är muslim ju och som muslim ska man ju bära slöja liksom för att kunna följa koranen och det är det jag gjorde och så är det många som har sagt: ”Men vad,

är du muslim? Du är ju normal". [...] Skulle jag, skulle jag inte, skulle jag inte, skulle jag? Så när jag väl gjorde det och kom tillbaka: "Men du är ju normal". Vad är normalt och vad är inte normalt? Alltså jag menar: är jag inte normal för att jag har en slöja?

Med sin berättelse problematiserar Shirin vad hon beskriver som rådande föreställningar om normalitet och tillhörighet. Vem är det som egentligen avgör vad som är normalt och inte? Shirin är i sin berättelse tydlig i sitt anspråk på att tillhöra samhällsgemenskapen som fullt normal, samtidigt som hon visar på att vara muslim och bära slöja vanligen konstrueras som onormalt och icke-svenskt. Shirins argumentation förefaller ha följande mönster: Varför skulle någon annan definiera henne på något annat sätt, när hon själv ser sig som normal? Det är, menar hon, inte bara obekanta som reagerar över hennes beslut, utan även nära vänner.

Min bästa kompis är från Libanon och vi har känt varandra jättelänge. Hon är muslim och hon blev lite chockad av att jag vågade ta på slöjan, fast hon säger att hon ska göra det själv, men har inte kommit dit. Hon har inte fått det självförtroendet om man säger så. [...] "Hur vågade du? Hur möter människor dig?" Så sade jag till henne "Du, alltså på riktigt så bryr jag mig inte vad folk säger". Det är just det att komma till den punkten att inte bry sig.

Slutsatsen som Shirin drar efter beslutet att bära slöja är, säger hon, att inte överhuvudtaget bry sig om omgivningens förväntningar, vare sig det är fråga om hennes kompisar eller andra, utan att istället klä sig precis på det sätt som hon själv vill och vara den hon själv anser sig vara: "Var och en får ju ha sin egen åsikt och sina egna värderingar. Det är vad jag står för... Varför ska jag bry mig liksom om vad mina kompisar kommer att tycka om slöja?" Shirins berättelse innehåller även, i likhet med Marias, en större samhällsbild i vilken Sverige har förändrats. När hon beskriver den utveckling som ägt rum i Sverige under det senaste decenniet så lyfter hon fram att toleransen för kulturella och religiösa olikheter gradvis har ökat, samtidigt som föreställningar om "svenskhet" fortfarande exkluderar på grund av utseende eller klädsel. Som exempel framhåller hon att det på senare tid har blivit allt vanligare att anställda på exempelvis banker bär slöja.

Folk accepterar ens kultur och religion mer nu än vad man har gjort innan. [...] Då, för kanske 10–12 år sedan, du kunde inte se en kvinna med slöja stå inne på apoteket till exempel... Nu är det helt vanligt att de jobbar på apotek, jobbar på banken, har höga positioner som de inte hade innan...

Medan Shirin beskriver en allmänt ökad tolerans i Sverige som nation, en tolerans som hon förefaller mena ha gjort det lättare för henne att göra sitt val vad gäller slöjan, så beskriver hon samtidigt beslutet att bära slöja som något modigt, något som kräver individens självförtroende. På så sätt konstrueras beslutet att bära slöja – och eventuella konsekvenser som detta val kan medföra – som ett individuellt val, grundat på gott

självförtroende. Eventuella problem såsom diskriminering syns i denna berättelse göras till en fråga om individuellt ansvarstagande som kräver mod och beslutsamhet. Här blir hennes positionering som (självstyrande) medborgare inplacerad i ett individens narrativ om sig själv och sin ”personlighet”, snarare än som ett uttryck för någon aktuell, möjliggörande samhällssituation. Shirin fortsätter sin beskrivning med att säga att hon mognade och så småningom fattade beslutet att bära slöja för att hon under en femårsperiod flyttade tillbaka till Libanon. Detta steg tog hon – som hon formulerar saken – för att prova att ”bo i sitt eget land”.

Jag åkte ner och provade att bo där nere i fem år samtidigt som jag studerade [...] jag kan inte läsa och skriva arabiska, så jag tänkte jag passar på och går den utbildningen. Och samtidigt liksom få bo i sitt eget land om man säger så, men jag klarade inte av det.

Shirin beskriver det som svårt att anpassa sig till detta ”sitt eget land” och därför valde hon så småningom att flytta tillbaka till Sverige igen. Svårigheterna att anpassa sig handlade dels om saker som fungerande el och vatten, vilka beskrivs som självklarheter i vardagslivet i Sverige men som hon plötsligt inte längre kunde räkna med:

Det var jättesvårt att anpassa sig... bara en sådan liten sak att jag kunde öppna kran och dricka vatten, det fanns ju inte. Strömmen kunde gå när som helst. Att anpassa sig till det minsta lilla som vi är vana vid här var jättesvårt... Element finns inte där nere. Det är svinkallt på vintern...

Svårigheterna för henne att tillhöra, eller åtminstone leva i, det libanesiska samhället handlade dels om att hon sågs som annorlunda, trots hennes bakgrund. Det var således först och främst på grund av hennes utseende som icke-tillhörighetsaspekter kom att aktualiseras för henne. Shirins ljusa hårfärg och gröna ögon fick många i hennes omgivning att betrakta och bemöta henne som icke-arab.

De flesta har sagt till mig att jag inte ser ut som libaneser, jag ser inte ut som en arab tyckte de, så i vissa affärer kunde de lura mig liksom att någonting kostade dubbelt så mycket bara för att jag ser ut som jag ser ut.

I någon mening påminner Shirins berättelse om Marias, även om kontexten skiljer sig åt. Liksom i Marias fall är språket och utseendet aspekter som lyfts fram som viktigt att de ”går ihop”.

De visste ju inte att jag kunde arabiska, så när jag liksom frågade: ”Nej men varför kostar det så?” ”Oj då, är du arab? Det visste vi inte. Ja men jo den kostar så mycket”. Bara utseendet... Om jag inte kunde arabiska så var det ett pris, men så fort de visste att jag kunde arabiska så var det ett helt annat pris.

I Shirins berättelse kan vi se hur, i likhet med Maria, positionerar sig i ett slags mellanrum när det gäller frågan om tillhörighet, och vidare om medborgarskap. Hennes berättelse bidrar till att befästa erfarenheten av att som migrant inte riktigt passa in i någon samhällsgemenskap alls, vare sig i en tidigare eller i en nuvarande (Dahlstedt 2005; Eliassi 2013). I Sverige ses som annorlunda på grund av att hon valt att bära slöja, medan hon i Libanon blir sedd som annorlunda på grund av hennes utseende.

Anas berättelse

Ana är född i Ungern. Hennes pappa är rom och hennes mamma ungerska. Hon berättar att hon kom till Sverige tillsammans med sin familj när hon var i tioårsåldern. Ana har sedan många år tillbaks svenskt medborgarskap i formell juridisk mening, men beskriver sig själv ändå inte som riktigt svensk. ”Jag är inte svensk så att säga, jag blev ju svensk medborgare genom att jag kom hit”. Här framträder en medborgarskapspositionering som både ansluter till, och på samma gång avviker från, de två tidigare berättelserna. När Ana beskriver sig själv och sin tillhörighet till den svenska samhällsgemenskapen görs en distinktion mellan att vara medborgare genom att befinna sig på en viss plats och har förtrogenhet med denna plats, och att vara medborgare i dessa avseenden, men ändå inte vara en fullvärdig medborgare på grund av att man inte från början, eller åtminstone tidigare, bebott en viss plats på vilken detta medborgarskap sägs äga rum, bli till och kanske praktiseras.

Anas berättelse producerar här en skillnad när det gäller medborgarskap som handlar om bakgrund eller härkomst, snarare än – vilket är fallet i Marias och Shirins berättelser – hudfärg och språk. Den bakgrund som Ana beskriver blir i hennes redogörelser en fråga om en begränsad tillgång till tillhörighet till en svensk samhällsgemenskap. Det blir, med hennes ord, en svår balansgång som består i att hitta en balans mellan ”ungerskt”, ”romskt” och ”svenskt”:

Det har ju varit svårt för mig om jag ska vara helt ärlig och bestämma mig, okej ska jag vara svensk, ungersk eller rom eller hur ska jag liksom få ihop det... för man har ju det romska blodet och man har det ungerska blodet och så dessutom så bor man i Sverige. Så det är svårt att få det att gå ihop faktiskt.

Anas berättelse skriver in henne i en splittrad tillvaro, där hennes bakgrund är svår att förena med det faktum att hon idag bor i Sverige när det gäller samhällstillhörighet. I talet tas en biologisk metaforik i bruk – ungerskt och romskt blod – utifrån vilken tillhörighet framträder som som en fråga om biologiskt ursprung. Utifrån en sådan metaforik framstår därmed migration i sig som något problematiskt när det gäller samhällstillhörighet, eftersom människor – andra liksom Ana själv – genom denna metaforik blir positionerade som naturligt hemmahörande på bestämda platser, tillhörande bestämda gemenskaper, delande bestämda värden (cf. Malkki 1997).

Tillvaron i Sverige har i sig sina problem, fortsätter Ana att säga, men utifrån sina erfarenheter av besök hos släkt och vänner i Ungern drar hon ändå slutsatsen att jämfört med Ungern är Sverige ett mycket mer tolerant samhälle: ”Om vi ska jämföra

med Ungern så är det ju helt olikt. Det är ju mycket lättare att vara här alltså. [...] Det är ju så pass mångkulturellt här i Sverige så man känner inte av det så mycket”.

Samtidigt berättar hon om ett helt annat Sverige, där det förekommer både fördomar och diskriminering: Hon berättar att hon under uppväxten själv blev utpekad och behandlad som just rom: ”jag var den enda tjejen i hela skolan med utländskt ursprung. [...] det var alltså jättesvårt att gå i skolan [...]” Det visade sig inte alls vara så lätt att bli accepterad för den hon var, som hon hade föreställt sig.

Jag pratade engelska i skolan så jag kunde inte svenska alls... jag kände att okej nu är vi i Sverige, nu kan jag vara hur öppen som helst, så jag berättade till en tjej att min pappa var rom och så. Då sade hon till mig att våga absolut inte berätta det till någon annan här i skolan. [...] Så jag sade aldrig det till någon.

Anas berättelse positionerar henne i ett distinkt dilemma: i svårigheterna med att förhålla sig till omgivningens föreställningar om ”romer”, vilket tillsammans med hennes biologiskt orienterade ”platslogik” i beskrivningarna gör att hon gjort olika val som handlar om att undvika att berätta om sin romska bakgrund, i syftet att tillhöra, smälta in, och leva tillsammans med andra i det svenska samhället. När hon talar om sig själv är hon noga med att, på samma gång som hon talar fram biologisk härkomst som central för tillhörighet, distansera sig från dem som hon beskriver som ”typiska romer”. ”Jag är ju inte uppväxt som en typisk romsk tjej så att säga. Man ser ju på romer att ja, de är romer. Men på mig, jag tror inte att någon ser mig som rom”. Hon gör med andra ord skillnad på romer och romer – de ”typiska” och det fåtal som är som hon själv – när det handlar om att positionera sig som medborgare i och genom frågan om tillhörighet

När hon beskriver den ”typiska romen” är det en väl etablerad stereotyp som återges – den självexkluderade och passiva romen som inte vill jobba och utnyttjar systemet (jfr Pusca 2012): ”För det mesta, bland romerna, så tycker jag absolut att man utnyttjar det svenska samhället. [...] De tycker inte om att jobba. Och så har det varit liksom, ja sedan generationer tillbaka”. Anas berättelse frammanar här en föreställning om en närmast nedärvd mentalitet som i sig tenderar att bidra till att återskapa hennes eget – tillika möjligen också romernas (Vesterberg 2015) – icke-tillhörande till den svenska, kanske inte till någon, samhällsgemenskap. I Anas berättelse tar ”romer” form ett enhetligt etnokulturellt kollektiv som har vissa historiskt etablerade egenskaper och preferenser, vilka bidrar till att positionera dem, liksom Ana själv, i ett fatalistiskt utanförskap. Dock tonar en ambivalent figur här fram i berättelsen – genom att beskriva sig själv som en atypisk rom framträder Ana å ena sidan som en fri individ med möjliga handlingsutrymmen i det svenska samhället, och å andra sidan som oupphörligen del av ett De, som är beroende av och djupt rotade i sina kulturella traditioner och levnadssätt på ett sätt som omöjliggör agens i det svenska samhället

Det sitter så pass djupt i dem, alltså sen generationer tillbaka... det påverkar dig ju jättemycket hur dina föräldrar lever och deras uppfattning om samhället, hur

de lever, men sedan kan det också bero på att de har varit med om jättemycket diskriminering och så vidare från samhället. [...] ”De har ju diskriminerat mig som människa för att jag är rom, så varför ska jag bidra till dem med någonting?”

I spänningsförhållande till denna karakterisering av den ”typiska romen” positionerar Ana sig själv på samma gång som väl anpassad till det svenska samhället: ”Jag känner att jag liksom anpassat mig rätt så bra till samhället”. Hennes största problem är dock, säger hon, att hon ständigt blir förknippad med dem som inte vill anpassa sig.

Jag blir ju tagen under exakt samma tak som de som väljer att inte leva som en svensk medborgare och det är ju jag som får lida för det och jag vill ju inte att mina barn ska få lida för det.

I Anas medborgarskapspositionering blir medborgaren på ett bestämt sätt – nämligen som bärare av rättigheter *och* skyldigheter. Även om hon själv inte fullt ut berättar om sig själv som svensk så menar hon samtidigt att hon ändå är svensk medborgare, vilket blir tydligt i en beskrivning av sig själv som bärare av vissa rättigheter. I denna innanförskaps-position vad gäller medborgarskap framträder bilden av att det är viktigt att följa (svenska) lagar och regler, det vill säga fullgöra sina skyldigheter:

Det är ju viktigt för *mig* att som svensk medborgare ha rättigheter, alltså att *jag* har samma rättigheter som *en svensk* har som har *svenskt ursprung*. Det betyder mycket, och jag tycker att alla ska ha samma rättigheter oavsett varifrån man kommer och om man kommer till Sverige och är svensk medborgare så ska man ha samma rättigheter och samtidigt följa de svenska lagarna också. Lever man i det svenska samhället så följer man *deras* lagar och då får man samma rättigheter. För det finns ju vissa som, som sagt, utnyttjar det svenska samhället och vill ha samma rättigheter som *en svensk* men samtidigt så följer *de* inte riktigt lagarna.

Anas berättelse skapar, precis som Marias och Shirins – medborgerlig tillhörighet genom vissa distinktioner. Hennes berättelse visar kanske tydligast på en medborgarskapspositionering som förläggs någonstans mitt emellan – varken i det ena eller i det andra, Vi eller De. Hennes tillhörighet i sammanhanget tar form genom en beskrivning av sig själv som tillhörande gemenskapen genom att distansera sig från det *ena* Dem – de som utnyttjar systemet – men inte riktigt på samma villkor som det *andra* Dem – svenskar med svenskt ursprung. Anas berättelse konstruerar, sammantaget, ”romer” och ”svenskar” som tämligen homogena etnokulturella kategorier, med henne själv som situerad mellan dem, i en medborgarskapsposition mitt emellan.

Vad som framträder i Anas berättelse är möjligen ett slags graderat medborgarskapspositionerande, där medborgarskapets rättigheter direkt knyts till graden av tillhörighet till den nationella gemenskapen. Relationen mellan ”svenskar” och ”invandrare” är i denna positionering både enkelriktad och hierarkisk. En svensk är, så

att säga, alltid en svensk, och förefaller alltid ha företräde och rätt att ställa krav på den som invandrat, medan det omvända inte gäller (Dahlstedt & Hertzberg 2007).

Avslutande reflektioner

Denna artikel har fokuserat en av de allra mest brännande frågorna i dagens Europa, nämligen medborgarskap(ande)ets positionsbestämningar i en tid präglad av internationell migration. Utifrån en analys av tre individuella berättelser kring migration och medborgarskap(ande) har artikeln fokuserat på hur positioneringar i relation till medborgarskap tar form i dessa tre berättelser.

De tre berättelserna kretsar alla på olika sätt kring omständigheten att betraktas och bemötas som avvikande i relation till en förutbestämd och föreställd gemenskap – Marias berättelse som handlar om att vara adopterad, Shirins berättelse som handlar om att vara slöjbärande muslim, och Anas berättelse som handlar om att vara rom.

Även om kvinnornas berättelser är unika och uttrycker högst individuella livsöden, så finns det i berättelserna vissa återkommande mönster – inte minst i form av erfarenheter av medborgarskapande som en process som tar form i termer av inkludering och exkludering, men också i form av individens särskilda navigering i och uttryckta medgivande av, liksom motstånd mot, dessa processer.

Sammanfattningsvis antyder de möjliggjorda positioneringarna när det gäller medborgarskap som urskilts i berättelserna existensen av vissa diskursiva mönster, eller regelbundenheter, när det gäller medborgarskap i ett samtida Sverige. Genom dessa mönster kan medborgarskapandets processer ta form i berättelserna som tillhörande den etnokulturellt homogena svenska nationen som föreställd gemenskap, eller ej, beroende på *språk, hud- och hårfärg* och *härkomst*. Dessa rådande diskursiva mönster synliggör vilka normer som aktualiseras genom dem, vilka i sin tur till stora delar – men långt ifrån uteslutande – definierar både vad som kan, ska och bör inkluderas och exkluderas i sammanhanget. Ett återkommande diskursivt mönster i de tre berättelserna är att tillhörighet till en nationell gemenskap, denna tillhörighets in- och exkluderande dynamik, är en central del av de medborgarskapspositioneringar som görs i berättelserna. Genom att dra vissa gränser mellan Jag/ Vi och Dem, och genom att mobilisera medborgarskap som inte bara en fråga om tillhörighet, utan också om likhet och skillnad, både synliggörs och utmanas gängse medborgarskapsnormer. Men också de specifika in- och exkluderande dynamiker som dessa normer bygger på, samtidigt som andra former av in- och exkludering möjliggörs med relaterade normer.

Berättelserna signalerar vidare en högst motsägelsefull position utifrån vilken de lyfter fram en strävan efter att inkluderas i samhällsgemenskapen utifrån mönster av normalisering vad gäller medborgarskap. Samtidigt kan ett läge mitt-emellan, ett mellanrum, urskiljas i vilket individen inte riktigt har möjlighet att tillhöra någonting, någonstans. I Marias berättelse blir det goda, eller åtminstone helt legio, medborgarskapet möjligt genom konstruerandet av en position som adopterad, vilket tar spjärn i förhållande till en skapad ”invandrarposition”. I Shirins berättelse konstrueras

medborgerlig tillhörighet olika, beroende på vad som lyfts fram som svenska respektive libanesiska markörer för innanförskap respektive utanförskap; religion och slöja i Sverige, och hår- och hudfärg (utseende) i Libanon. I Anas berättelse, slutligen blir medborgarskapet möjlig genom en distinktion mellan oansvariga och problematiska romer, och prestationsbaserat samhälleligt ansvarstagande, som i sin tur tar form utifrån en relativt biologisk etnisk-kulturell åtskillnad mellan Vi och De. Samtliga berättelserna kan vidare ses som inordnade i en allmän narrativ spänningsfylld ordning mellan å ena sidan hur medborgarskap görs och uppbärs genom individuella val och beslut, och å andra sidan hur medborgarskap görs och uppbärs i sammanhang bortom individens kontroll (där medborgarskap i det vardagliga livet ordnas utifrån omgivningens förväntningar och kategoriseringar utifrån exempelvis språk, utseende och etnokulturell tillhörighet).

På ett sätt säger oss dessa enskilda berättelser genom vilka positioneringar i relation till medborgarskap görs, något om bredare villkor och utmaningar i ett samtida Sverige, och vidare i någon mening också om ett samtida Europa. Beskrivningarna återspeglar, för att nämna ett exempel, bredare pågående politiska förhandlingar rörande tillhörighet och medborgarskap som aktualiserades i den så kallade ”flyktingkrisen” i Europa efter 2015.¹

Insatt i ett nationellt och ett övernationellt sammanhang, adresserar Anas, Marias och Shirins berättelser den brännande frågan om vem och vilka som ges möjlighet att positionera sig, och också positioneras, som tillhörande en samhällsgemenskap, och på vilka villkor – och vem och vilka som inte ges dessa, eller åtminstone inte likvärdiga, möjligheter till detta. Denna fråga placerar sig mitt i den politiska debatten i dagens Europa. Å ena sidan framförs högljudda argument om ”mångkulturalismens död” och starka krav för införandet av nya former av etnokulturellt graderat medborgarskap – så också i Sverige (Dahlstedt & Neergaard 2016). Det glapp mellan medborgarskapets formella rättigheter och substantiella möjligheter som identifierades redan under tidigt 1990-tal (Ålund & Schierup 1991) tenderar, mot bakgrund av denna position, att accentueras snarare än att avta. Å andra sidan har krav på utvecklandet av en ny och mer inkluderande samhällsgemenskap framförts, både i Sverige och i andra europeiska länder, med utökade medborgerliga rättigheter inrymmande också dem som svårigen har tillräckligt med möjlighetsutrymme för att inkluderas i denna samhällsgemenskap. Dessa senare krav har framförts såväl kollektivt som individuellt, offentligt såväl som privat, högljutt såväl som mer i det tysta. De individuella berättelser som denna artikel är baserad ämnar visa på att artikulerandet av utrymmen för positioneringar i medborgarskap ”utanför” eller bortom givna diskursiva mönster är möjliga (Isin 2002, 2012, Fejes & Dahlstedt 2014). De mellanrum som skapas i berättelserna vittnar om

1 Anas berättelse kan här tjäna som ett illustrativt exempel, i det att den tjänar som en påminnelse om att romernas prekära situation i Europa fortfarande betonar medborgarskap(and)ets paradoxala processer i ett samtida Europa (Isin 2012): Romerna i Europa är å ena sidan medborgare, med alla de rättigheter som det ger dem. Å andra sidan har de inte samma substantiellt jämlika rättigheter, däribland rätten till fri rörlighet inom unionens gränser (jfr Olson 2012).

att medborgarskap är föränderligt, och tar form på tämligen odramatiska sätt i människors berättelser om sitt liv. Mot bakgrund av forskning som visat på förändringar i de senare årens händelseutveckling i Sveriges urbana periferi (se t.ex. de los Reyes m.fl. 2014; Schierup m.fl. 2014), så kan dessa berättelser möjligen ses som del också i ett kollektivt omformerande som syns anta formen av medborgarskapspositioneringar som involverar den yngre generationens förortsbor – i kamp *mot* rådande konventioner om medborgarskap i migrationens Sverige, och *för* jämlika medborgerliga rättigheter bortom språk, hud- och hårfärg samt härkomst. Våldsamma eller inte, resultatet av dessa positioneringar är allt annat än givna på förhand.

Referenser

- Cruikshank, B. (1999) *The will to empower*. Ithaca Cornell University Press.
- Dahlstedt, M. (2005) *Reserverad demokrati*. Umeå: Boréa.
- Dahlstedt, M. (2009) *Aktiveringens politik*. Malmö: Liber.
- Dahlstedt, M. & F. Hertzberg (2007) "Democracy the Swedish way?", *Scandinavian Political Studies* 30 (2):175–203.
- Dahlstedt, M. & A. Neergaard (red.) (2015) *International migration and ethnic relations*. London: Routledge.
- Dahlstedt, M. & A. Neergaard (2016) "Crisis of solidarity?", *Critical Sociology* [kommande].
- Dahlstedt, M., M. Rundqvist & V. Vesterberg (2015) "Citizenship", i M. Dahlstedt & A. Neergaard (red.) *International migration and ethnic relations*. London: Routledge.
- Dean, M. (1999) *Governmentality*. London: Sage.
- de los Reyes, P., m.fl. (2014) "*Bilen brinner, men problemen finns kvar...*". Kriminologiska institutionen, Stockholm universitet.
- Diesen, C. (2005) *Likhet inför lagen*. Stockholm: Natur och kultur.
- Diesen, C. (2006) "Negativ särbehandling i rättskedjans alla led", i J. Sarnecki (red.) *Är rättvisan rättvis?*. SOU 2006:30. Utredningen om makt, integration och strukturell diskriminering.
- Eliassi, B. (2013) *Contesting Kurdish identities in Sweden*. New York: Palgrave Macmillan.
- Eriksen, T.H. (2002) *Ethnicity and nationalism*. London: Pluto Press.
- Fejes, A. (2011) "Confession, in-service training and reflective practices". *British Educational Research Journal* 37 (5):797–812.
- Fejes, A. & M. Dahlstedt (2014) *The confessing society*. London: Routledge.
- Foucault, M. (1972) *The archaeology of knowledge*. New York, NY: Harper.
- Foucault, M. (1980) *Power/knowledge*. New York: Pantheon.
- Foucault, M. (1991) "On governmentality", i G. Burchell m.fl. (red.) *The Foucault effect*. Brighton: Harvester.
- Gruber, S. (2007) *Skolan gör skillnad*. Institutionen för samhälls- och välfärdsstudier, Linköpings universitet.

- Hübinette, T. & C. Lundström (2015) "Swedish whiteness and white melancholia", i D. Howard-Wagner m.fl. (m.fl.) *Unveiling whiteness in the 21st Century*. Lanham: Lexington.
- Hübinette, T. & C. Tigervall (2009) "When racism becomes individualised", i S. Keskinen m.fl. (red.), *Complying with Colonialism*. Farnham: Ashgate.
- International Organisation for Migration (2015) *Missing migrants project: Mediterranean update 18 December 2015*. Hämtad från: <http://www.iom.int/infographics/missing-migrants-project-mediterranean-update-18-december-2015>
- Inis, E.F. (red.) (2012) *Citizens without frontiers*. London: Continuum.
- Inis, E.F. (2002) *Being political*. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Inis, E.F. & P.K. Wood (1999) *Citizenship & identity*. London: Sage.
- Kirton, D. (2000) *"Race", ethnicity and adoption*. Buckingham: Open University Press.
- Lui, R. (2004) "The international government of refugees", I W. Larner & W. Walters (red.) *Global governmentality*. London: Routledge.
- Malkki, L.H. (1997) *Purity and exile*. Chicago: University of Chicago Press.
- Marshall, T.H. (1950) *Citizenship and social class*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Ngeh, J. (2011) *Conflict, marginalisation and transformation*. Sociologiska institutionen, Umeå universitet.
- Nicoll, K., A. Fejes, M. Olson, M. Dahlstedt & G. Biesta (2013) "Opening discourses of citizenship education", *Journal of Education Policy* 28:828–846.
- Olson, M. (2012) "The European 'we'", *Studies in Philosophy and Education* 31(1):77–89.
- Olson, M., A. Fejes, M. Dahlstedt & K. Nicoll (2015) "Citizenship discourses", *British Journal of Sociology of Education* DOI: 10.1080/01425692.2014.883917.
- Ong, A. (2006) *Neoliberalism as exception*. Durham: Duke University Press.
- Procacci, G. (2004) "Governmentality and citizenship", i K. Nash & A. Scott (red.) *The Blackwell companion to political sociology*. Malden: Blackwell.
- Pusca, A. (red.) (2012) *Roma in Europe*. New York: International Debate Education Association.
- Rodrigo Blomqvist, P. (2005) *Närvarons politik och det mångkulturella Sverige*. Förvaltningshögskolan, Göteborgs universitet.
- Rose, N. (1999) *Powers of freedom*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Sassen, S. (2006) *Territory, authority, rights*. Princeton: Princeton University Press
- SCB (2016) *Komvux: elever, kursdeltagare och utbildningsresultat*. SCB. Hämtad från: http://www.scb.se/sv_/Hitta-statistik/Statistik-efter-amne/Utbildning-och-forskning/Skolvasende-och-barnomsorg/komvux-elever-kursdeltagare-och-utbildningsresultat
- Schierup, C-U., P. Hansen & S. Castles (2006) *Migration, citizenship and the European welfare state*. Oxford: Oxford University Press.
- Schierup, C-U., A. Ålund & L. Kings (2014) "Reading the Stockholm riots", *Race & Class* 55(3):1–21.
- Schinkel, W. & F. Van Houdt (2010) "The double helix of cultural assimilationism and neo-liberalism", *The British Journal of Sociology* 61(4):696–715.

- Vesterberg, V. (2015) "Learning to be Swedish", *Studies in Continuing Education* 37 (3):302–316.
- Vetenskapsrådet (2016) *Codex: regler och riktlinjer för forskning*. Hämtad från: <http://codex.vr.se/>
- Werry, M. (2008) "Tourism, race and the state of nature", *Cultural Studies* 22 (3–4):391–411.
- White, M. & A. Hunt (2000) "Citizenship: care of the self, character and personality", *Citizenship Studies* 4 (2):93–116.
- Ålund, A. & C-U. Schierup (1991) *Paradoxes of multiculturalism*. Avebury: Aldersholt.

Korresponderande författare

Magnus Dahlstedt
 Linköpings universitet
 Institutionen för samhälls- och välfärdsstudier
 601 74 Norrköping
 +46 (0) 11 363237
 magnus.dahlstedt@liu.se

Författarpresentation

MAGNUS DAHLSTEDT är professor i socialt arbete vid Institutionen för samhälls- och välfärdsstudier, Linköpings universitet. Han är även anknuten till forskningsmiljön REMESO vid Linköpings universitet, där han tidigare varit avdelningschef. Hans forsknings intressen rör bl.a. förhandlingar om medborgarskap i den mångkulturella stadens kontext – i relation till välfärd, utbildning och politik. Han har nyligen publicerat böckerna *International Migration and Ethnic Relations: Critical Approaches*, redigerad tillsammans med Anders Neergaard (Routledge, 2015) och *The Confessing Society: Foucault, Confession and Practices of Lifelong Learning*, tillsammans med Andreas Fejes (Routledge, 2013).

ANDREAS FEJES innehar Sveriges enda professur i vuxenpedagogik och är verksam vid Linköpings universitet där han vid området för utbildningsvetenskap även är prodekan med ansvar för forskning och forskarutbildning. Hans forskning berör till stor del vuxenutbildning och folkbildning, bl.a. med fokus på vuxna elevers medborgarskapande i och utanför dessa sammanhang, hur marknadiseringen (upphandlad utbildning) påverkar de som är verksamma inom vuxenutbildningen och folkbildningen. På sistone har intresset riktats mot dessa sammanhangs roll i migranters sociala inkludering.

MARIA OLSON är professor i pedagogiskt arbete vid Akademin Utbildning, hälsa och samhälle, Högskolan Dalarna. Hennes främsta intresseområden är utbildningspolitik, utbildningsteori och utbildningsfilosofi. Hennes specialisering innefattar frågor som handlar om relationen mellan utbildning, demokrati och medborgarskap utifrån

olika praktikorienterade ansatser, med ett särskilt intresse för skolans samhällsorienterade ämnen.

LINA RAHM är doktorand i pedagogik vid Institutionen för beteendevetenskap och lärande, Linköpings universitet. Hon har en fil.kand. i genusvetenskap, en master i samhälls- och välfärdsstudier och är för närvarande anställd inom projektet ”Medborgarskapande inom och utanför vuxenutbildning och folkbildning”.

FREDRIK SANDBERG är lektor i pedagogik vid Lunds och Linköpings universitet. Han undervisar idag främst i arbetslivspedagogik. Forskningen berör lärande i arbetslivet och vuxenutbildning.

Omsorg för dagen och fostran för en framtid: Irakiska mödrars strategier för att skapa tillhörighet i Sverige

Caring in the present and fostering for the future: Iraqi mothers' reconstruction of belonging during resettlement in Sweden

The present study explores Iraqi women's mothering strategies for protecting, nurturing, and training their child, as well as how they use different approaches to (re)construct feelings of belonging during the process of resettlement. It is qualitative in design and based on individual interviews as well as focus groups discussions with a total of 27 women. Narrative method has inspired the analysis. The results show a child-centred motherhood with everyday practices aimed at creating a sense of safety and belonging for the child. Belonging to the family is central. The child's societal and future belonging is connected to educational achievement, with prospects of employment and upward mobility. Accordingly, the mothers apply strategies aimed at promoting such a life trajectory. However, aspirations for belonging in the future can sometimes conflict with belonging at the present. In addition, striving to create belonging for the child can be in conflict with the parents' sense of belonging.

Keywords: Mothering, Immigrant motherhood, Forced migration, Resettlement, Belonging

Det senaste årtiondet har vi sett en kraftig invandring i Sverige på grund av krig och förföljelse. Många anländer med små barn eller bildar familj kort in på ankomsten. Majoriteten av minderåriga barn kommer till Sverige med sina föräldrar. Under 2011–2015 beviljades 23 585 asylsökande barn med vårdnadshavare uppehållstillstånd, jämfört med 12 218 ensamkommande barn (migrationsverket.se/statistik). I dagsläget är vart femte barn bosatt i Sverige utrikes född eller har två utrikes födda föräldrar; vanligast för denna grupp är att ha sitt ursprung i Mellersta Östern (SCB, 2013).

Flytten till ett nytt land innebär att familjens vardagspraktiker förändras: föräldraskapet och barndomen formas efter nya villkor. Föreliggande arbete undersöker hur invandramödrar med bakgrund i Irak beskriver sina omsorgs- och fostransstrategier, och hur de skapar tillhörighet för sig själva och sina barn i mötet med Sverige. Teorier om mödrars omsorg och fostran används tillsammans med teoribildning om hur migranten återskapar känslor av tillhörighet och hem.

Moderskapets praktiker

Moderskap är något relationellt. Det definieras här som en kvinnas särskilda relation till ett barn, och till de praktiker och aktiviteter som uppstår i samspelet som denna relation genererar. Som begrepp antyder moderskap en relation samt en kvinnas status: en moder är en kvinna som enligt sig själv och andra bedömer att hon är moder (biologiskt eller socialt) till ett eller flera barn. Moderskap är kopplat till särskilda praktiker som konstitueras och ges legitimitet beroende på sammanhang och sociokulturell kontext (Barlow & Chapin 2010). Sara Ruddick (1989/1995), föreslår att mödrars strategier utgår från barnets behov av skydd, omsorg och att lära sig socialt accepterade beteenden och förhållningssätt. Dessa behov kräver handlingar som skyddar barnet mot faror, som stimulerar tillväxt och utveckling, och som socialiserar barnet i sätt att tänka och förhålla sig som i stort accepteras av gruppen och blir gångbara i samhället – enkulturation. Universellt formas moderskapets praktiker således utifrån syftet att skydda, att främja utveckling, och att fostra; jag benämner detta som omsorg- och fostransstrategier. I omsorg ingår att skydda och främja utveckling; i fostran socialisation/enkulturation. Specifika mål med dessa övergripande strategier definieras och förhandlas om kollektivt, och är således socialt, kulturellt och samhälleligt beroende (Barlow & Chapin 2010, Ruddick 1989/1995). Till detta vill jag lägga att livet formas i relation till sociala, politiska, ekonomiska och materiella sammanhang som kontinuerligt, ofta oförutserbart, förändras. Därmed står individen inför det faktum att hon själv är i ständigt blivande; hon behöver kontinuerligt omdefiniera och rekonstruerar synen på sig själv och andra (Smart 2007). Hur omsorgs- och fostransstrategier omförhandlas och förändras för migrerade familjer, och hur känslor av hem och tillhörighet återskapas vid anpassningen till nya samhälleliga förhållanden, blir därför angeläget och viktigt att undersöka.

Tillhörighet

'Belonging is about emotional attachment, about feeling "at home" (...) and about feeling "safe"' (Yuval-Davis 2006, 197). Migration, i synnerhet migration på grund av flykt eller förföljelse, är ett livsskede då förutsättningarna drastiskt förändras, och där trygghet, tillhörighet, och identitetsmarkörer ställs på sin spets. Det kontinuerliga strävandet att skapa känslor av tillhörighet, trygghet och tillit, till en plats och till sociala sammanhang, är del i alla människors liv, men för migranten blir det bli extra tydligt och utmanande. I en ny samhällelig kontext kan känslor av främlingskap accentueras – personen både känner sig och blir positionerad som någon som inte tillhör (Yuval-Davis 2006). Känslor av tillhörighet skapas alltid i relation till någon/några andra, och inbegriper ett identifierande av det som är jag och du, vi och dem: (åter)skapandet av tillhörighet innebär således ett (åter)skapande av vår självbild och den vi önskar vara. Denna process av att definiera de och det vi tillhör behöver dock inte medföra kategoriseringar som exkluderar de och det vi *inte* tillhör (Yuval-Davis 2010). Med detta ska tillhörighet förstås som något föränderligt och mångfacetterat: människor känner och skapar tillhörighet till flera grupper och samhällen, platser och objekt. Nira Yuval-Davis (2007) använder begreppen 'multi-layered citizen' och

'multiplicity of citizenships' för att tydliggöra detta i diskussioner om medborgarskap. Medborgarskap definieras mycket bredare än de formella rättigheter som en statsmakt kan ge en person; Yuval-Davis utgår från att människor känner tillhörighet och av andra definieras tillhöra flertal grupper, vilket påverkar livet och självbilden på olika sätt beroende på individens kön, ålder, livsskeende, socioekonomiska resurser, etc. (Yuval-Davis 2007). Yuval-Davis (2006) redogör för olika analytiska nivåer i studiet av tillhörighet och migration; nivåerna kan samspela men inte nödvändigtvis och bör därför analyseras separat. Föreliggande studie fokuserar nivån där tillhörighet analyseras utifrån individens berättelser. När människor talar definierar de vem de är och inte är, vem, vad och var de önskar tillhöra och inte tillhöra; det är en konstant process starkt kopplat till både här och nu och framtiden (se även Freeman 1993). Genom att undersöka migranternas egna livsberättelser framkommer individens aktörskap – motstånd, tolkningar, strategier, önskningsar, med mera. Berättelserna blir en motbild till de kategoriseringar och stereotyper som produceras i den offentliga debatten (Ålund & Alinia 2011).

Irene Gedalof (2009) undersöker moderskapets strategier hos kvinnor som migrerat genom att analysera deras utsagor. Hon menar att tidigare studier av migration ofta fokuserat på rotlöshet snarare än strategier för att återskapa känslan av hem. Individen har beskrivits som stående mellan två världar, snarare än att betraktas som en aktör vilken förhåller sig samtidigt till ursprungslandets och det nya landets villkor. Som migrerad kvinna handlar vardagens praktiker i stort om att återskapa ett hem och känslor av trygghet och gemenskap. Med sina omsorgs- och fostransstrategier försöker hon (åter)skapa tillhörighet på kort och lång sikt för barnen. Detta sker genom delvis nya sätt att utöva moderskap, vilket den nya omgivningen kräver. Kvinnornas aktörskap framträder tydligt i Gedalof's studie; de omtolkar tidigare omsorgs- och fostransstrategier i sin anpassning till nya villkor, de approprierar delar av det nya samhällets normer och värderingar samtidigt som de gör motstånd mot andra. Med vardagliga praktiker återskapas känslor av hem och tillhörighet, där nya praktiker förenas med gamla och blir till något nytt (Gedalof 2009).

Moderskap och migration

Tidigare studier om invandrade mödrars upplevelser visar tydligt att deras omsorgs- och fostransstrategier hänger samman med livets övriga delar, det vill säga, med arbete/arbetslöshet, familjestruktur, ekonomisk och materiell standard, sociala nätverk, fritid, livet i ursprungslandet och framtida mål. Utifrån den begränsade forskning som finns framkommer några generella mönster när vi tittar på kvinnor som migrerat till Europa, Nordamerika, Australien eller Nya Zeeland från andra delar av världen. För kvinnor som i ursprungslandet tillhört medelklassen, med relativt god ekonomisk och materiell standard, innebär flytten till det nya landet stora förändringar: deras socioekonomiska status sjunker, de erbjuds lågbetalda arbeten, de måste förvärvsarbeta för att trygga familjens försörjning vilket innebär mindre tid till barn och hushåll, deras lokala sociala nätverk är små eller obefintliga, och bristande kunskaper i majoritetsspråket

försvarar deras kontakter med, bland annat, skola och hälso- och sjukvård (Kim et al. 2006, Liamputtong 2006, Park 2008). Familjens ekonomiska förutsättningar kräver ofta boende i utsatta områden; mödrarna för fram risker med detta, och menar att de därför tillämpar mer kontroll och hårdare disciplin för att på så vis minska risken att barnen hamnar i kriminalitet, börjar använda droger och/eller misslyckas i skolan (Bergnehr 2016b, Bermudez et al. 2014, Wu 2011). Invandrade föräldrar med låg socioekonomisk status står således inför många utmaningar. Med bristande resurser försöker de skydda sina barn mot risker som föräldrar ur majoritetsgruppen generellt inte behöver hantera (Garcia Coll & Pachter 2002). De strävar efter att integrera omsorgs- och fostransstrategier som främjar traditioner och normer från ursprungslandet med det som blir viktigt för att lyckas i det nya landet: utbildning som leder till självförsörjning och förhöjd ekonomisk standard (Bergnehr 2016b, Jaysane-Darr 2013, Pecenka & Anthias 2015, Wu 2011).

Det ska påpekas att befintliga studier i huvudsak berör arbetskraftsinvandring och inte migration på grund av flykt, förföljelse eller humanitära skäl. Sverige skiljer sig från andra länder i västvärlden i och med att uppehållstillstånd, sedan 1970-talet och framåt, generöst beviljats flyktingar och skyddssökande snarare än arbetsmigranter (med undantag från nordiska medborgare och senare EU-medborgare) (Sainsbury 2012). Arbetslösheten inom gruppen som migrerat till Sverige på grund av flykt och skydd är hög, och många tvingas söka försörjningsstöd hos socialtjänsten under långa perioder, upp till flera år. Detta innebär ett liv med små ekonomiska resurser och medför, enligt socialtjänstlagen, begränsningar gällande inköp, boende, sparande och resor (t ex till släktingar och familj utomlands) (Bergnehr 2016a). Den socioekonomiska statusen och materiellt låga standarden påverkar föräldraskapet, barnens livsvillkor, och de omsorgs- och fostransstrategier som föräldrarna tillämpar. Disciplin och kontroll motiveras som ett sätt att skydda barnet här och nu, och för att öka barnets chanser till förhöjd ekonomisk standard som vuxen (Bergnehr 2016b). Studier som baseras på invandrarföräldrars egna utsagor kontextualiserar migrantens föräldrastrategier, och visar på ett aktivt föräldraskap. De blir en motbild till det 'kulturaliserande' som har visat sig förekomma i svensk forskning och offentlig debatt, det vill säga, särskilda beteenden kopplas till kulturellt/nationellt ursprung och producerar därmed stereotyper och gränser mellan 'vi' och 'dem' (Dahlstedt 2015, Ålund & Alinia 2011). Studier som lyfter annars tysta röster har potential att ge alternativa beskrivningar av den invandrade föräldern. Undersökningar med fokus på professionellas utsagor, exempelvis skolpersonal, tyder på att föräldrar med utrikes bakgrund kategoriseras som potentiellt farliga (i synnerhet fäderna) för de barn (döttrar) som anammar 'en svensk livsstil' (Gruber 2011), och som passiva och oförmögna till att stödja barnets skolgång (Dahlstedt 2009). Andra studier visar på liknande beskrivningar men framhåller också att skolans professionella förklarar föräldrarnas 'bristande engagemang' som en konsekvens av begränsade socioekonomiska resurser snarare än enbart eller i huvudsak kulturellt ursprung (Bergnehr 2016c). Sammantaget blir slutsatsen av tidigare undersökningar om föräldraskap och migration att fler svenska studier behövs där föräldrarnas berättelser står i fokus.

Syfte

Denna studie syftar till att granska hur mödrar med ursprung i Irak beskriver sina omsorgs- och fostranspraktiker och hur de skapar tillhörighet för sig själva och sina barn i mötet med Sverige. Genom att undersöka kvinnornas resonemang framkommer bilder av vilka praktiker för omsorg, fostran och tillhörighet de tillämpar, även om det som sägs i intervjuerna inte otvetydigt kan sägas reflektera deras handlande.

Material

Studien bygger på 5 fokusgrupper och 11 individuella intervjuer med sammanlagt 27 mödrar. Av dessa var 25 mödrar till 1–5 barn varav minst 1 gick på låg- eller mellanstadiet; 2 kvinnor hade enbart vuxna barn. Vid intervjutillfället hade kvinnorna varit bosatta i Sverige mellan 3–9 år, med undantag av 1 som anlänt till Sverige 1 år före intervjun. Informanterna var mellan 32–52 år gamla (de flesta runt 40), med undantag av två som var runt 60 år och hade levt i landet 12 respektive 20 år (Amina och Hadya, fokusgrupp 1). Kvinnorna hade fått uppehållstillstånd på grund av asylskäl. Samtliga var födda och uppvuxna i Irak. De flesta var troende kristna, några troende muslimer, och en hade av sagt sig sin religionstillhörighet. Vanligast var grundskole- eller gymnasieutbildning; en var utbildad på högskola. Några hade blivit bortgifta som 14–15 åringar och fått sitt första barn kort därefter medan andra gift sig och fått barn senare i livet. I Sverige hade kvinnorna och deras familjer erfarenhet av att ha varit, eller vara, beroende av försörjningsstöd. Tre av kvinnorna var skilda och levde ensamma med sina barn medan de andra var fortsatt gifta och levde med sin man. Tre, som i resultatdelen omnämns Basma, Mazel och Thamina, ingick i två fokusgrupper (grupp 1 och grupp 2).

Intervjuerna genomfördes inom två olika forskningsprojekt. Fokusgrupperna var del i ett projekt om föräldrastöd och hem-skola samverkan i skolor med hög andel invandrade familjer. De individuella intervjuerna var del i ett projekt som handlade om hem – skola samverkan, föräldraskap och förälder – barn relationen i nyanlända familjer. Intervjuer genomfördes i samma bostadsområde, fokusgrupperna i slutet av 2012 och de individuella intervjuerna under 2014–2015. Genom personal på områdets skola tillfrågades familjer med olika nationell bakgrund att medverka i intervjuer men responsen var störst hos de med ursprung i Mellersta Östern. I området bor relativt många kristna från Irak, vilket delvis speglar urvalet informanter. Studien är kvalitativ med ett begränsat urval, och det går självklart att spekulera i huruvida innehållet i intervjuerna skulle ha skiljt sig om föräldrar med annat ursprung och andra trosföreställningar deltagit.

Intervjuerna pågick under 1–2 timmar. De hölls i skolans lokaler med hjälp av en modersmålslärare som tolkade och översatte vid behov. Deltagarna hade stort förtroende för och var bekanta med modersmålsläraren genom barnens skola. De semistrukturerade fokusgruppsintervjuerna utgick från följande frågor: Hur är det att vara mamma i Sverige? Hur tycker du det fungerar med barnens skola och dina

kontakter med skolpersonalen? Hur tänker du kring samhällets stöd till invandrade föräldrar – är det något särskilt du efterfrågar och i så fall varför? Frågorna i de semistrukturella individuella intervjuerna fokuserade på relationen till barnet (t ex: När känns relationen bra? Vid vilka tillfällen blir det konflikter och bråk? Finns det tillfällen när du får dåligt samvete som förälder – när och varför?), känslomässiga upplevelser av föräldraskapet (t ex: Vad gläds du åt som förälder? Vad är svårt för dig som förälder?), familjehistoria (relationen till egna föräldrar och egen barndom), och, dåtid och framtid (t ex: Vad som förälder känns bra att ha gjort? Vad känns mindre bra? Vad önskar du inför framtiden?). Fingerade namn används i resultatdelen, och personlig information ändras eller utelämnas för att minska möjligheten att identifiera familjen.

Fokusgrupper och individuella intervjuer är olika sorters material men med många metodologiska likheter. De data som produceras är resultaten av intervjufrågor, deltagarnas erfarenheter och karaktäristika, och samspelet mellan deltagare(n), intervjuaren och, i detta fall, tolken. Fokusgrupper har en tendens att i större utsträckning än individuella intervjuer producera generella uttalanden, men en fokusgrupp inbegriper i hög grad även reflektion kring personliga erfarenheter (Bergnehr 2008, Morgan 1997, Wilkinson 2003). En individuell intervju ger inte den flora av diskussioner och ställningstaganden som en fokusgrupp (Wilkinson 2003), men kan underlätta för individen att bli mer personlig och utveckla sina resonemang. Mina jämförelser av fokusgrupperna och de individuella intervjuerna tyder dock på att det är mer avhängigt individen: vissa individer pratar mer och utvecklar sina svar i högre grad än andra, det gäller både intervjuformerna. I föreliggande studie skiljer sig dock frågorna som ställs i fokusgrupperna ifrån de som ställs i de individuella intervjuerna – detta innebär att svaren fokuserar på något olika områden. De individuella intervjuerna karaktäriseras av fler frågor riktade till relationen förälder – barn och barnets person. Som helhet kompletterar materialen varandra genom att de ger en bred förståelse för invandrade kvinnors resonemang om moderskap.

I analyserna utgår jag från att materialet som helhet är en produkt av situation och kontext; sammanhanget påverkar det som sägs vid en intervjusituation, och det som berättas är kollektivt, socialt producerat. Kollektivet är intervjuaren, andra deltagare och tolk likväl som det samhällsliga sociohistoriska sammanhanget (Daiute & Lightfoot 2004).

Analytiskt tillvägagångssätt

Det analytiska arbetet tog sin början vid genomlysningarna av de inspelade intervjuerna, transkriberingsarbetet, och flertalet läsningar av intervjutranskriptionerna. Samtal om moderskapets strategier för fostran och omsorg valdes ut för noggrann analys. Talet analyserades sedan med stöd i Ruddicks (1989) resonemang om moderskapets övergripande omsorg- och fostranspraktiker och dess syften, och hur dessa anpassas till samhällsliga förhållanden. Analyserna grundades på antagandet att moderskapets praktiker påverkar och är påverkade av livets övriga delar, som sysselsättning, fritid, familjeliv, utbildning, sociala nätverk, erfarenheter av det som varit, och framtida mål

(Smart 2007, Smith 1987). Vidare analyserades materialet utifrån ovan redovisade teoretiska utgångspunkter om tillhörighet och återskapandet av hem. Vid analysarbetet definierades tillhörighet som tal som indikerar känslor av gemenskap, trygghet, acceptans, och att höra till (Gedalof 2009). Vanligt förekommande sätt att resonera likväl som mindre vanliga resonemang noterades. Individernas tal är det som undersökts, men på grund av tolkning och översättning, och de omformuleringar som då delvis sker, hölls analyserna på en relativt övergripande nivå med resonemang snarare än särskilda begrepp och ord i fokus.

Narrativ och diskursiv metodologi har influerat arbetet (t ex Livholts & Tamboukou 2015). I människors berättelser och användning av språket kan vi avtäcka normer och värderingar, och föreställningar om självet, sociala relationer, framtid och dåtid. Vi kan undersöka hur individer skapar förståelse för sig själva och andra i relation till samhälleliga och individuella faktorer (Daiute & Lightfoot 2004). Genom att studera människors tal får vi kunskap om hur de formulerar förståelse för det som har hänt och det som komma skall, och hur dåtid och framtid knyts till nutid (Freeman 1993). I intervjuer om föräldraskap blir detta tydligt (Bergnehr 2008, Bergnehr 2016b, Halldén 1992).

Omsorg för dagen och fostran för en framtid

Moderskapets praktiker med syfte att skydda, främja utveckling och fostra kopplas till det som är i stunden likväl som till förväntningar och föreställningar om framtiden. I samtalen framstår praktikerna som integrerade med strategier att skapa känslor av tillhörighet. Omsorg och fostran är inte åtskilda, utan går snarare in i varandra; en handling kan vara både en omsorg- och en fostranshandling, och kan i en viss situation syfta mer till fostran medan vid en annan mer till omsorg. När jag använder omsorg- och fostransbegreppen tillsammans med teorier om tillhörighet visar analyserna att omsorgspraktiker har en stark koppling till här och nu och familjelivets dagliga aktiviteter. Fostranspraktikerna pågår även de dagligen, men kopplas i större utsträckning till barnets framtid som vuxen, med syftet att främja en framtida känsla av tillhörighet i familjen och samhället.

Omsorg och kärlek för dagen

I kvinnornas samtal framkommer bilden av ett mycket barn-centrerat moderskap med syftet att skapa bästa möjliga förutsättningar för barnen här och nu och deras framtida liv. Ett barn-centrerat föräldraskap betyder att det vardagliga livet organiseras i stort utifrån barnet, och det som bedöms vara barnets behov och bästa (Bergnehr 2008, Bergnehr 2010, Bäck-Wiklund & Bergsten 1997). Omsorgen består, bland annat, i att laga mat som barnen tycker om, att utifrån begränsade ekonomiska resurser köpa kläder och presenter till barnen, att lämna och hämta vid förskola och skola, att hjälpa till med läxor, att ta dem till aktiviteter som lekland och simhall, och att finnas tillgänglig för umgänge. Kvinnorna lyfter fram denna praktiska omsorg, och sammanfattar ofta i ordalag liknande Ruba: 'Jag är en sådan som tycker om att serva

dem, finnas till för dem' (Intervju 5), och Jasmin: 'Han [barnet] älskar när jag spelar fotboll med honom. Då blir han mycket glad och nöjd. Ska jag säga ärligt så tycker jag inte om fotboll [skrattar] men jag tvingar mig att spela fotboll med honom [skrattar]. Jag gör allt för att han ska vara nöjd och glad.' (Intervju 3). Med de vardagliga omsorgsstrategierna återskapar kvinnorna känslor av hem och tillhörighet: hemmet är välstädat och erbjuder god mat och trivsamt umgänge, där fritid och vardag delas av barn och föräldrar (Gedalof 2009). Det är ett energikrävande föräldraskap som beskrivs i intervjuerna, med begränsat utrymme för egen tid och återhämtning: kvinnorna studerar, gör praktik, eller arbetar samt har huvudansvar för hushållssysslor som matlagning, inköp av dagligvaror, städ och tvätt. Samtidigt anstränger de sig hårt för att i familjen skapa känslor av gemenskap, trygghet och tillhörighet med omsorgspraktiker som gemensamma måltider, sitta med barnen när de gör läxor, leka och umgås.

Strävan att som familj vara tillsammans, så mycket som möjligt, är ett sätt att tala om familjelivet som återkommer i samtliga individuella intervjuer och även i fokusgrupperna. Sofia säger: 'Vi är alltid tillsammans, hemma och allting. Och alltid när jag har varit på praktikplatsen och behöver gå och handla efter min praktikplats, då går jag hem och frågar innan, "Vill ni följa med mig eller inte?", för jag tycker alltid om när vi är tillsammans. Alltid' (Intervju 11). Önskan att vara tillsammans ges också uttryckt i samtal om transnationella kontakter, där vissa kvinnor framhåller att de, eller deras män, väljer att inte besöka släktingar i andra länder. De vill inte vara borta från familjen, och/eller barnen blir upprörda av att en förälder åker iväg under ett par veckor. 'Vi kan inte vara utan varandra', förklarar Helena (Intervju 9), och Sofia: 'Jag ska aldrig åka själv igen!' (Intervju 11). Tillhörighet och trygghet är, utifrån dessa utsagor, starkt kopplade till den egna, lilla, familjen, både för barn och föräldrar. Darah reflekterar över barnens och föräldrarnas strävan och önskan att vara, och göra saker, tillsammans: 'Kanske beror det på att vi är ensamma här. För vi har varit i Irak två gånger, och då brydde sig inte barnen om mig [skrattar]. Då var de så upptagna med alla släktingar. (...) Så det kanske beror på det' (Intervju 6).

Förändringarna i familjestruktur och socialt nätverk i och med flytten till Sverige nämns genomgående. Gruppen till vilken personen känner tillhörighet i form av familj har minskat betydligt, från att bestå av ett hushåll med upp till 20 personer till en mindre kärnfamilj med förälder/föräldrar och barn. Genom att det lokala nätverket, med det emotionella och praktiska stöd som det har potential att erbjuda, har begränsats avsevärt kan den 'lilla' familjen få än större betydelse. Samtidigt kan tillhörighet till, och gemenskap i, familjen bli extra viktig på grund av svårigheter att känna tillhörighet utanför hemmet, i samhället i stort, med arbetslöshet, långvarigt beroende av försörjningsstöd, språksvårigheter, med mera (Bergnehr 2016b).

Omsorg och fostran för en framtid

Kvinnorna beskriver sina omsorgspraktiker och karaktären på relationen mamma – barn som avgörande för att deras fostransstrategier ska lyckas. Lyckad fostran betyder att barnet, som tonåring och vuxen, fortsätter känna tillhörighet i och till familjen,

samt, genom utbildning och förvärvsarbete tillskansar sig förhöjd socioekonomisk status. På frågan om hur de vill vara som föräldrar, och hur de ser på relationen till sina barn, svarar kvinnorna mycket lika. De betonar kärleksfullhet, värme, lyhördhet, ett demokratiskt förhållningsätt där pojkar och flickor behandlas lika, barnasinne, och att vara tillgänglig för att lyssna, leka och hjälpa barnen. Amira beskriver sig själv som förälder på följande sätt:

Jag är ingen mamma. Jag är bästa vän med mina barn. För jag har inte det här att jag skiljer på pojke och flicka, alla är lika värda. Jag busar med dem. (...) Jag är inte den där stränga som säger ”Ni ska ha respekt för mig”. Nej, vi har en väldigt öppen relation, trevlig och så. (Intervju 8)

Begreppen ’kompis’, och ’bästis’ används återkommande, särskilt i de individuella intervjuerna, vilka innehåller mer specifika frågor kring moder – barn relationen. Innebörden i kompis är en relation som karaktäriseras av kommunikation, glädje och ömsesidig omsorg.

Följande exempel belyser det relationella i omsorgen, att mödrarna ger men också får omsorg och kärlek från sina barn. Lydia säger: ’Vi har en bra relation. (...) Oftast är det bra. När han ska gå och lägga sig, då brukar jag fråga honom hur det har varit i skolan, och då brukar han fråga mig om hur jag har haft det. (...). Vi har mycket så att vi samtalar och pratar’ (Intervju 2). Jasmin beskriver sin relation till ett av barnen, där hon ger exempel på hur barnet visar omsorg om henne: ’Han [barnet] känner mig. Han känner mig och säger till mig ”Varför är du arg i dag? Varför är du ledsen idag? Är du trött mamma, då kan jag hjälpa dig och diska. Vad vill du att jag ska hjälpa dig med?”’ (Intervju 3). Flera mödrar ger liknande exempel, och de kopplar deras strävan efter det de kallar en kompisrelation till framtiden. De motiverar syftet att skapa en tillitsfull vänskapsrelation med att det blir ett sätt att försöka undvika problem i tonåren och som vuxen – om problem uppstår kommer barnet känna tillit och berätta för föräldrarna. Som Hannah säger: ’Jag tror att det blir mycket bra [för barnen], för de berättar allt för mig. Och jag tror att när de växer upp och får problem, då kommer de berätta för mig, allting, och det kommer fortsätta så. Och då kommer jag försöka göra allt för att hjälpa dem’ (Intervju 4). Förhållningssättet som genomsyrar omsorgs- och fostransstrategierna blir ett sätt att försöka främja känslan av gemenskap och tillhörighet i familjen, för dagen men också när barnet är vuxen.

När kvinnorna resonerar om framtiden görs detta med både tillförsikt och oro. Sverige erbjuder trygghet från krig och förföljelse, och möjligheter för barnen att få ett bra liv genom utbildning och ett välbetalt arbete. För föräldrarna är det målet avlägset, och efter flera år i landet tycks kvinnorna tvivla på att det alls är möjligt; framtiden ligger i barnens händer (Bergnehr, 2016a, 2016b). Kvinnorna strävar efter att barnen ska känna trygghet, tillit och tillhörighet i det svenska samhället. Samtidigt strävar de efter att värderingar och förhållningssätt med ursprung från livet i Irak ska få bäring i barnens liv som vuxna. En uttalad avsikt är att minska risken för en framtida alienation mellan barn och föräldrar. Det är dock osäkert om denna strategi ska lyckas.

Följande citat från Corinth exemplifierar ett vanligt sätt att resonera. Corinth svarar på frågan vad hon upplever som svårast med att vara förälder:

Corinth: Jag känner, om jag ska vara ärlig, att jag undrar vad som ska hända med deras framtid. För vi bor här i Sverige; kommer jag att ha den här relationen till dem [barnen]? Kommer det vara som nu? Det kan man inte veta. (...) Jag tänker mycket på tonårstiden, mellan 13–18 år, det är en ganska farlig ålder. Och jag tänker, jag hör ganska mycket, och jag vill inte att de ska bli sådana här som är ute mycket och till exempel röker och knarkar, eller sådana här som gör brott ute på gatorna. Det är så jag tänker, mycket på det sättet. (Intervju 7)

Det som sägs i citatet visar flera aspekter som kvinnorna lyfter: oro över den framtida relationen till barnen, tonåren som en period där relationen kan försämrats, och risker med kriminalitet och droger som kopplas till både tonår och försämrad relation. Betoningen på familjen, och tillhörighet till denna, kommer från olika behov och önskningar, men bland annat, föreslår jag här, från kvinnornas mål att skydda barnen mot riskbeteenden av olika slag. Kvinnorna i föreliggande studie tvingas bo i socioekonomiskt utsatta områden där förekomsten av kriminalitet, gängbildning, och drogförsäljning/användning är hög. Detta bidrar till kvinnornas oro för barnens framtid.

Fostran för utbildning och samhällelig tillhörighet

Förhöjd socioekonomisk status, eller återvunnen sett till den materiella standard familjerna haft i Irak, är ett mål som genomsyrar kvinnornas omsorgs- och fostransstrategier. Tillhörighet i samhället knyts till goda ekonomiska förutsättningar (Bergnehr 2016a, Bergnehr 2016b). Barnen beskrivs vara de som står för möjligheterna: 'Det vi inte har fått uppleva, det vill vi att barnen ska få uppleva' (Thamina, Fokusgrupp 2). Utbildning är medlet som ska föra barnen, och familjen, till målet; när kvinnorna pratar om utbildning är högskoleutbildning det som avses. I fokusgrupperna är diskussionerna om skolväsendet och barnens utbildning långa och återkommande, och i de individuella intervjuerna nämner samtliga kvinnor vikten av utbildning och ger exempel på hur de uppmuntrar barnen, har allvarliga samtal med barnen kring utbildningens betydelse, och försöker stödja barnen med läxor och i lärandet. Rachel menar att goda resultat i skolan är det som ger henne, som förälder, mest glädje: 'Det dagen läraren kommer och säger att Daniel [sonen] är jätteduktig och perfekt, då kommer jag vara överlycklig. Det är det jag önskar' (Intervju 1). Eva för ett liknande resonemang: 'När de lyckas i livet, mina barn, då blir jag glad. Och jag blir glad när jag ser dem läsa, skriva, alltså studera. För här i Sverige, om man inte har någon utbildning, och jobb, då går det inte att leva. Självklart, utan utbildning, då går det inte' (Intervju 10). Corinth refererar till sin egen uppväxt, när hon motiverar sina barn till att lyckas i skolan:

Corinth: Min mamma har aldrig gått i skolan. Hon sa alltid till oss "Jag är analfabet". (...) Hon sa alltid till oss "Det är jätteviktigt att ni läser och får en

utbildning. Det är som ett vapen, man försvarar sig, då har du ett vapen. En utbildning är jätte, jätteviktig". (...) Och precis på samma sätt, det min mamma sa till mig, det säger jag till mina barn, nu. Jag uppmuntrar dem mycket och jag pratar mycket med dem: "Titta på mig, jag fick ingen chans att läsa, men här i Sverige har ni möjligheten. Jag hade inte möjligheten i mitt land. Ni måste ha utbildning, utbildning, utbildning. Det är jätteviktigt". (Intervju 7)

Corinth pratar om utbildning som ett vapen, ett sätt att försvara sig. Det passar väl för att sammanfatta kvinnornas resonemang: framtiden är utbildning, och utan utbildning är barnet försvarslöst – livet riskerar då att bli likt föräldrarnas, med begränsat handlingsutrymme på grund av låg ekonomisk standard och beroende av försörjningsstöd, och en känsla av att inte kunna delta i samhället fullt ut.

Kvinnorna lyfter både det som hindrar och stödjer dem i deras strävanden att barnen ska lyckas i skolan. De upplever frustration över att, på grund av bristande kunskaper i svenska språket, ha svårt att hjälpa barnen med skolarbetet. Brist på tid och ork förs också fram. En av de ensamstående kvinnorna beskriver hur hon sökt stöd från socialtjänsten: 'Jag märker att mina barn behöver mer och mer när det gäller deras studier. Därför har jag tänkt, jag har tagit kontakt med socialtjänsten. Jag tänker, det går inte att ha det såhär, jag kan inte stötta dem, så om jag får hjälpa av socialen' (Intervju 1). Detta är ett exempel på hur mödrarna använder sig av samhällets funktioner i sina försök att få stöd i sin omsorg och fostran, för barnens utbildning och framtid. Kvinnorna talar också om skolan som en plats de känner tillit för, där människor mår om deras barn och barnen känner gemenskap och trygghet.

Taliba: De behandlar alla lika. Och detta tycker vi mycket om med skolan, och vi är mycket nöjda med att det inte görs några skillnader mellan personer. De [lärarna] tar hand om våra barn mer än vad vi tar hand om dem, och de tänker på dem mer än vi gör, och detta är sanningen. Hon får hjälp och stöd min flicka, för hon är svag i sina studier, och med [modersmålslärares] hjälp och med lärarens hjälp, och med hjälp av andra, så gör de mer än vad vi kan göra, och vi är mycket nöjda med detta och den hjälpen. (Fokusgrupp 5)

Skolpersonalen gör ingen skillnad på barnens religiösa eller etniska ursprung, menar flera kvinnor i samtalen, och inget uttalande står emot. Detta är något kvinnorna uppskattar. Troligt är att det som uppfattas vara ett rättvist bemötande bidrar till att kvinnorna känner förtroende för skolan. I citatet ovan ges också exempel på hur mödrarna i samtalen visar uppskattning för skolpersonalens arbete: pedagogiken och hjälpen barnen får lyfts fram som positivt. Samtidigt framkommer kritik, och känslan av att förhindras i sina syften och mål. Sådana resonemang förekommer framför allt i fokusgrupperna. Där för kvinnorna fram att de önskar ett mer transparent system där de kan följa barnens kunskapsutveckling vecka för vecka, prov för prov, för att snabbt kunna ingripa om barnet visar på sviktande resultat. De pekar också på vikten av att lärarna tror på barnens förmåga och uppmuntrar dem till att få bästa betyg. Fler läxor

och stöd med läsläsning på fritidshemmet föreslås. Något som bekymrar kvinnorna är också, som de menar, skolans brist på disciplin. Stökig miljö med barn som inte respekterar lärarnas auktoritet inverkar negativt på barnens möjlighet att lära, och på deras fostran. Kvinnorna använder (i översättningen) ordet frihet, och menar att barnen i skolan får för mycket frihet att bete sig utanför reglerna. Sawaha säger: 'Vi vill bara att ni ska sätta gränser för våra barn, något annat begär vi inte. Det är för er egen skull, inte för vår' (Fokusgrupp 5). Höga skolresultat fordrar hårt arbete och disciplinära åtgärder om barnen inte anstränger sig. I förskolan och skolan får dock barnen lära sig att de har rätt att bestämma. Detta, menar kvinnorna, gör att deras fostransstrategier undergrävs, med risk för negativa framtida konsekvenser för deras barn.

Tillhörighet för dagen och tillhörighet i framtiden

En strategi några av kvinnorna har tillämpat i syfte att stärka barnets chanser att nå högre kunskapsnivåer är byte av skola, till skolor i bostadsområden där fler barn med svenskt ursprung går eller till skolor där ordning och kunskapsutveckling står uttalat på skolans agenda. Strategin motiveras med att dessa skolor erbjuder en miljö som skapar bättre förutsättningar för barnets lärande. Här framkommer dock en potentiell konflikt mellan tillhörighet och trygghet i barnets skolvardag och samhällslig tillhörighet som vuxen. Rabiah berättar hur hennes son känt sig utanför och haft svårare med vänner när han flyttat till en skola med i huvudsak svenskfödda familjer. Tahira, som ingick i samma fokusgrupp, pratar om sitt barns önskan att byta skola:

Tahira: Han [barnet] vill helst ha en skola där det finns flest svenskar, men då kanske han inte kommer att känna all denna gemenskap som han känner här, på den här skolan. Det är lite svårt och jag känner mig orolig för detta. (...) Det är viktigt för mig att min son känner trygghet och trivs på det stället där han är, för att kunna utvecklas. (Fokusgrupp 3)

Det vi ser här är ett dilemma som invandrade kvinnor kan komma att ställas inför: ska fokus i omsorgs- och fostransstrategierna vara trygghet och tillhörighet nu eller i framtiden? Ett citat från Mouna visar också på detta dilemma, men där framtida mål får högsta prioritet. Mouna har flytta sin son till en skola med språkinriktning engelska, och hon motiverar sitt val på följande sätt:

Mouna: Jag tycker mycket om den här skolan, och när jag flyttade Josef från den här skolan så var inte tanken att flytta honom *bort* härifrån, men jag vet inte vad som kommer att hända i framtiden. Kanske kommer han inte bo kvar i Sverige. Jag tänker på mina barn, det är det jag tänker på, och kanske kommer han inte bo kvar i Sverige, om vi ska vara ärliga och tala sanning. För han har ingen användning av svenskan utanför Sverige. Han kan svenska jättebra (...) och då vill jag att han ska lära sig engelska, om han åker utanför Sverige, då har han nytta och användning av det och kan prata det språket. (Fokusgrupp 4)

Mouna, som är runt 30 år och en av de yngsta informanterna, har levt i Sverige en lång tid. Trots år av försök har varken hon eller hennes man fått arbete. Hon, i likhet med övriga kvinnor i materialet, jämför sin situation med släkt och familj som migrerat till länder som Storbritannien, USA, och Australien. Slutsatsen Mouna drar är att förutsättningarna för sysselsättning och självförsörjning är sämre i Sverige än i många andra länder. Därför kan en flytt till ett annat land bli nödvändig, vilket motiverar valet av skola. Framtida möjligheter som en viss utbildning kan leda till prioriteras eftersom utbildning lovar ekonomiskt oberoende och känslan av att delta i samhället på liknande villkor som majoriteten (Bergnehr 2016a, Bergnehr 2016b).

Mödrarna anstränger sig för att hos barnet skapa känslor av tillhörighet i vardagen, i hemmet och i Sverige. Samtidigt tyder ovanstående resonemang på att strategier också tillämpas utifrån att barnet eventuell önskar eller på grund av försörjningsmöjligheter behöver flytta från Sverige. Ingen stans framkommer dock att föräldrarna överväger att flytta för att på så vis öka sina möjligheter till förhöjd materiell standard och social status. Istället hänvisar de till vikten av att barnen känner sig trygga, och att Sverige nu blivit barnens hem. Mödrarnas omsorgsstrategier inbegriper att erbjuda barnen en trygg vardag – anledningen till att kvinnorna flydde och sökte asyl i Sverige – men också ett erkännande av att Sverige är barnens hemland där de funnit sig tillräta med skola och vänner. Helena, till exempel, som är gift med en universitetsutbildad man, beskriver hur mannen erbjudits välbetalda arbeten i länder i Mellersta Östern men att de valt att stanna i Sverige, på grund av barnen, trots att de tvingas försörja sig på lågbetalda arbeten. 'Om vi bodde i Jordanien skulle vi få ett jättebra liv, men vi kan inte flytta på oss. (...) Nu förstår du hur mycket jag älskar mina barn [skrattar]' (Intervju 9). Det är barnens känslor av tillhörighet som sätts i främsta rummet, vilket återkommer i andra intervjuer. Rachel, till exempel, säger: 'På grund av mina barn [stannar jag i Sverige]. De skulle aldrig kunna leva utanför Sverige och därför känner jag att det är viktigt för mina barn, och därför stannar jag kvar här, för mina barns skull' (Intervju 1). Barnens känsla av nationell tillhörighet väger högre än föräldrarnas önskemål och behov, i dessa resonemang, trots att moderskapet i Sverige beskrivs som tungt och arbetsamt jämfört med hur det tedde sig i Irak, och trots att föräldrarnas möjlighet till självförsörjning och god ekonomisk standard för många är begränsad. Framtiden är barnens.

Avslutande diskussion

Tillhörighet är ett begrepp som indikerar betydelsen av en känsla, och känslor, hur de (re)produceras och får uttryck i vardagliga praktiker, individers relationer och självförståelse är relevanta att undersöka i sociologiska studier av människors liv (Smart, 2007). Känslor av tillhörighet, trygghet och gemenskap är föränderliga, och skapas i samspel med de sociohistoriska kontexter som omger och har omgett personen. Yuval-Davis (2007) pratar om det multipla, mångfacetterade medborgarskapet där individen känner tillhörighet till flera grupper och samhällen. Föreliggande studie visar hur känslor av (nationell) tillhörighet kan dela och förena generationerna, är föränderliga och

också uppfattas så. Mödrarna agerar utifrån förståelsen att barnen känner en annan tillhörighet till Sverige som land än de gör; samtidigt månar de om att överföra språk, traditioner och värden från ursprungslandet i sina strävanden att skapa gemensamma symboler och praktiker som förenar föräldrar och barn. Tillhörighet i vardagen kopplas till familjelivet och relationen mellan förälder och barn. Omsorgs- och fostransstrategier tillämpas för att skapa en tillitsfull relation till barnet som kan bestå även när barnet blir äldre och vuxen. En god relation beskrivs gynna känslor av gemenskap i familjen, och minska risken för konflikter och splittring mellan barn och förälder samt öka möjligheterna att som förälder kunna stödja barnet.

Mödrarna kopplar också barnets vardagliga trygghet och tillhörighet till skolan. Skolan, med de professionella de där möter, beskrivs som en plats fri från fördomar och diskriminering där barnen erbjuds hjälp och stöd. Föräldrarna uttrycker dock en oro för det de menar vara bristande disciplin och ordning i skolmiljön, och ett resultatsystem med bristande transparens. En lyckad skolgång med godkända betyg som leder till möjligheter att söka en högskoleutbildning beskrivs av samtliga mödrar som ett kriterium för att barnet i framtiden ska känna samhällelig tillhörighet i Sverige. Utbildning leder till arbete, och arbete till självförsörjning och förhöjd socioekonomisk standard: detta är det som mödrarna definierar vara att ingå i det svenska samhället fullt ut. Deras ambition har stark förankring i verkligheten: i Sverige har personer med kort utbildning generellt låg ekonomisk standard och sämre hälsa (Folkhälsomyndigheten 2016). Samtidigt är risken relativt stor att misslyckas i skolan för de som lever i socioekonomiskt utsatta bostadsområden (SCB 2007). Detta innebär stora utmaningar för mödrarna i deras föräldraskap (Bergnehr 2016b).

I samtalen om barnens skola framkommer ett dilemma: ska fokus ligga på att ge barnet bästa möjliga förutsättningar att känna trygghet och tillhörighet i dag, eller ska framtida målsättningar vara det som styr? Mödrarna tillämpar omsorgs- och fostransstrategier utifrån barnens, förmodade, känsla av trygghet i vardagen och nationell tillhörighet i stunden, men också utifrån önskan att ge barnen bästa möjliga förutsättningar till en lyckad skolgång. En eventuell framtida migration som skulle kräva anpassning till ett nytt samhälle och ett åter-återskapande av hem och tillhörighet ligger också till grund för vissa omsorgs- och fostranspraktiker.

En moder behöver anpassa sina praktiker till de förändringar som sker i och med att barnet växer och blir äldre (Ruddick 1989/1995), och till samhällliga förhållanden och villkor (Gedalof 2009) som i sig inte är statiska utan benägna att ändras beroende på arbetsförhållanden, boende, socialpolitik med mera. Moderskapet är således i konstant blivande; det omförhandlas, det inbegriper dilemman och motstridigheter, det möter begränsningar och möjligheter, och det delas med andra (eventuella partners och övriga familjemedlemmar, släkt, vänner och samhällliga institutioner som, till exempel, skola och socialtjänst) (Ruddick 1989/1995). Ruddick (1989/1995) lyfter dock fram generella mål kring vilket moderskapet formas: att skydda, att främja utveckling, och att socialisera, för 'preservation, growth, and acceptability' (61). Socialiseringen, eller fostran, strävar efter att ge barnet färdigheter så att hon eller han accepteras av det större samhället, och inbegriper således strävandet efter att skapa känslor av att höra

till. Resultaten av föreliggande studie föreslår att också omsorgsstrategier med syfte att skydda och främja utveckling till stor del handlar om att skapa tillhörighet och gemenskap, i det dagliga familjelivet men också för framtiden. Invandramödrarnas praktiska omsorg består i matlagning, städning, hämtning och lämning på förskola/skola, hjälpa till med läxor, och, att vara tillgänglig för lek och samtal. I intervjuerna framträder bilden av ett icke-auktoritärt, barncentrerat moderskap med vilket kvinnorna önskar skapa tillitsfulla relationer till barnen där vänskap, gemenskap, glädje och kommunikation är viktiga delar. Familjen framstår som den primära enheten för tillhörighet. Kvinnornas resonemang liknar delvis det som återfinns hos föräldrar med ursprung i västvärlden: föräldraskapet karaktäriseras av omsorgs- och fostransstrategier som kräver mycket tid och energi, och där familjelivet centreras kring barnets bästa i stunden och i framtiden (Bergnehr 2008, Bäck-Wiklund & Bergsten 1997, Hays 1996). Jag tycker mig dock urskilja en skillnad. Omsorgspraktiker med syfte att främja gemenskap och tillhörighet mellan familjemedlemmarna framkommer i större grad i denna studie. Det finns ett fokus på omsorg som skapar tillhörighet för dagen, i familjen, samtidigt med att kvinnorna också är mycket framåtsyftande i sina resonemang. Det kan självklart röra sig om ideologiska, kulturella skillnader, men det kan även handla om att familjerna i föreliggande studie lever med begränsade lokala sociala nätverk samt är relativt nyanlända i Sverige. I brist på vänner och familj blir den lilla familjen den primära sociala arenan för tillhörighet och gemenskap. Arbetslöshet och långvarigt beroende av försörjningsstöd, med låg ekonomisk standard som följd, kan också leda till känslor av att inte (få) höra till samhället (Bergnehr 2016a), vilket i sig kan öka betydelsen av tillhörighet och gemenskap i familjen. Barnen har dock möjligheten att förvärva det föräldrarna saknar: svensk utbildning och språkkunskaper med potential att ge ett yrke och en inkomst med förhöjd socioekonomisk status. Familjens framtid kan förändras genom barnen, och fostran för en framtid blir därmed central.

Denna studie är en del i den forskningstradition som syftar till att visa på komplexa samband snarare än att identifiera beteenden som enbart kulturellt betingande (se t ex Ålund & Alinia 2011). En central utgångspunkt i föreliggande studie, vilken resultaten stödjer, är att individen aktivt medverkar till att skapa och återskapa det samhälle och de livsvillkor som omger henne, så även mödrar och migranter, oavsett hur deras position representeras (som t ex utsatt, marginaliserad) i politisk och offentlig diskurs (se Pecenka & Anthias 2015). Mödrarnas utsagor blir viktiga bilder vilka kan ställas mot de som säger sig förespråka 'invandrare'. En grupp är aldrig homogen, och därför behöver olika perspektiv beaktas inom en grupp. Föreliggande text belyser aktörskapet hos kvinnor, mödrar, med ursprung i Irak. I kontrast till föreställningar om invandrade föräldrar som passiva (se t ex det som framkommer i Dahlstedts studie, 2009) visar resultaten här på reflektion och aktiva strategier som mödrarna använder sig av för att skapa de bästa förutsättningarna för barnet här och nu och i framtiden. Som för alla människor, i alla samhällen, begränsas mödrarnas handlingar dock utifrån deras särskilda levnadsvillkor och sociopolitiska strukturer. Dessa begränsningar ska dock inte ses som statiska eller absoluta, utan är föremål för förhandling, där mödrarna söker olika sätt att möjliggöra det de vill.

Flytten till ett annat land innebär för de flesta att 'bli den andre' och att känna sig som 'den andre' i högre utsträckning än om han eller hon hade stannat i sitt ursprungliga sammanhang (Yuval-Davis 2006). Frågor som: Hur, vad och vem tillhör jag?, och: När tillhör jag inte?, blir aktuella. Målet med migrationen kan vara klar (t ex ökad trygghet och/eller bättre utbildningsmöjligheter för barnen) men konsekvenserna av flytten går till fullo inte att förutse eller tänka/känna sig in i. Fler studier behövs som förenar familjesociologi med migrationsstudier, teorier om omsorg och fostran med teorier om tillhörighet (Bergnehr 2016b, Gedalof 2009).

Referenser

- Barlow, K. & B. L. Chapin (2010) "The practice of mothering: An introduction", *Ethos* 38: 324–338.
- Bergnehr, D. (2016a) "Unemployment and conditional welfare: Exclusion and belonging in immigrant women's discourse on being long-term dependent on social assistance", *International Journal of Social Welfare* 25: 18–26.
- Bergnehr, D. (2016b) "Mothering for discipline and educational success: Welfare-reliant immigrant women talk about motherhood in Sweden", *Women's Studies International Forum* 54: 29–37.
- Bergnehr, D. (2016c) "Limited but committed parents: Primary school teachers negotiating good parenthood in a disadvantaged area", 77–87 i A. Sparrman, A. Westerling, J. Lind & K. I. Dannesboe (red) *Doing good parenthood: Ideals and practices of parental involvement*. Palgrave Macmillan.
- Bergnehr, D. (2010) "En bra förälder", *Locus* Nr 4: 30–49.
- Bergnehr, D. (2008) *Timing parenthood: Independence, family and ideals of life*. (Diss.) Linköping: Linköpings universitet.
- Bermudez, M. J., L. M. Zak-Hunter, M. A. Stinson & B. A. Abrams (2014) "I am not going to lose my kids to the streets': Meanings and experiences of motherhood among Mexican-origin women", *Journal of Family Issues* 35: 3–27.
- Bäck-Wiklund, M. & B. Bergsten (1997) *Det moderna föräldraskapet: En studie av familj och kön i förändring*. Stockholm: Natur och Kultur.
- Dahlstedt, M. (2015) "The politics of making demands: Discourses of urban exclusion in medialized politics in Sweden", *Int J Polit Cult Soc* 28: 101–117.
- Dahlstedt, M. (2009) "Parental governmentality: Involving 'immigrant parents' in Swedish schools", *British Journal of Sociology of Education* 30: 193–205.
- Daiute, C. & C. Lightfoot (2004) *Narrative analysis: Studying the development of individuals in society*. London: Sage.
- Freeman, M. (1993) *Rewriting the self: History, memory narrative*. London/New York: Routledge.
- Folkhälsomyndigheten (2016) *Folkhälsan i Sverige 2016: Årlig rapportering*. Folkhälsomyndigheten.
- García Coll, C. & L. M. Pachter (2002) "Ethnic and minority parenting", 1–20 i

- M. H. Bornstein (red.) *Handbook of parenting. Second edition volume 4: Social conditions and applied parenting*. Mahwah, New Jersey/London: Lawrence Erlbaum Associates.
- Gedalof, I. (2009) "Birth, belonging and migrant mothers: narratives of reproduction in feminist migration studies", *Feminist Review* 93: 81–100.
- Gruber, S. (2011) "In the name of action against 'honoured-related' violence: National nations, gender, and boundaries in the Swedish school's ambitions to combat violence and oppression", *Nordic Journal of Migration Research* 1: 126–136.
- Halldén, G. (1992) *Föräldrars tankar om barn: uppfostringsideologi som kultur*. Stockholm: Carlssons.
- Hays, S. (1996) *The cultural contradictions of motherhood*. New Haven/London: Yale University Press.
- Jaysane-Darr, A. (2013) "Nurturing Sudanese, producing Americans: Refugee parents and personhood", 101–115 i C. Faircloth, D. M. Hoffman & L. Layne (red.) *Parenting in global perspective: Negotiating ideologies of kinship, self and politics*. London/ New York: Routledge.
- Kim, S., K. Conway-Turner, B. Serif-Trask & T. Woolfolk (2006) "Reconstructing mothering among Korean immigrant working class women in the United States", *Journal of Comparative Family Studies* 37: 43–58.
- Liamputtong, P. (2006) "Motherhood and 'Moral Career': Discourses of good motherhood among Southeast Asian immigrant women in Australia", *Qualitative Sociology* 29: 25–53.
- Livholts, M. & M. Tamboukou (2015) *Discourse and narrative methods*. Thousand Oaks, CA: Sage.
- Morgan, D. (1997) *Focus groups as qualitative research*. Thousand Oaks, CA: Sage.
- Park, K. (2008) "'I can provide for my children': Korean immigrant women's changing perspectives on work outside the home", *Gender Issues* 25: 26–42.
- Pecenka, J. & Anthias, F. (2015) "Minority faith schools as claims for cultural recognition? Two examples from England", *Identities: Global Studies in Culture and Power* 22: 433–450.
- Ruddick, S. (1989/1995) *Maternal thinking: Towards a politics of peace*. Boston: Beacon Press.
- Sainsbury, D. (2012) *Welfare states and immigrant rights: The politics of inclusion and exclusion*. Oxford: Oxford University Press.
- SCB (2013) Vart femte barn har utländsk bakgrund. http://www.scb.se/sv_/Hitta-statistik/Artiklar/Vart-femte-barn-har-utlandsk-bakgrund. 1 oktober, 2014.
- SCB (2007) *Barn, boendesegregation och skolresultat. Demografiska rapporter 2007:2*. Stockholm: Statistiska centralbyrån.
- Smart, C. (2007) *Personal life: New directions in sociological thinking*. Cambridge: Polity Press.
- Smith, D. E. (1987) *The everyday world as problematic: A feminist sociology*. Boston: Northeastern University Press.
- Wilkinson, S. (2003) "Focus groups", 184–204 i J. A. Smith (red.) *Qualitative psychology: A practical guide to research methods*. London: Sage.

- Wu, B. (2011) *Whose culture has capital? Class, culture, migration and mothering*. Peter Lang.
- Yuval-Davis, N. (2010) "Theorizing identity: Beyond the 'us' and 'them' dichotomy", *Patterns of Prejudice* 44: 261–280.
- Yuval-Davis, N. (2007) "Intersectionality, citizenship and contemporary politics of belonging", *Critical Review of International Social and Political Philosophy* 10: 561–574.
- Yuval-Davis, N. (2006) "Belonging and the politics of belonging", *Patterns of Prejudice* 40: 197–214.
- Ålund, A. & M. Alinia (2011) "I skuggan av kulturella stereotyper: Perspektiv på forskning om genus, jämställdhet och etniska relationer i Sverige", *Sociologisk forskning* 48: 43–64.

Om artikeln

Mitt varmaste tack till mödrarna som deltagit i denna studie, samt till den kvinna som varit ovärderlig hjälp i att rekrytera deltagare, att verka som tolk vid intervjuerna, och att översätta och transkribera arabiska till svenska. Tack till finansörerna: Statens folkhälsoinstitut, Vårdalstiftelsen med Stiftelsen Majblomman och Stiftelsen Frimurarebarnhuset, och Forskningsrådet för hälsa, arbetsliv och välfärd (projektnummer 2015–581).

Korresponderande författare

Disa Bergnehr
 School of Health and Welfare
 Jönköping University
 Box 1026
 551 11 Jönköping
 disa.bergnehr@ju.se

Författarpresentation

DISA BERGNEHR är docent i barnstudier och lektor i socialt arbete. Hennes nuvarande forskning undersöker föräldraskap och familjeliv i nyanlända invandrarfamiljer, hemskola samverkan i socioekonomiskt utsatta bostadsområden, familjestödande insatser och politik, barns hälsa, och barns moraliska och emotionella socialisation i förskola och familj.

Samlevnad som ideologi i migrationslagstiftningen

Cohabitation as ideology in migration law

In this study we study how homosexuality has legally gone from exclusion to inclusion in migration law and what ideological understandings that underpin this inclusion. The data corpus of the study consisted of the preparatory work concerning same-sex sexuality, cohabitation and migration. Data was coded for patterns concerning the public administrative understandings of same-sex sexuality as described in the preparatory works. The coding was theoretically driven by critical and Marxist approaches to ideology. Conducting a thematic analysis, four themes were identified in the data. The overall finding is that the preparatory works give precedence to sexuality in terms of disposition (*läggning*) when it is linked to identity and intentions to engage in a long-term relationship. This means that alternative sexual identities and practices not compatible with the "heterosexual matrix" have been excluded from the ideological lens. The ideological focus in the preparatory works could be seen as a reflection of the capitalist system, where some social categories are viewed as desirable to include in a capitalist society.

Keywords: migration law, asylum, gay and lesbian, queer, Marxism

MEDAN KAPITAL KAN färdas globalt på sekunder i det kapitalistiska systemet (Wood, 2005) har människors möjligheter att migrera över gränser, specifikt från utvecklingsländer i den ekonomiska periferin till avancerade industriländer, kommit att regleras alltmer (Sutcliffe, 2001). I det ekonomiska systemets centrum, det vill säga de avancerade industriländerna, har det legala medborgarskapet kommit att bli en logisk kanal för relationen mellan globalt och nationellt kapital, en länk som i sin tur legitimeras av nationalstaten (Wood, 2005). Det innebär att analyser av migrationsregimer, definierat som möjligheten till att förvärva uppehållstillstånd som syftar till bosättning, alltid måste förstås genom ett perspektiv som både är historiskt och materiellt. Varje regim får en avgörande betydelse för migranters villkor att bosätta sig stadigvarande i en nationalstat i det ekonomiska centrumet. Detta sker genom att regimen informeras av ideologiska föreställningar om vilka "kategorier" som borde premieras eller begränsas i den reglerade migrationens inbyggda sorteringsmekanismer (jfr. Hedlund, 2016; Johansson, 2005). Migrationsregimens konkreta utformning kan således förstås som en spegling av ideologiska mönster även om det förhållandet är dynamiskt och inte deterministiskt.

Ideologi i den här studien definieras som dominerande tänkande, det vill säga de förhärskande logiker om samhället och tillvaron som tas för givet eller utgör det ”sunda förnuftet” (Billig, 1991). Ideologiskt tänkande förstås vidare som grundat i historien och materiella förhållanden men dess inflytande kan också påverka personers handlande och handlingsutrymme i nutid. Ideologi är huvudsakligen en avspiegling av de gemensamma intressen som förekommer i samhällets ekonomiskt starka skikt men också denna klass interna motsättningar (Connell, 1977). Dominerande idéer om hur migrationsregimen borde utformas politiskt och juridiskt kan således förstås som ideologiska och därmed också grundade i materiella förhållanden (Hobsbawm, 1992; Teschke, 2002; 2003).

I Sverige reglerades invandringen år 1967 och en primär orsak för att göra detta var att tillverkningsindustrin börjat stagnera. Det gjorde att fackföreningarna, särskilt LO, pressade den socialdemokratiska regeringen med krav på mindre invandring för att hålla arbetslösheten låg (Johansson, 2005; Svanberg och Tydén, 2005). År 1972 infördes därtill ett stopp för arbetskraftsinvandring från länder utanför Norden. Konjunkturen vände dock fortsatt ned under 1970-talet, främst på grund av effekter av oljekriserna OPEC 1 och 2 (1973 respektive 1979), och den utomnordiska arbetskraftsinvandringen till Sverige upphörde i princip helt i samband med dessa. Istället började flykting- och anhöriginvandring att öka numerärt (Johansson, 2005; Svanberg och Tydén, 2005). Denna dynamik mellan den ekonomiska utvecklingen och restriktivare arbetskraftsinvandring återfanns också i andra industriländer under 1970-talet. Detta har gjort att asylrätten blivit det enda kvarvarande tillvägagångssättet för att kunna flytta ”legalt” till ett avancerat industriland (Zetter, 2007) för det folkflertal som inte kan migrera på grund av specifika professionella kunskaper eller eget kapital. Åtstramningar i de offentliga utgifterna i avancerade välfärdsstater har sedan 1980-talet också bidragit till att kostnader för flyktingmottagande hamnat i fokus för politiska debatter om offentliga resurser (jfr. Connell och Dados, 2014). Parallellt har kapitalismen gått in i en fas präglad av finansspekulation snarare än realtillväxt, vilket också kan beskrivas som en typ av stagnation (Duménil och Lévy, 2004; 2011). För att kunna hålla lönebildningen i kontroll har därför arbetskraftsinvandring återigen blivit en lösning som prioriteras politiskt i avancerade industriländer (Pradella och Cillo, 2015). Sverige införde arbetstillstånd 2008 i en överenskommelse mellan Alliansregeringen och Miljöpartiet.

Migrationsregimers materiella grunder är dock inte alltid uppenbara. Evans (2013) menar exempelvis att regimer kan utvecklas så länge som de inte står i motsats till kapitalet. På senare år har bland annat förföljelse på grund av kön och sexualitet i asylärenden fått ökad uppmärksamhet men dessa har inte vid en första anblick någon grund i den materiella utvecklingen. Tidigare forskning har belyst hur icke-heterosexuella har varit exkluderade eller inkluderats i migrationsregimer (jfr. Giametta, 2015; Held, 2015; Lewis, 2014; Luibhéid, 2008a; Luibhéid, 2005; Mühleisen, Røthing et al., 2012; Shuman och Hesford, 2014). Medan denna forskning fokuserat på inkludering och exkludering av olika kroppar, begär och handlingar från att migrera har ingen studie analyserat den legala förändringen från exkludering till inkludering i Sverige.

I denna studie analyserar vi därför hur den legala utvecklingen förhåller sig till samkönad sexualitet och vilka ideologiska förståelser som kan identifieras avseende samkönad sexualitet i den svenska migrationslagstiftningen. Att beskriva sexualitet i tillämpbara juridiska termer kan vara komplicerat. Till exempel är det numera praxis i svensk lagstiftning att definiera sexualitet i termer av ”sexuell läggning”. Som tidigare forskning betonat är detta en förståelse av sexualitet som bygger på ett binärt tänkande med två kön och en attraktionskraft till ett eller två av könen (Edenheim, 2005). Ett koncept som läggning utgår därmed från att det finns två kön i grunden, som i sin tur genererar tre begärsalternativ (jfr. den heterosexuella matrisen, Butler, 1990). I studien har vi valt att använda begreppet samkönad sexualitet för att beskriva icke-heterosexuella praktiker och uttryck som inte är könsöverskridande.

I det följande ges en översikt över den forskning som behandlar samkönad sexualitet och medborgarskap. Därefter presenteras den metod som använts för att analysera lagstiftningsförändringar i Sverige i förhållande till samkönad sexualitet och medborgarskap. Slutligen presenteras studiens fynd.

Kapitalism, sexualitet och medborgarskap

I den internationella forskningen har medborgarskap och historisk exkludering av vissa kroppar från fullt medborgarskap i stater diskuterats länge inom det som kallas *Sexual citizenship*, det vill säga sexuella medborgarskapsrättigheter. Grunden för denna återfinns i D’Emilio (1993), som menar att identitetsuttryck för sexualitet inte var möjliga före kapitalismens födelse. Medan olika sexuella praktiker alltid existerat har däremot utvecklingen av en samkönad sexuell identitet inte varit möjlig i tidigare utvecklingsfaser. Det fanns inte ord för att beskriva samkönad sexualitet i termer av identitet, endast i förhållande till handlingar (till exempel ”sodomi”).

På samma sätt som identiteter kunnat utvecklas, så påpekar Evans (2013) att olika samkönade sexuella rättigheter i staten endast kunnat utvecklas så länge som de inte utgjort något hot mot den kapitalalstrande produktionen. I kapitalismens första stadium där den produktiva verksamheten skulle stabiliseras kunde rättigheterna endast vara inriktade på att trygga fortplantningen av kroppar till produktionen. Därför var även medborgarskapsrättigheterna inriktade på att utveckla familjen som både reproduktiv enhet och moralisk norm. När lönearbetet utvecklades enligt kapitalistiska principer upphörde egentligen det materiella behovet av familjen för en individs överlevnad. Betydelsen av ”kärnfamiljen” har således blivit mer utpräglad ideologisk med tiden (D’Emilio, 1993). I samband med att behovet övergick från att säkerställa kvantitativa (numerära) marknadskroppar till kvalitativa (hälsosamma och utbildade) gavs den barnalstrande sexualiteten lägre rang. Därigenom kunde utrymme skapas för att acceptera sexuella grupper där individerna kunde förstås som både kvalitativa arbetare och konsumenter. Deras sociala rättigheter, till exempel tillgång till välfärd, utbildning, socialförsäkring och antidiskriminering i arbetslivet, blev därför inte ett hot utan snarare en angelägenhet för kapitalets profitmaximering.

Flera forskare har studerat hur dessa rättigheter är materiella genom att studera det

fysiska rummet. Genom utökade sexuella medborgarskapsrättigheter gick samkönad sexualitet från att vara förpassad till det privata till det offentliga (Binnie, 1995). Barer, klubbar, urbana konsumtionscenter, tidningar och magasin med mera gjordes därmed tillgängliga för en helt ny grupp konsumenter. Samtidigt gjordes vissa sexuella yttringar än mer osynliga genom att dessa sexuella begär och praktiker blev föremål för övervakning, exempel på sådana praktiker är offentlig "cruising" för tillfälligt sex (Bell, 1995) och BDSM (Herman, 2007). Denna dynamik har sedermera kommit att benämnas *homonormalisation* i internationell forskning. Homonormalisering innebär att kommersiella uttryck för samkönad sexualitet som påminner om konventionell heterosexualitet, exempelvis monogama tvåsamhetsförhållanden, kommit att normaliseras. Å andra sidan exkluderas uttryck och begär som inte påminner om de konventionellt heterosexuella (Duggan, 2002).

Den sexualpolitiska utvecklingen i Sverige har på samma sätt varit dubbelsidig. I Sverige godtog exempelvis riksdagen 1973 ett uttalande där samlevnad mellan två personer av samma kön beskrevs som "acceptabelt" i ett samhällsperspektiv (SOU 1984:63). Detta följdes av att andra sexuella uttryck motarbetades genom lag (SFS 1987:375) om förbud mot så kallade bastuklubbar och andra liknande verksamheter som nedklippning av buskar i "cruisingområden" (Rydström, 2005). Denna förskjutning av sexualitet från det privata till det offentliga, samtidigt som vissa samkönade begär och praktiker stegvis normaliserats, har således inneburit att staten inkorporerat dominerande sexuella uttryck politiskt och juridiskt, medan andra fortsatt förkastats. Två senare avhandlingar har analyserat denna inkludering/exkludering i statliga utredningar och betonat att samkönad sexualitet alltid förstås och definieras i relation till den konventionella heterosexualiteten (jfr., Andersson 2011; Edenheim 2005). Dessa avhandlingar pekar även på att rättigheter med samkönad sexualitet som grund främst inkluderats i lagstiftning från 1980-talet och framåt.

Flera studier av relationen mellan "sexuell" migration och medborgarskap har visat hur stater aktivt definierat och praktiserat rättigheter i termer av heterosexualitet för att hålla andra sexuella kroppar utanför gränserna. Luibhéid (2008b; 2005) illustrerar exempelvis hur homosexuella aktivt och passivt exkluderats från migrationsprocesser i USA. Individer som definierade sig som eller misstänktes kunna utföra homosexuella handlingar var förhindrade från att migrera till USA från och med 1917 till och med 1990. Detta var till följd av lagstiftning som skulle motverka "avvikande sexualitet" (Luibhéid, 2005). Efter att lagstiftningen fasades ut ersattes den av passiv exkludering. Till exempel kunde inte en samkönad partner få uppehållstillstånd i USA på grund av familjeanknytning. Personer med HIV fick inte heller besöka eller migrera till USA utan särskilt tillstånd mellan 1993 och 2010. Det ska dock konstateras att det endast är under det senaste dryga decenniet som individer med icke-heterosexuell orientering i högre grad erkänts ha specifika rättigheter i egenskap av läggning eller könsidentitet i asyl- eller invandringsärenden, och de mest utvecklade ramverken och rutinerna finns i vissa avancerade industriländer (Randazzo, 2005).

Inkluderingen i asyllagstiftningen har dock fått större uppmärksamhet inom forskningen. I och med att samkönad sexualitet har inkluderats som grund för potentiellt

skyddsbehov på grund av förföljelse så har en ny möjlighet för individer att migrera tagit form. Utmaningen för både handläggare och migranter har dock blivit att avgöra/bevisa vad det innebär att tillhöra en grupp baserad på samkönad sexualitet. Flera forskare har studerat hur detta blir en omöjlig uppgift där ideal från avancerade industriländer präglar processen och migranter har bevisbördan för att de lever upp till skyddsstatus (Giametta, 2015; Held, 2015; Lewis, 2014). Raj (2011) har konstaterat att det är komplicerat att fixera sexuella identiteter utifrån emotionella begär, eller bedömningar av vad som räknas som sexuellt utifrån konventionella juridiska perspektiv på beslutsfattande. I Sverige har Wikström och Johansson (2013) också visat att trovärdighetsbedömningar i asylärenden innehåller normativa föreställningar när kön och klass ska göras hanterbart för provningssystemet. Denna forskning visar att asylsökande måste (be)visa att de lever upp till den homonormativa föreställningen av att vara öppen och stolt för att få asyl (Held, 2015). Samtidigt kommer många asylsökande från situationer där de varit tvungna att dölja sin samkönade sexualitet på sätt som gör det svårt för dem att leva upp till sådana föreställningar om öppenhet (Giametta, 2015; Lewis, 2014). I de fall där individer använt sig av strategin att dölja sin samkönade sexualitet i ursprungslandet, så kan migrationsmyndigheter anse att de har mindre anledning för att beviljas uppehållstillstånd på grund av skyddsbehov (Shuman och Bohmer, 2014).

I denna diskussion kan Mühleisen, Røthing och Bang Svendsens (2012) slutsatser anses vara relevanta. I linje med tanken om homonormalisation menar de att migrationslagstiftning och -policy skapar en specifik sexualitet som börjar och slutar vid gränsen. Detta kan tolkas som att staten tillskrivs sexuella identiteter, begär och praktiker som en ”essens”. Därigenom blir nationsgränsen konturen för den statliga sexualiteten som individerna ska relatera till. Detta blir tydligt när individuella kroppar inte kan relateras till statens definitioner. Individer som inte passar in i statsapparaten sexuella ”essens” kan då, för att använda biologiska termer, bli uppfattade som inkräktande organismer, som till exempel lagstiftaren bör skydda samhällskroppen ifrån (Mai, 2009; Vogel, 2009). I det följande stycket presenteras metoden som användes för att studera hur förändringen av statens sexualitet gått till. Sammanfattningsvis innebär vår förståelse av materiella förhållanden att statens utformning är länkad till historien och materiella förhållanden.

Metod

I den här artikeln undersöker vi lagstiftningens förändring via data bestående av dokument rörande migration av individer med samkönad sexualitet (jfr. Bergström och Boréus, 2005). Detta sker inom ramen för en tematisk textanalys inspirerad av Braun och Clarke (2006). Vi analyserar föreställningar om samkönad sexualitet i text. Detta sker huvudsakligen genom undersöka samkönad sexualitet i relation till hur rätten till att migrera till Sverige skrivs fram. Det teoretiska analysrastret vi lagt på data vid kodningen bygger på en kritisk idéanalys där ideologisk förståelse av sexualitet ligger i fokus (d’Emilio, 1993; Hennessy, 2002; Klotz, 2006; Willig, 1999; Wood, 2002). Det

handlar alltså om en analys på den latent nivå, där vi undersöker ideologi genom att uppmärksamma vilka grundantaganden och underliggande idéer som kan identifieras i data. Vår utgångspunkt är att dessa ideologiska uttryck bidragit till att informera textens semantiska innehåll (Braun och Clarke, 2006).

Textanalysen bygger uteslutande på svenska utredningar, propositioner och lagar. Dessa har sökts fram i databaserna <http://regina.kb.se/sou/> samt riksdagen.se. Data har avgränsats utifrån en temamässig och en tidsmässig ram. Den temamässiga avgränsningen innebär att endast utredningar, propositioner och lagar som explicit nämner sex eller sexualitet har inkluderats. Vidare har endast utredningar och propositioner som berör utlänningslagen inkluderats. Den tidsmässiga avgränsningen sattes till år 1979 i och med utredningen SOU 1979:64 Ny utlänningslag och framåt. Utöver dessa data har vi adderat alla utredningar, propositioner och lagar som explicit återopats i datas innehåll. Detta resulterade i ett material bestående av:

- Prop. 1983/84:144 Om invandrings- och flyktingpolitiken
- Prop. 1997/98:180 Lag om förbud mot diskriminering i arbetslivet på grund av sexuell läggning
- Prop. 2001/02:59 Hets mot folkgrupp, m.m.
- Prop. 2001/02:72 Ändringar i regeringsformen – samarbetet i EU m.m.
- Prop. 2002/03:65 Ett utvidgat skydd mot diskriminering
- Prop. 2005/06:6 Flyktingskap och förföljelse på grund av kön eller sexuell läggning
- SFS 1999:133 Lag om förbud mot diskriminering i arbetslivet på grund av sexuell läggning
- SFS 1996:1379 Lag om ändring i utlänningslagen (1989:529)
- SFS 2005:716 Utlänningslagen
- SOU 1979:64 Ny utlänningslag
- SOU 1984:63 Homosexuella och samhället
- SOU 1993:98 Partnerskap
- SOU 1995:75 Svensk flyktingpolitik i globalt perspektiv
- SOU 2004:31 Flyktingskap och könsrelaterad förföljelse

Datainsamlingens design bygger vidare på tidigare forskning som fokuserat samkönad sexualitet i svenska utredningar (Andersson, 2011; Edenheim, 2005) men som inte belyst migration. Det analytiska intresset för förarbeten motiverades av att dessa har en särskild status i svensk rättstradition. Förarbeten används för att tolka den så kallade ”lagstiftarviljan”, som är särskilt stark i migrationsrätten (Lagerqvist Veloz Roca, 2011). Andra texter som nämns i utredningarna och propositionerna men som ligger utanför det svenska lagstiftningsarbetet i strikt bemärkelse har lämnats utanför, exempelvis UNHCR:s riktlinjer. Migrationsöverdomstolens avgöranden som tillkommit sedan dess inrättande 2006 har lämnats utanför då de behandlar tolkningar av enskilda ärenden och i enlighet med forskningsfrågan har vårt fokus varit riktat på migrationslagstiftningen och inte tillämpningen.

Analysen av data innebar att den första författaren läste det insamlade materialet flera gånger. Därefter genererade han initiala teoretiska koder som kunde utvecklas till preliminära teman. De preliminära temana presenterades därefter för den andra författaren och båda undersökte därefter de preliminära temans teoretiska betydelse utifrån det gemensamma ideologikritiska perspektivet (jfr. Braun och Clarke, 2006). I de fall där olika analytiska tolkningar uppstod mellan författarna så löstes dessa genom diskussion i förhållande till relevant litteratur.

Samkönad sexualitet i utredningar och propositioner till migrationslagstiftning

I det följande visar vi tematiskt hur samkönad sexualitet behandlats i data. I den första delen presenterar vi hur samkönad sexualitet definierats och följer de kedjor av sammanlänknings som lett till att sexuell läggning blivit det allmänt använda begreppet. Därefter analyserar vi hur andra tolkningsperspektiv av samkönad sexualitet förefaller ha utelämnats från lagstiftningen för att justera begreppet sexuell läggning till ett stabilt koncept. Sedan visar vi hur vissa praktiker av samkönad sexualitet alltid varit inkluderade utan att ändringar av lagstiftningen varit nödvändiga, då de inte stått i motsats till den heterosexuella normen. Slutligen presenterar vi hur sexualitet inkluderats i utlänningslagen (SFS 2005:716) genom att länkas till den sexuella gruppen ideologiskt. Hela analysen ska förstås som placerad i den tid där kapitalets behov i de ekonomiska centrumen förändrats från behov av kroppar i produktionen till nya samhällsgrupper som kan konsumera. Därmed finns en länk till materiella förhållanden.

Sexuell läggning blir praxis

Individer med samkönade begär och som vill åberopa detta som grund för att få uppehållstillstånd i Sverige kan göra det på två sätt. Antingen kan de ansöka som make/a/sambo till en individ som är ”legalt” bosatt i Sverige eller genom att ansöka om skydd från förföljelse på grund av sin sexuella läggning enligt utlänningslagen (SFS 2005:716). I denna del följer vi de kedjor av definitioner som lett till att sexuell läggning har blivit praxis i lagstiftningen. Tidigare analyser av utredningar från 1980 och framåt har betonat att definitionen av samkönad sexualitet har associerats med kärlek (Andersson, 2001; Edenheim, 2005). I denna del följer vi definitionerna bakåt i tiden för att lokalisera var denna sammanlänkning av samkönad sexualitet och kärlek har sin grund.

När utlänningslagen använder definitionen ”sexuell läggning” åberopar den en lång process av begreppsutveckling. Denna utveckling inleddes via diskussionen om samkönad sexualitet i SOU 1984:63 *Homosexuella och samhället*. I utredningen avhandlades samkönad sexualitet som samhällsfenomen och föreställningen om att samkönad sexualitet är en läggning slogs fast:

”Homosexualitet används i olika betydelser vilket har lett till en rad missförstånd. För att förstå begreppet homosexualitet måste man enligt vår åsikt utgå från ett

annat begrepp, nämligen sexuell läggning. [...] Homosexuell läggning är således inte bara en erotisk dragning till en person av samma kön utan även *personlighetens inriktning* mot en person av samma kön. Heterosexuell läggning kan ges motsvarande betydelse och innebär att människans personlighet är inriktad på det motsatta könet. I dessa fall står känslor som vänskap, omsorg, lojalitet, ömhet och kärlek i förgrunden. Dessa känslor tar sikte inte bara på människans kropp utan även på hennes psyke. [...] Vi vill för tydlighetens skull stryka under att vi med homosexualitet *aldrig avser enbart fysisk, sexuell kontakt* mellan två personer av samma kön (homosexuella beteenden). Sådana beteenden är visserligen i de flesta fall ett resultat av homosexuell läggning men det finns personer med helt eller övervägande heterosexuell läggning som haft homosexuella upplevelser” SOU 1984:63 sid 35, författarnas kursivering

I utredningen konstaterades två saker. För det första att samkönad sexualitet kan länkas till ett personlighetsdrag som går utöver fysisk attraktion. Det kan förstås som ett beteende som syftar till samlevnad. För det andra avgränsades samkönad sexualitet från sexuella beteenden. Samkönad sexualitet skulle alltså inte förstås som tillfälliga sexuella kontakter mellan två personer av samma kön. Istället tolkades samkönad sexualitet som en drift att leva tillsammans med en person av samma kön. Utredningen avvisade dock möjligheten till samkönade äktenskap eftersom man ansåg att denna typ av institution skulle syfta till familjebildning. Denna typ av uppdelning av samkönad sexualitet i läggning och handlingar har tidigare belysts av Andersson (2011).

Förarbetena har dock provat andra begrepp. I SOU 1993:98 *Partnerskap* diskuteras inte begreppet läggning specifikt utan istället stod konceptet *homosexualitet* åter i fokus. Samma värdering som i SOU 1984:63 avseende läggning används dock för att ge konceptet mening:

”Homosexualitet är, som vi antytt ovan, inte bara en rent sexuell dragning till personer av samma kön. Den omfattar även andra känslor än rent sexuella såsom kärlek, omtanke, ömhet, vänskap, lojalitet och omsorg. Den tar sikte inte bara på den rent fysiska attraktionen utan även på den psykiska. [...] Den kan snarare karaktäriseras som en *personlighetsinriktning*.” SOU 1993:98 sid 51, författarnas kursivering

Denna utredning utmynnade i att en äktenskapsliknande ”partnerskapslag” kunde antas i riksdagen 1994, dock via en motion och inte proposition. Detta var på grund av att det dåvarande regeringspartiet Kristdemokratiska samhällspartiet (KdS) motsatte sig införande av samkönat partnerskap. Partnerskapslagen skilde sig från heterosexuella äktenskap i två väsentliga avseenden; möjlighet till assisterad befruktning och adoption undantogs.

Därefter väcktes frågan om homosexualitet på arbetsplatsen. I SOU 1997:175 *Förbud mot diskriminering i arbetslivet på grund av sexuell läggning* utvecklades defini-

tionen av homo- och även bisexualitet till att omfatta individens egna identifikation. Även den tidigare betydelsen av personlighetsdrag bevarades:

”En individs sexuella läggning är ett grundläggande drag i en *individs karaktär* som måste skiljas från de sexuella handlingar eller det sexuella beteende en person kan uppvisa. En viss sexuell läggning är inte en förutsättning för ett visst beteende och ett sexuellt beteende är inte med nödvändighet en följd av den sexuella läggningen. Lagen ska återopas i första hand av den individ som själv identifierar sig som homo-, bi- eller heterosexuell. Vem som ”är” homosexuell eller bisuell bör alltså i princip fastställas med utgångspunkt i den enskildes egen *identifikation* med viss sexuell läggning. Den som *säger* att han eller hon är homosexuell bör normalt anses ha den läggningen.” SOU 1997:175 sid 175, författarnas kursivering

Gemensamt för kedjan av analyserade förarbeten är att de håller sexuella beteenden utanför definitioner av samkönad sexualitet. I efterföljande proposition återopades också en begreppsbestämning där läggning blev liktydigt med sexualitet:

”Alla individer hör i princip till någon av de tre kategorierna heterosexuell, homosexuell eller bisuell. Detta innebär att alla typer av sexuell läggning och alla individer omfattas av lagens skydd. [...] Redan som följd av lagens avgränsning till sexuell läggning faller olika sexuella beteenden och sexuella variationer som finns hos såväl hetero-, homo- som bisuella personer utanför lagens diskrimineringsförbud, t.ex. pedofili. Utredningen beskriver dessa variationer som uttryck för sexualitet som ligger på toppen av eller går utöver den sexuella läggningen” Prop. 1997/98:180 sid 21

Denna inställning fördjupades i praktiken när samkönad sexualitet definierades i termer av läggning medan beteenden exkluderades i *Lag (1999:133) om förbud mot diskriminering i arbetslivet på grund av sexuell läggning*:

”2 § Med sexuell läggning avses homosexuell, bisuell och heterosexuell läggning.”

I efterföljande propositioner till lag (1999:133) om förbud mot diskriminering återopades samma definition utan vidare resonemang. Förarbetena till lagstiftning mot hatbrott föreföll, med utgångspunkt i propositionen, snarare fokusera på läggning som identitet än praktik:

”Uttrycket sexuell läggning i bestämmelserna om hets mot folkgrupp skall alltså, liksom i övrig lagstiftning, omfatta homo-, bi- och heterosexuell läggning, men inte sådana sexuella intressen, variationer, inriktningar eller beteenden, som kan finnas hos såväl hetero- och homo- som bisuella personer.” Prop. 2001/02:59 sid 40

Motsvarande fokus fastställdes i proposition till lagstiftning angående utvidgat skydd mot diskriminering. Utredningen för utvidgat skydd mot diskriminering fortsatte att definiera samkönad sexualitet i termer av läggning:

”I lagen om förbud mot diskriminering i arbetslivet på grund av sexuell läggning definieras begreppet sexuell läggning som homosexuell, bisexuell och heterosexuell läggning. Motsvarande definition finns i lagen om likabehandling av studenter i högskolan. I förarbetena till lagen om förbud mot diskriminering i arbetslivet på grund av sexuell läggning (prop. 1997/98:180 s. 20–22) framhålls att alla individer i princip hör någon av de tre kategorierna och att olika sexuella beteenden eller variationer som kan finnas hos såväl hetero-, homo- som bisexuella personer faller utanför. I propositionen anges också att begreppet inte heller omfattar böjelser såsom exempelvis pedofili.” Prop. 2002/03:65 sid. 83

Inte heller i proposition 2001/02:72 *Ändringar i regeringsformen – samarbetet i EU m.m.* utvecklades resonemang av konceptet läggning ytterligare:

”Uttrycket sexuell läggning i stadgandet överensstämmer helt med den definition av begreppet som återfinns i 2 § lagen (1999:133) om förbud mot diskriminering i arbetslivet på grund av sexuell läggning, dvs. med ”sexuell läggning” avses homosexuell, bisexuell och heterosexuell läggning. Härigenom inbegrips alla människor, eftersom alla individer hör till någon av de tre kategorierna heterosexuell, homosexuell eller bisexuell (se prop. 1997/98:180 s. 21). Däremot faller olika sexuella beteenden och sexuella variationer, t.ex. pedofili, som finns hos såväl hetero-, homo- som bisexuella *personer* utanför den föreslagna bestämmelsens skyddsområde.” Prop. 2001/02:72

Som vi identifierat ovan i en analys av kedjan av åberopade utredningar i förarbeten, så har samkönad sexualitet i lagstiftningen kommit att förknippas med sexuell *läggning*. I texterna verkar det göras klart att sexuella beteenden inte ska sammanlänkas med samkönad sexualitet. Tillfälliga samkönade kontakter och relationer förefaller hållas utanför konceptet. I stället är det (långsiktiga) relationer som innehåller lojalitet, kärlek och omsorg som inkluderas, vilket är en syn på samkönad sexualitet som också belysts av Andersson (2011). Diskussionen om homonormalisation som redogjorts för ovan kan därmed aktualiseras. Duggan (2002) menar att strävan efter sexuellt medborgarskap har lett till en anpassning till det heteronormativa sättet att leva. På så sätt kan samkönad sexualitet tolkas som ett personlighetsdrag som syftar till *samlevnad* mellan två personer medan alternativa sätt att leva stängs ute. Relationer och personer som inte passar in i homonormaliseringen lämnas utanför och deras *beteenden* tolkas som individspecifika. Det kan här vara möjligt att dra en parallell till D’Emilio (1993) och den totala exkluderingen av alternativa sexualiteter under industrikapitalismens tidigare utveckling, även om denna utveckling samtidigt hade möjliggjort andra sexuella identiteters formation.

Raj (2011) har dock konstaterat att det inte är enkelt att fixera identiteter. Att definiera samkönad sexualitet som sexuell läggning förefaller dock numera att vara en global trend (Binnie, 2004) men flera alternativa former för sexuell identitet kan existera parallellt med denna dominerande tolkning (Oswin, 2005; Wei, 2007). Det innebär att lagstiftning och praxis kan komma i konflikt med individer som praktiserar eller definierar sig som alternativa identiteter.

Homosexualitet försvinner

En annan central del i tidigare forskning har varit att visa vad som exkluderas i statliga utredningar, exempelvis har Edenheim (2005) visat att lesbianism har utestängts. Även om samkönad sexualitet definierades som läggning i SOU 1984:63 *Homosexuella och samhället* fanns andra tolkningar tillgängliga. Tydligt blir detta i och med att *homosexualitet* inkluderades i en ändring av 1989 års utlänningslag (SFS 1989:529) den 1 januari 1997 (SFS 1996:1379). I SOU 1984:63 där samkönad sexualitet likställdes med läggning kunde homosexuella bli förstådda som en samhällsgrupp av moraliska individer som strävade efter att leva i relationer enligt ideologiska ideal baserade på heteronormativitet:

”Som framgår av det anförda, anser vi att homosexuella kan omfattas av begreppet ”tillhörighet till viss samhällsgrupp” enligt 3 § utlänningslagen (1980:376). Av tidigare avsnitt (14.3 och 14.3) framgår emellertid att praxis intar en motsatt ståndpunkt. Vi föreslår därför att 3 § utlänningslagen (1980:376) förtydligas på så sätt att det blir fullt klart att homosexuella kan omfattas av flyktningbegreppet”
SOU 1984:63 sid 128

Detta resonemang byggde på definitionen av sexualitet som sexuell läggning, presenterat i föregående delkapitel (SOU 1984:63). Förslaget antogs inte av riksdagen men lyftes åter i SOU 1995:75 *Svensk flyktingpolitik i globalt perspektiv*. I den utredningen diskuterades aldrig en specifik definition av samkönad sexualitet. Istället behandlades huvudsakligen det bredare begreppet homosexualitet:

”Kommittén finner att personer som utsätts för förföljelse eller trakasserier på grund av könstillhörighet eller *homosexualitet* bör få skydd i fall som motsvarar de som beskrivs i flyktingkonventionen och gäller dem som omfattas av denna. [...] Att exempelvis generellt hänföra här aktuella kvinnor och homosexuella som tillhörande en med flyktingkonventionens ordval ”viss samhällsgrupp” för allt för långt. [...] Den som på grund av könstillhörighet eller homosexualitet riskerar ett högt straff eller mycket allvarliga trakasserier bör således i det enskilda fallet kunna anses ha skyddsbehov.” SOU 1995:75 sid. 152–153, författarnas kursivering

Det föreslogs (och antogs av riksdagen) därför att lagen skulle inkludera homosexualitet uttryckligen:

”Med övriga skyddsbehövande avses i denna lag en utlänning som i annat fall än som i 2 § lämnat det land, som han är medborgare i, därför att han [...] 3. På grund av sitt kön eller homosexualitet riskerar ett strängt straff eller mycket allvarliga trakasserier” SOU 1995:75 sid. 310

Därigenom skapades en definition av samkönad sexualitet i lagtexten som inte är synonym med sexuell läggning. I denna lag kunde samkönad sexualitet likaväl förknippas med sexuell beteende som med läggning. Samtidigt är det tydligt att definitionen avgränsats från bisexualitet. I SOU 2004:31 *Flyktingskap och könsrelaterad förföljelse* skrevs synen på samkönad sexualitet om för att kunna spegla den praxis som skapats. Återigen fick begreppet läggning ersätta andra förståelser:

”Begreppet sexuell läggning omfattar inte endast själva personens orientering primärt gentemot andra människor av det egna eller det motsatta könet eller båda könen. Även det förhållandet i sig att en sådan person har sexuella relationer i enlighet med denna orientering omfattas av begreppet. Att ha sexuell umgänge eller att bo och leva tillsammans med någon av samma kön är ett *naturligt uttryck* för den homosexuella läggningen, precis som det är det på motsvarande sätt för en person med heterosexuell läggning. Däremot omfattar begreppet inte specifika sexuella beteendemönster, som förekommer oavsett personens sexuella orientering. Exempelvis faller sadomasochism och pedofili utanför begreppet sexuell läggning. I regel bör det vara någorlunda enkelt att identifiera om en förföljelse till någon del har sitt ursprung i sökandens sexuella läggning” SOU 2004:31 sid. 79–80 författarnas kursivering

Därefter föreslogs (och antogs av riksdagen) att homosexualitet skulle strykas ur utlänningslagen och istället ersättas med sexuell läggning. På så sätt förefaller det att en specifik syn på sexualitet raderades från lagstiftningen för att skapa kongruens. Exkludering av sexuella beteenden och icke-heteronormativa levnadsätt är kända från tidigare forskning (jfr. Andersson, 2011; Edenheim 2005). Vid diskussioner om sexuell medborgarskap har det belysts att sexuella begär och praktiker som inte passar in exkluderas (jfr. Bell, 1995; Herman, 2007). I materialet ovan blir avgränsningen av samkönad sexualitet tydlig då andra levnadsätt och beteenden exkluderas samtidigt som ett specifikt levnadsätt skrivits fram som *naturligt*. Det innebär motsatsvis att alternativen kan ses som onaturliga. På så sätt exkluderas de sexuella kroppar som inte passar in i den kropp som är den svenska migrationsregimen.

Samkönad monogam samlevnad inte ett problem

Tidigare forskning har därtill belyst vilka delar av samkönad sexualitet som premieras i utredningar, exempelvis relationer baserade på varaktighet, ekonomi och kärlek (Andersson, 2011). Medan homosexualitet inte lyfts upp i utlänningslagen förrän 1997 så diskuterades familjeanknytning redan tidigare. Redan före SOU 1984:63 *Homosexuella och sambället* redogjordes det i prop. 1983/84:144 för hur samkönade par kunde

hanteras i familjeanknytningsprocessen.¹ Där konstaterades det att dåvarande Statens invandrarverk (SIV) inte gjorde åtskillnad mellan olika typer av par:

”Sammanboende under äktenskapsliknande förhållanden jämställs med äktenskap och homosexuella förhållanden jämställs i princip med heterosexuella” Prop. 1983/84:144, sid. 64

Det kan ha varit en orsak till att det inte blev någon utökad diskussion om ändringar i utlänningslagen för individer med samkönad sexualitet vid den tidpunkten. Inte heller i SOU 1984:63 diskuterades någon ändring i familjeanknytningsärenden:

”I frågor om uppehållstillstånd på grund av påstådd familjeanknytning med homosexuell person i Sverige har SIV uppgett att man sedan avsevärd tid tillämpar samma principer för homosexuella och heterosexuella förhållanden” SOU 1984:63, sid 127

Detta innebar att utredningen inte rekommenderade någon ändring. I SOU 1995:75 *Svensk flyktingpolitik i globalt perspektiv* förtydligades detta återigen:

”Make eller sammanboende till en person som är bosatt i Sverige beviljas regelmässigt uppehållstillstånd. Homosexuella förhållanden likställs med heterosexuella, polygami accepteras inte och normalt krävs att båda parter är över 18 år. Vid förhållanden som nyligen uppstått tillämpas s.k. uppskjuten invandringsprövning, vilket innebär att utläningen ges uppehållstillstånd för sex månader i taget under de första två åren. Upphör anknytningen till Sverige under denna tid skall utläningen i normalfallet återvända till hemlandet. En förutsättning för att tillstånd skall beviljas på grund av anknytning genom make eller sammanboende i ett förhållande som inte är etablerat sedan tidigare, är att förhållandet bedöms som seriöst. Härvid beaktas faktorer som bekantskapstid, kontakter, parternas kunskaper om varandra, förmåga att kommunicera på ett gemensamt språk m.m.” SOU 1995:75, sid. 154

Att familjeanknytning inte var en fråga som behövde förtydligas eller utredas ytterligare kan tolkas som att detta redan passade in i den ideologiska förståelsen av sexualitet baserat på heteronormativitet. Författarna till SOU 1984:63 var tvungna att definiera vad homosexualitet *är* och då förefaller de ha valt att framhäva samlevnad som syftar till ett långsiktigt tvåsamhetsförhållande. I familjeanknytningsärenden har det dock funnits ett grundantagande om monogam samlevnad. Avgränsningar och avväganden hade redan gjorts för heterosexuella par, genom att exempelvis exkludera polygami. Individer som levde i samkönade förhållanden kunde därför ha förståtts i termer av ett

1 I SOU 1979:64 diskuteras inte homosexuella eller homosexualitet. Däremot kan de falla under ”sammanboende”.

seriöst monogamt förhållande med komponenter som kärlek och omsorg. Med andra ord: de förefaller ha kunnat omslutas av en ”homonormal ram”. Edenheim (2005) pekar vidare på att samkönad sexualitet kan inkluderas så länge som den anpassas till lagstiftarnas definition. Detta resultat indikerar en tydlig skillnad från internationella studier som visat att homosexuella historiskt exkluderats på grund av homosexuella praktiker eller begär för att sedan ytterligare exkluderas vid familjeanknytningsmigration (Luibhéid 2008b; 2005).

Sexuell läggning och samhällsgrupp diskuteras

Något som skiljer analyserade data från tidigare forskning av svenska utredningar är att även samkönade sexuella handlingar diskuteras som grund för lagstiftningen. Medan tidigare forskning av utredningar från 1980-talet och framåt har pekat på att samkönade sexuella handlingar stängts ute till fördel för sexuell läggning (Andersson, 2011; Edenheim 2005), har handlingar en mer central roll i data och återopanden länkade till utlänningslagen.

Även om SOU 1984:63 *Homosexuella och samhället* föreslog att personer med homosexuell läggning kunde förstås som en legitim samhällsgrupp och därmed inkluderas i utlänningslagen så skedde inte detta. Det var först i SOU 1995:75 *Svensk flyktingpolitik i globalt perspektiv* som frågan blev aktuell igen. I SOU 1995:75 kommenterades migrationsverkets praktik:

”Vissa länder har strafflagstiftning som direkt tar sikte på homosexuella handlingar. Straffsatserna varierar, även dödsstraff kan ingå i straffskalan. I en del länder blir homosexuella en måltavla genom användningen av annan lagstiftning, t.ex. angående otukt, förargelseväckande beteende, osedligt leverne eller brott mot religionen. Ofta är det också så att en starkt negativ attityd från allmänheten, politiker och myndighetspersoner eller enskilda resulterar i att homosexuella riskerar förföljelse, övergrepp eller allehanda trakasserier. Många kommer dessutom från en miljö där homosexualitet är tabu och det är inte ovanligt att den egna homosexualiteten är starkt förknippad med skamkänslor. Det kan därför vara mycket svårt för homosexuella att berätta om sin sexuella läggning” SOU 2004:31 sid. 68

Även om excerptet inledningsvis talar om sexuella handlingar så ändrar texten därefter karaktär till att uteslutande handla om läggning i stället för handlingar. Handlingarna skulle därigenom kunna knytas till den homosexuella läggningen. Det krävs däremot mer än handlingar, såsom viss offentlighet och konkret förföljelse:

”Det är först när den sökande är misstänkt eller eftersökt för homosexuella gärningar i hemlandet som frågan om skyddsbehov kan övervägas” SOU 2004:31 sid. 69

Vidare fick *identifikationen* en central roll:

”De flesta länder är överens om att kön och sexuell läggning kan utgöra basen för en sådan samhällsgrupp som avses i Genèvekonventionen. Det innebär emellertid inte att tillhörigheten till ett visst kön, eller det förhållandet att en person har en viss sexuell läggning, alltid är tillräckligt för att grunda tillhörighet till en viss (eng. particular) samhällsgrupp. Alla människor har en könstillhörighet samt en sexuell läggning. Syftet med att identifiera samhällsgruppen är att finna just de grupper som är måltavlor för förföljelse, vilken har sin grund i att gruppens medlemmar har ett särskilt kännetecken. *Identifikationen* av samhällsgruppen måste därför knytas till motivet för förföljelsen.” SOU 2004:31 sid. 117, författarnas kursivering

Det centrala var således identifikationen med samhällsgruppen och inte beteende. I Prop. 2005/06:6 betonades detta men det tillades också att de individer som dolt sin sexuella läggning ändå kunde betraktas som *homosexuella*:

”Detta gäller även om en homosexuell person i hemlandet har dolt sin sexuella läggning, eller har levt på ett sätt som minimerat risken för förföljelse” Prop. 2005/06:6

Tidigare forskning har pekat på att rättigheter för individer med samkönade begär är förbundna med den autentiska homosexuella läggningen (Andersson, 2011). Medan Andersson (2011) argumenterar för att rättigheterna är sammankopplade med kärlek och stabil tvåsamhet, breddar materialet ovan grunden för rättigheterna. Å ena sidan är det fortfarande sexuella läggningen som ger rättigheterna men sexuell läggning räcker det inte för att tillhöra samhällsgruppen av individer med samkönade begär. I stället är det gruppen som ligger till grund för rättigheterna och antagandet att det finns en internationell gruppidentitet som individer ska tillhöra för att få rättigheten. Som vi diskuterat tidigare kan detta tolkas som en del av den globala gay-identiteten av konsumerande individer (Binnie, 2004). Det som inte får rum i denna dominerande tolkning är alternativa förståelser av sexuell identitet, som beskrivits från flera olika kontexter (jfr. Oswin, 2005; Wei, 2007). Som andra studier har indikerat kan dessa förståelser innebära att individer döljer sin sexualitet (Giametta, 2015; Lewis, 2014). Teoretiskt sett kan betoningen i propositionen innebära att dessa kan inkluderas i den globala gay-identiteten om det handlar om synlighet i motsats mot osynlighet. Samtidigt så finns det ideologiska ideal där man inte behöver dölja sin sexualitet så länge som individen lever upp till barnalstrande förväntningar. I Latinamerika och Mellanöstern kan exempelvis en man betraktas som att vara varken homosexuell eller bisexuell så länge som han endast penetrerar sin manliga partner (Wimark, 2016). Dessa omfattas inte av den rådande diskussionen i förarbetena.

Diskussion

Som beskrivet i inledningen, kan kapital färdas över gränser på sekunder medan människors möjligheter till att migrera är begränsade. De migrationsregimer som råder och möjliggör migration har alltid haft en stark anknytning till kapitalets behov av arbetskraft och konsumenter. Inkludering av individers rättigheter att migrera har endast varit möjlig så länge de inte stått i motsatts till kapitalet. I fler och fler migrationsregimer i avancerade industriländer inkluderas samkönad sexualitet som grund för att migrera (Spijkerboer och Jansen, 2011). Medan tidigare forskning belyst hur olika sexualiserade kroppar inkluderas eller exkluderas från möjligheter att migrera har ingen studie analyserat förändringen från exkludering till inkludering, inte heller i Sverige. I den här studien har vi analyserat lagstiftningens förändring i förhållande till samkönad sexualitet och migration genom att studera utredningar och propositioner till utlänningslagen.

Vi identifierade fyra teman i data som alla indikerar existensen av ett ideologiskt idésystem avseende samlevnad. För det första har vi visat att samkönad sexualitet har fått betydelsen sexuell läggning i lagstiftningen. Läggning är ett uttryck som hämtat sin betydelse från den allra första statliga utredningen där homosexualitet diskuterades (SOU 1984:63). I den kom läggning att förknippas med ett personlighetsdrag inriktat mot stadigvarande samlevnad medan andra samlevnadsformer och sexuella praktiker exkluderas. Det ligger i linje med tidigare forskning som belyst att endast samkönad sexualitet som liknar heterosexuella samlevnadsformer accepterats (ex. Andersson, 2011; Brown, 2012; Duggan, 2002; Edenheim 2005).

För det andra har vi visat hur andra potentiella tolkningar av samkönad sexualitet utestängs från lagstiftningen. Homosexualitet som begrepp ger utrymme för olika tolkningar av samkönad sexualitet där sexuella beteenden kan fungera som bas för rättigheter. Det är ett begrepp som inkluderats tillfälligt i migrationslagstiftningen innan praxis att använda sexuell läggning skapas i annan lagstiftning. Det innebär att återopandet av praxis från annan lagstiftning leder till att alternativa tolkningar av samkönad sexualitet raderas. Samtidigt innebär begreppet homosexualitet att ett binärt tänkande där heterosexualitet är motsatsen. Det innebär att andra sexuella identiteter och beteenden, exempelvis bisexualitet, utestängs. Tidigare forskning har indikerat att vissa sexuella praktiker och beteenden exkluderas eftersom de inte passar in i den ideologiska heteronormativiteten som syftar till familjebildning, dvs den heterosexuella matrisen.

För det tredje har vi belyst att samlevnad mellan två personer av samma kön inte varit föremål för särskild diskussion i förarbetena. Redan från den första utredningen konstaterades att migration på grund av familjeanknytning inte ansågs vara ett problem för par med samkönad sexualitet. I stället betonades i utredningarna att alla behandlas lika oavsett sexuell läggning, även om äktenskapet initialt skulle vara avsett för heterosexuella individer. Detta fynd skiljer sig från den tidigare forskningen från andra avancerade industriländer där även samkönade par exkluderas från migration slagstiftningen (Luibhéid, 2008a; Luibhéid, 2005).

För det fjärde har vi belyst hur samkönad sexualitet skrivs in som asylgrund. Återigen

åberopades läggning som definition även om det är sexuella beteenden som ofta leder till förföljelse i den ekonomiska periferin. På så sätt ignoreras andra föreställningar av homosexualitet som är kända från annan forskning där exempelvis könshierarkier kan vara den bas som individerna definierar sig utifrån (Wimark, 2016).

I den här studien har vi även länkat materiella förhållanden till samkönad sexualitet (D’Emilio, 1993) och betonat vilka ideologiska uttryck som kan identifieras avseende sexualitet i den svenska migrationslagstiftningen. Det kan finnas flera materiella orsaker till att monogam samlevnad föredras som ideologiskt samlevnadsideal. Evans (2013) menar att sexuella rättigheter endast kunnat utvecklas så länge som de inte varit ett hot mot den kapitalalstrande produktionen (jfr. D’Emilio, 1993). I ett utvecklingsstadium där kapitalet behövde en kvantitet av arbetare var även sexualiteten inriktad på barnalstring. I den ideologiska föreställningen blev därmed en familjeenhet med två föräldrar av olika kön den mest effektiva enheten för reproduktion av arbetskraften genom barnalstring. Det ligger nära att anta att detta tankesätt ligger till grund för det ideologiska fokus på långsiktig samlevnad och tvåsamhet som präglar migrationslagstiftningen.

Vidare menar Evans (2013) att sexuella rättigheter för minoriteter endast kunde utvecklas i och med kapitalismens förändring mot ett behov av kvalificerad arbetskraft och konsumenter. Deras rättigheter blev därigenom inte ett hot utan en angelägenhet för kapitalets fortsatta expansion av konsumenter. Det är sannolikt att denna förändring som påverkat migrationsregimer ideologiskt och möjliggjort inkludering av samkönad sexualitet. Först genom bekräftelse av enklare former av samlevnad som väl speglade heterosexuella mönster. Mer omoraliska former av samkönade beteenden som inte kunnat liknas med den heterosexuella barnalstrande produktionen exkluderades genom att radera andra konceptioner av sexualitet. I takt med erkännandet av en global grupp av konsumerande individer med samkönad begär skapades även en global samhällsgrupp av migranter (jfr. Binnie, 2004). Denna kunde sedan inkluderas i lagstiftningen.

Som vi diskuterat i inledningen och det teoretiska avsnittet så påverkar materiellt grundad ideologi migrationspolicy och lagstiftning. Fyndet i denna studie har också visat hur ideologi bidrar till att forma en specifik sexualitet som börjar och slutar vid gränsen (Mühleisen, Røthing et al., 2012). Det blir uttrycket för statens tillskrivna sexualitet med begär, beteenden och identiteter som migranten ska relatera till. I vår analys har vi visat att denna sexualitet är synonym med monogam samlevnad. Vi har även argumenterat för att denna sexualitet är en direkt konsekvens av vad som är möjligt eller inte i det kapitalistiska systemet. Medan det finns alternativa förståelser av sexualitet i flera andra kontexter (Wimark, 2016) baseras den västerländska sexualiteten främst utifrån en sexuell identitet som kan kategoriseras i konsumenter (Evans, 2013). Med stöd av detta drar vi slutsatsen att utrymmet för policy och lagstiftning därigenom även är ett uttryck för det kapitalistiska systemet.

Referenser

- Andersson, C. (2011) *Hundra år av tvåsamhet. Äktenskapet i svenska statliga utredningar 1909–2009*. Lund: Arkiv förlag.
- Bell, D. (1995) Perverse Dynamics, Sexual Citizenship and the Transformation of Intimacy. In: D. Bell och G. Valentine (red.) *Mapping Desire: Geographies of Sexualities*. London: Routledge, sid. 304–317.
- Bergström, G. och Boréus, K. (2005) Idé- och ideologianalys. I: G. Bergström och K. Boréus (red.) *Textens mening och makt. Metodbok i samhällsvetenskaplig text-och diskursanalys*. Lund: Studentlitteratur.
- Billig, M. (1991). *Ideology and opinions: Studies in rhetorical psychology*. London: Sage.
- Binnie, J. (2004) *The globalization of sexuality*. London: Sage.
- Binnie, J. (1995) Trading places: consumption, sexuality and the production of queer space. I: D. Bell och G. Valentine (red) *Mapping Desire: Geographies of Sexualities*. London: Routledge, sid. 182–199.
- Braun, V. och Clarke, V. (2006) Using thematic analysis in psychology, *Qualitative Research in Psychology*, 3(2), 77–101.
- Brown, G. (2012) Homonormativity: A metropolitan concept that denigrates "ordinary" gay lives, *Journal of homosexuality*, 59(7), 1065–1072.
- Butler, J. (1990) *Gender trouble – feminism and the subversion of identity*. New York: Routledge.
- Connell, R. W. (1977). *Ruling class, ruling culture*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Connell, R. och Dados, N. (2014) Where in the world does neoliberalism come from? *Theory and Society*, 43(2), 117–138.
- d’Emilio, J. (1993) Capitalism and Gay Identity. I: H. Abelow, M.A. Barale och D.M. Halperin (red) *The Lesbian and Gay Studies Reader*. London: Routledge, sid. 467–476.
- Duggan, L. (2002) The new homonormativity: The sexual politics of neoliberalism. I: R. Castronovo och D.D. Nelson (red) *Materializing Democracy: Toward a Revitalized Cultural Politics*. Durham, NC: Duke University Press, sid. 175–194.
- Duménil, G. och Lévy, D. (2011) *The crisis of neoliberalism*. Cambridge: Harvard University Press.
- Duménil, G. och Lévy, D. (2004) *Capital resurgent: Roots of the neoliberal revolution*. Cambridge: Harvard University Press.
- Edenheim, S. (2005) *Begärets lagar. Moderna statliga utredningar och heteronormativitetens genealogi*. Stockholm/Stehag: Brutus Östlings bokförlag symposium.
- Evans, D. (2013) *Sexual citizenship: The material construction of sexualities*. London: Routledge.
- Giametta, C. (2015) Narrativising One’s Sexuality/Gender: Neo-liberal humanitarianism and the right of asylum. I: F. Stella, Y. Taylor, T. Reynolds och A. Rogers (red.) *Sexuality, Citizenship and Belonging: Trans-National and Intersectional Perspectives*. London: Routledge, sid. 55–72.

- Hedlund, D. (2016) *Drawing the limits: Unaccompanied minors in Swedish Asylum Policy and Procedure*. Stockholm: Stockholm University.
- Held, N. (2015) What does a genuine "lesbian" look like? Intersections of sexuality and "race" in Manchester's Gay Village and in the UK asylum system. I: F. Stella, Y. Taylor, T. Reynolds och A. Rogers (red.) *Sexuality, Citizenship and Belonging: Trans-National and Intersectional Perspectives*. London: Routledge, sid. 131–148.
- Hennessy, R. (2002) *Profit and Pleasure: Sexual Identities in Late Capitalism*. London: Routledge.
- Herman, R. (2007) Playing with Restraints: Space, Citizenship and BDSM. I: K. Browne, J. Lim och G. Brown (red.) *Geographies of Sexualities : Theory, Practices and Politics*. Aldershot, Hampshire: Ashgate, sid. 89–99.
- Hobsbawm, E.J. (1992) *Nations and Nationalism Since 1780: Programme, Myth, Reality*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Johansson, C. (2005) *Välkomna till Sverige: Svenska migrationspolitiska diskurser under 1900-talets andra hälft*. Malmö: Bokbox förlag.
- Klotz, M. (2006) Alienation, labor, and sexuality in Marx's 1844 Manuscripts, *Rethinking Marxism*, 18(3), 405–413.
- Lagerqvist Veloz Roca, A. (2011) *Gränsöverskridande: En förvaltningsrättslig knäckfråga*. Stockholm: Stiftelsen Skrifter utgivna av Juridiska fakulteten vid Stockholms universitet.
- Lewis, R.A. (2014) "Gay? Prove it": The politics of queer anti-deportation activism, *Sexualities*, 17(8), 958–975.
- Luibhéid, E. (2008a) Queer/migration, *GLQ: A Journal of Lesbian & Gay Studies*, 14(2), 169–190.
- Luibhéid, E. (2008b) Sexuality, Migration, and the Shifting Line between Legal and Illegal Status, *GLQ: A Journal of Lesbian & Gay Studies*, 14(2), 290–315.
- Luibhéid, E. (2005) Introduction: Queering migration and citizenship. I: E. Luibhéid och L. Cantú Jr (red.) *Queer migrations: Sexuality, US citizenship, and border crossings*. Minneapolis: University of Minnesota Press, sid. ix–xlvi.
- Mai, N. (2009) Between minor and errant mobility: the relation between psychological dynamics and migration patterns of young men selling sex in the EU, *Mobilities*, 4(3), 349–366.
- Mühleisen, W., Røthing, Å och Svendsen, S.H.B. (2012) Norwegian sexualities: Assimilation and exclusion in Norwegian immigration policy, *Sexualities*, 15(2), 139–155.
- Oswin, N. (2005) Researching 'gay Cape Town' finding value-added queerness, *Social & Cultural Geography*, 6(4), 567–586.
- Pradella, L. och Cillo, R. (2015). Immigrant labour in Europe in times of crisis and austerity: An international political economy analysis. *Competition & Change*, 19(2), 145–160.
- Raj, S. (2011) Affective displacements – Understanding emotions and sexualities in refugee law, *Alternative Law Journal*, 36(3), 177–181.
- Randazzo, T.J. (2005) Social and legal barriers: Sexual orientation and asylum in the

- United States. I: E. Luibhéid and L. Cantú Jr (red.) *Queer migrations: Sexuality, US citizenship, and border crossings*. Minneapolis: University of Minnesota Press, sid. 30–60.
- Rydström, J. (2005) Tvåsamhetens brunn: Registrerat partnerskap i Norden. I: D. Kulick (red.) *Queersverige*. Stockholm: Natur & Kultur, sid. 308–335.
- Shuman, A. och Bohmer, C. (2014) Gender and cultural silences in the political asylum process, *Sexualities*, 17(8), 939–957.
- Shuman, A. och Hesford, W.S. (2014) Getting Out: Political asylum, sexual minorities, and privileged visibility, *Sexualities*, 17(8), 1016–1034.
- Spijkerboer, T. och Jansen, S. (2011) *Fleeing Homophobia. Asylum Claims Related to Sexual Orientation and Gender Identity in Europe*. Amsterdam: COC Nederland/ Vrije Universiteit.
- Sutcliffe, B. (2001) Migration and Citizenship: Why Can Birds, Whales, Butterflies and Ants Cross International Frontiers More Easily than Cows, Dogs and Human Beings? I: S. Ghatak och A.S. Sassoon (red.) *Migration and Mobility*. London: Springer, sid. 66–82.
- Svanberg, I. och Tydén, M. (2005) *Tusen år av invandring: En svensk kulturhistoria*. 3 utg. Stockholm: Dialogos förlag.
- Teschke, B. (2003) *The myth of 1648: Class, geopolitics, and the making of modern international relations*. London: Verso.
- Teschke, B. (2002) Theorizing the Westphalian system of states: International relations from absolutism to capitalism, *European Journal of International Relations*, 8(1), 5–48.
- Vogel, K. (2009) The mother, the daughter, and the cow: Venezuelan transformistas' migration to Europe, *Mobilities*, 4(3), 367–387.
- Wei, W. (2007) 'Wandering men' no longer wander around: the production and transformation of local homosexual identities in contemporary Chengdu, China, *Inter Asia Cultural Studies*, 8(4), 572–588.
- Wikström, H. och Johansson, T. (2013) Credibility assessments as 'normative leakage': asylum applications, gender and class, *Social Inclusion*, 1(2), 92–101.
- Willig, C. (1999) Beyond appearances: A critical realist approach to social constructionist work. In: D. Nightingale och J. Cromby (red.) *Social constructionist psychology: A critical analysis of theory and practice*. Buckingham: Open University Press, sid. 37–51.
- Wimark, T. (2016). The impact of family ties on the mobility decisions of gay men and lesbians. *Gender, Place & Culture*, 23(5), 659–676.
- Wood, E.M. (2005) *Empire of Capital*. London: Verso.
- Wood, E.M. (2002) Class, race, and capitalism, *Political Power and Social Theory*, 15, 275–284.
- Zetter, R. (2007) More labels, fewer refugees: Remaking the refugee label in an era of globalization, *Journal of Refugee Studies*, 20(2), 172–192.

Korresponderande författare

Thomas Wimark
Kulturgeografiska institutionen
Stockholms universitet
106 91 Stockholm
thomas.wimark@humangeo.su.se
08-16 48 26

Författarpresentation

THOMAS WIMARK är forskare i kulturgeografi vid Stockholms universitet. Hans forskning ställer processer som sker i samband med flyttningar och migration i centrum, specifikt exkluderingsprocesser av marginaliserade individer och grupper. Han undervisar på kurser i geografi och samhällsplanering med fokus på genus och sexualitet.

DANIEL HEDLUND är postdoktor vid Barn- och ungdomsvetenskapliga institutionen vid Stockholms universitet. Hans forskningsintressen rör huvudsakligen olika aspekter av migrationspolitik, institutionella kontexter för rättslig styrning och barns livsvillkor. Hans postdoktorprojekt handlar om hur godmanskapsinstitutet fungerar för ensamkommande barn.

”Främlingen” bland svensk ”Homo Academicus”

The ”stranger” among Swedish ”Homo Academicus”

This paper is about individuals with immigrant background among the Swedish academic elite, i.e. those who have a PhD and work at Swedish universities. The aim of the study is to understand how factors other than academic qualifications, such as gender and a migrant background, may impact on the individual’s ability to get a job and pursue a successful career in Swedish higher education. The data used for this study is obtained from the Longitudinal Database of Education, Income and Occupation (LISA) administered by Statistics Sweden.

When compared to the reference group (individuals born in Sweden with at least one Swedish-born parent), the results show that given the same work experience individuals born in Eastern Europe, Asia, Africa and South America are more likely to be unemployed. Among those who have a job, those with immigrant background have lower income (lower position) than the reference group.

Keywords: academic elite, immigrant background, recruitment, advancement, equal opportunities

AKADEMIKER MED DOKTORSEXAMEN (utbildningskapital) som maktmedel, har en underordnad position inom elitfältet, konstaterar Bourdieu (1996). Även om akademiker är underordnade ekonomiskt (har mindre pengar), så har de mer kulturellt kapital, jämfört med t.ex. verkställande direktörer inom industrin som har en ekonomisk överordnad position men mindre kulturellt kapital. Emellertid, i och med att akademikernas position bland eliter är baserad på den *institutionaliserade* formen av det kulturella kapitalet, har de en mer gynnsam position än t.ex. författare eller artister som är den ekonomiskt mest underordnade delen av eliter med kulturella kapital (Bourdieu 1986). Om individer som innehar doktorsexamen inte blir arbetslösa efter disputationen och lyckas få en tillsvidare anställning inom universitet och högskolor, då har de (i motsats till kulturarbetare) en fast inkomst och möjligtvis en akademisk/byråkratisk karriär framför sig. I det avseendet liknar akademiker mer högre tjänstemän inom civilförvaltningen, än konstnärer, författare och intellektuella (Bourdieu 1996).

Universitetsvärlden som arbetsplats, likt andra arbetsorganisationer, har ett hierarkiskt system och där (som i alla andra fält) pågår en ständig dragkamp om vilka legitima kriterier som bör vara grunden för avancemang, beträffande lön och status.

Kampen om att definiera legitima kriterier för rangordning (mer makt), gäller inte enbart olika individuella meriter inom en och samma vetenskapliga disciplin, utan också hierarkier mellan olika institutioner och ämnen, samt olika universitet (Bourdieu 1996).

Fokus i den här studien är *individuella* kriterier som avgör ens position inom den akademiska världen. Om vi antar att den ”meritokratiska principen” gäller och akademiska kvalifikationer (förvärvade egenskaper) helt avgör ens position inom universitetsvärlden, då skulle de tillskrivna egenskaperna (t.ex. individens kön eller migrationsbakgrund) inte ha någon påverkan på individens plats inom hierarkin.

Universitetsmiljön i Sverige, likt i andra delar av västvärlden, har traditionellt varit en plats för vita män med över- och övre medelklass bakgrund (Ambjörnsson 2011). Med tiden har det tillkommit en hel del ”andra folk” (kvinnor och människor med arbetarklass- och migrantbakgrund), in i den här världen. Underrepresentation och problem som kvinnor konfronteras med inom akademien har uppmärksamats av forskare och beslutfattare de senaste åren (Meurling 2003, Mählck 2003, Nielsen 2014), men människor med migrationsbakgrund och deras position har knappt studerats inom svensk forskning.

I Storbritannien skriver Puwar (2004) att diskursen om ”professionell neutralitet” hämmar diskussionen om hur icke-vita människor inom akademien upplever utanförskapet. Det är ett riskabelt projekt att en ”*space invader*”, en forskare med invandrarbakgrund, kommer ut och berättar om ”hemligheter” på sin egen arbetsplats. Om de gör så, skriver Puwar, riskerar de konfrontation med sina kollegor och seniorer, som de är egentligen beroende av i olika sammanhang och vars hjälp de behöver för att överleva och göra karriär. De som kommer ut och berättar om problem betraktas som bråkmakare och besvärliga. En etablerad forskare som Bourdieu kan kosta på sig att skriva en kritisk bok om akademien, ”en bok för att brännas” (Bourdieu 1992), men inte de mindre etablerade, konstaterar Puwar.

Den här artikeln har ett avgränsat syfte, att med hjälp av kvantitativa deskriptiva metoder förstå hur andra faktorer än akademiska meriter, t.ex. kön och etnicitet, kan ha betydelse för individens möjlighet till arbete och en framgångsrik karriär inom den svenska högskolevärlden. Med andra ord, om vi kontrollerar för akademiska meriter, hittar vi då några skillnader mellan män och kvinnor samt mellan individer med svensk- och utländsk bakgrund inom det svenska högskoleväsendet när det gäller rekrytering och befordran?

Frågor som vägleder undersökningen är följande:

- Har infödda och individer med utländsk bakgrund med doktorsexamen lika möjligheter att skaffa ett arbete inom akademien?
- Finns det skillnader i karriärmöjligheter mellan infödda och individer med olika migrantbakgrund bland anställda inom akademien?
- Om det finns skillnader, hur kan vi förklara gapet?

Studien bygger på registerdata från SCB:s registerdata (LISA-databasen och befolkningsstatistik). Individer som har en doktorexamen och har sina arbetsplatser inom Sveriges högskolor och universitet, är valda som undersökningens population.¹ Undersökningens data innefattar inte individer som arbetar inom högskoleväsendet med enbart administrativa uppgifter och inte heller de universitetslärare som är inte disputerade (till exempel adjunkter).

Teoretisk referensram och tidigare studier

Som Becher and Trowler (2001:153) skriver, ”precis som genus, är de strukturella ojämligheter som är baserade på ras och etnicitet som finns i hela samhället, också synliga inom akademien”. Därför, menar de, tenderar den akademiska eliten att domineras av ”vita” och män i USA.

Det finns flera mekanismer involverade i rekrytering och karriärutveckling för individer som har en doktorexamen inom universitetsvärlden. Om vi antar att människan i fråga har lyckats fortsätta arbeta inom akademien, så är nästa fråga om hen har fått en tidsbegränsad anställning (heltid- eller deltid) eller en tillsvidareanställning? När man har erhållit en heltids tillsvidare anställning, då är frågan om arbetet enbart handlar om undervisning eller forskning? När det gäller undervisning, är det på kandidat nivå eller master och doktorand nivå? Ifall individen sysslar mer med forskning, när blir forskaren i fråga befördrad till docent och professor? Ingår forskaren i de beredningsgrupper som granskar och bedömer ansökningar om forskningsmedel (nationellt och internationellt)? Utses hen som betygsnämndsledamot eller opponent för granskning av doktorsavhandlingar, är medlem av vetenskapliga tidskrifters redaktioner, anlitas för att vara med i statliga utredningar och kommittéer eller har en högt uppsatt position inom administrationen (t ex avdelningsföreståndare, prefekt och dekanus)? (Se Turner, González and Wood 2008 för en genomgång av litteratur).

Enligt Bourdieu (1996:39), har individens sociala ursprung (klassbakgrund, genus/kön, ras/etnicitet, från vilken del av landet man kommer ifrån, religiös tillhörighet osv.) en väsentlig betydelse för vilken position individen intar inom akademien. ”Ens sociala ursprung har sina effekter, även om de aldrig anses var en grund för bedömning av individen inom akademien” (Bourdieu 1996:214, min översättning, för förhållanden inom det svenska universitetet se Ambjörnsson (2011) om klass och Mählck (2003) samt Nielsen (2014) om genus). Utöver socialt ursprung, så är vilken utbildning individen har i sitt bagage också av stor betydelse (givetvis är dessa två variabler starkt korrelade med varandra). Vilken skola man har gått, från vilken universitet man har sin grundutbildning (stora universitet eller små högskolor), vart man har doktorerat (i Sverige, Västvärlden eller andra platser), om man vistats i andra västerländska universitet under sin doktorandutbildning (Bourdieu 1996.:40)?

En avgörande faktor för att göra karriär inom akademien är, enligt Bourdieu (1996:93), om man har haft en inflytelserik handledare/mentor och genom den är

¹ Det är individer som har koden 231 i SSK (standard för svensk yrkesklassificering).

medlem av resursfulla nätverk, som i sin tur öppnar möjligheter att vara med i forskningsansökningar och delta i attraktiv/meriterande undervisning. När man har gjort det, då har man förvisso "valt" ett forskningsämne i ledarens och nätverkets riktning som redan har visat prov på framgång. Bourdieu anser att "valet" av handledare/mentor är en sorts intellektuell och social "investering" (1996:94) som avgör individens tillgång till sociala nätverk med värdefulla resurser.

För att förstå vilka som får ett jobb inom akademien diskuterar Nielsen (2015), begreppet "dold rekrytering". En del av tjänster inom högre utbildningen tillsätts utan någon öppen konkurrens, och de som inte har goda kontakter i den etablerade akademiska miljön, utesluts. Ibland kringgås konkurrensen med "riktade tjänsteskrivelser", dvs. annonstexten för en utlyst tjänst är skriven på ett visst sätt så att den är skraddarsydd för en specifik kandidat (Schoug 2004). För öppna annonser kan det hända att man väljer de sakkunniga som säkerligen rankar favoritkandidaten högst. Även om det händer att en "outsider" (av misstag från de sakkunniga) rankas högre, så kan misstaget med hjälp av intervjuer och provföreläsningar åtgärdas till fördel för favoriten, insider kandidaten, i efterhand.

Angående karriärmöjligheter, så visar tidigare forskning att även om individen redan under doktorandtiden läser en hel del kurser som förbereder henne för forskningen, men det också finns en "dold läroplan" (*hidden curriculum*) som genom en socialiseringsprocess lär doktoranden rådande normer, värderingar och principer inom miljön, vilka är grunden för att bli bedömd som en duktig doktorand, för att bli inkluderade i huvudströmningen. Sådana diskursiva praktiker, validerar vissa erfarenheter och förklarar andra som illegitima (jfr med Margolis 2001). Det är genom inläring av en sådan "dold läroplan" som den disputerade gör karriär inom det akademiska fältet, blir inkluderad i grupper som skriver forskningsansökningar och meriterar sig för att få lektorattjänst, får prestigefyllda jobb såsom redaktör för vetenskapliga tidskrifter, utses som granskare för avhandlingar, ingår i betygsnämnder, utnämns till handledare för nya doktorander, undervisar i doktorandkurser och förbereds för högre positioner (docent och professor). Att bli inkluderad i sociala nätverk med värdefulla resurser är det avgörande momentet i karriärbanan för unga akademiker. De som, av olika anledningar, inte blivit godkänd i examination av denna "dold läroplan" blir antingen exkluderade eller står och trampar i botten av hierarkin.

Begreppet "främlingen" i allmänhet (Simmel 2013) och "främligen inom akademien" (Coser 1965), avser inte de människor som vandrar, utan de som stannar.² "Främlingen är en del av själva gruppen, på samma sätt som de fattiga och de olika 'inre fienderna'" (Simmel, 2013: 139). Som Alexander (2004) skriver, bör man tolka Simmels "främling" som en socialt konstruerad kategori snarare än ett fenomen

2 Min tolkning av begreppet "främlingen" i den här artikeln ligger i linje med Jeffrey Alexanders (2004: 94), som konstaterar att "Groups are *made* strange by the active intervention of interpreting subjects". Men Simmels "främling" kan också ha annan betydelse. Där främlingen är en positiv relation och en form av växelverkan. Främlingen i denna betydelse är någon som stannar men "inte helt övergivit den frihet från alla band som ligger i att komma och gå". I denna mening är främlingen egentligen inte en typ, utan en relation.

betingat av naturen, t.ex. genom födelseland, hudfärg eller ”kultur”. Detta för att alla som är födda i andra länder, betraktas inte per automatik som ”de andra”, det är enbart en del av dem som blir ”främligen”. Främlingskapet har inte heller dirket koppling till gruppens ”objektiva” positioner inom det sociala rummet. De som betraktas som ”de andra” befinner sig inte alltid i botten av hierarkin, de kan finnas även bland eliter (och då är det intressant att undersöka deras position i dessa fält). För att avgöra vilka som betraktas som ”oss” (och förtjänar samarbete och stöd) och vilka som är ”de andra” (som besitter lägre kompetens och inte är värda att investeras i, de stigmatiserade), ”används polariserande standarder och dikotoma symboliska strukturer som dras från månghundraåriga diskurser” (Alexander 2004: 93). På det viset framställer Simmels begrepp ”främligen” en subtil form av differentiering och särbehandling av individer som tilldelas status som ”de andra” (Jämför med Collins 1986). När en sådan differentiering av vissa grupper leder till att de får en underordnad position (i de fält som de är verksamma), betecknar Goffman dem som *stigmatiserade* grupper (Goffman 1963). Alla tecken på tillhörighet till den här gruppen blir ett *stigma* för var och en som bär dem, till exempel genom sitt utseende eller sitt namn. Robert Miles (1993) benämner processen av kategorisering av en grupp människor som ”de andra” som *rasifiering* och definierar begreppet på följande sätt: ”... i vissa historiska förhållanden och under särskilda materiella villkor, tillskrivs människor vissa biologiska egenskaper med syfte att skilja ut dem, att utesluta och att dominera: reproducerande föreställningar om ’ras’, skapar det en ”rasifierad andre” och samtidigt rasifierar de sig själva.” (1993:44)

Konsekvensen är att individer som inordnas i de stigmatiserade/rasifierade grupperna ser sina karriärmöjligheter minska. Tidigare svensk forskning visar att individer från länder utanför nord-väst Europa och Nordamerika löper större risk att föreställas som ”de andra”, alltså stigmatiseras/rasifieras och bli diskriminerade (Schierup, Hansen and Castles 2006).

Amerikanska och brittiska studier av den akademiska världen visar att svarta amerikaner och spansktalande grupper samt icke-vita briter är bland de som oftare har korttidsanställning och deltidsarbete. De arbetar vanligtvis på högskolor med lägre status och på grund av dessa omständigheter så har de ofta lägre positioner och lön än ”vita” akademiker [Se t ex Turner, Gonzales and Wood (2008), Tuitt, Sagaria and Turner (2007), Sang, Al-Dajani and Özbilgin (2013) and Fenton, Carter and Modood (2000), (Carter 2003), (Alexander and Arday 2015)]. I de flesta av dessa studier rapporteras förekomsten av ett subtilt sätt av marginalisering snarare än direkt diskriminering av icke-vita inom akademien. Det som demonstreras i dessa studier handlar om hur ”*people of colour*” har varit exkluderade från nätverk av akademiker som skriver forskningsansökningar, får forskningspengar och gör karriär, att de inte hade någon mentors stöd, hade hänvisas till mindre prestigefyllda ämnen för undervisning och i de flesta fall har de ingen forskningsfinansiering.

I motsats till i USA och Storbritannien, så finns det få svenska studier om individer med utländsk bakgrund inom akademien. Beträffande det, skriver Mählck (2013: 66); trots omfattande datainsamling, forskning och publiceringar kring invandrare och

ämnen som ”kriminalitet, fattigdom och våld”, det råder en diskursiv tystnad i fråga om ”främlingen” inom den svenska akademien.

SOU 2000:47, är det enda svensk studie som har information om antal och positioner av akademiker med invandrarbakgrund inom den svenska akademien. Enligt rapporten finns det ”I förhållande till hela befolkningen [...] bland högskolans personal en överrepresentation av personer som är utrikes födda” (s. 66), men ”den europeiska dominansen är stor, personer från Afrika och Asien är underrepresenterade i förhållande till dessa gruppers andel av befolkningen” (s. 126). Och vidare ”att en stor del av personalen med utländsk bakgrund finns inom tjänster som per definition är tidsbegränsade, gör att vi här anar en karriärproblematik” (s. 69).

I en annan statlig utredning (SOU 2006:40) presenteras resultatet av en enkätundersökning som innefattar 395 individer. Resultatet visar att bland ”dem som disputerade på 1990- talet, är andelen svenskfödda personer som fått lektorstjänster vid universitet, cirka fem procent högre än andelen utlandsfödda”, men ”Skillnaden är inte statistiskt signifikant”.³

Paulina de los Reyes (2004) rapporterar i en intervjustudie med sjutton akademiker med invandrarbakgrund (både anställda och studenter) om utbredd diskriminering, som sträcker sig från nedsättande kommentarer från studenter eller kollegor, till diskriminering vid ansökan om forskningsmedel eller köp av statistik.

En annan studie, som bygger på intervjuer med forskare med migrationsbakgrund inom den svenska akademien, Andersson (2014), visar bl. a. att ”en mörkare hudfärg kan fungera som ett särskiljande tecken som riskerar att placera en forskare i en yrkesmässigt lägre position än vad hen i själva verket har” (S. 202). Studien visar också att hur ”icke-vita” akademiker med hårt arbete måste bevisa sin kompetens och beskriver olika processer genom vilka blir de tillskrivna ”en plats utanför akademins centrum” (S. 214).

Data och variabler

Data för den här studien är hämtade från SCB:s LISA databas (register data) år 2012. De personer som har avlagt doktorsexamen vid ett universitet (i Sverige eller utomlands) år 2012 och hade svenska universitet och högskolor som sin (senaste) arbetsplats har valts. Det totala antalet individer i den kategorin var 15 953 personer. Information om individernas födelseland, medborgarskap och eventuella migration hämtades från SCB:s befolkningsstatistik.

Undersökningens två utfallsvariabler är följande: a) om individer som har en doktorsexamen har ett arbete och b) om så, vad deras status är inom det svenska lärosätet, vilket mäts genom individens totala årliga inkomst.

För att veta om individen har ett arbete eller är arbetslös, används variabeln ”Yrkeställning” i registerdata (I de fallen de inte har något arbete, har universitetet varit

3 Problemet med den här undersökningen är att, I) det finns ingen information om akademikers födelseland, därför har de valt att gissa individernas ”eticitet” via deras namn (S. 408) och II), de gör ingen uppdelning mellan de som betraktas som invandrare och har rötter i olika delar av världen.

deras sista arbetsplats innan arbetslösheten). Uppgifterna om individens yrkesställning bygger på den information som arbetsgivare lämnar till skattemyndigheter. Bland alla doktorer som, enligt register data, hade högskolor som sin arbetsplats, var det 933 personer som inte hade någon anställning november 2012. Det finns dock en möjlighet att en del av dessa personer har lämnat Sverige för ett annat land för att hitta jobb utan att registrera sin utvandring. Därför har enbart de som hade en disponibel inkomst över 100 tusen kronor år 2012 valts bland dessa individer. Härmed kan vi försäkra oss att de som finns med i analysen enbart är de som bor kvar i Sverige. De andra antas ha emigrerat. Antalet individer som under 2012 inte hade någon anställning med det här antagande, minskades från 933 till 337 individer. Det innebär att det totala antal individer i undersökningen blir 15 616 personer. På basis av den här informationen, skapades en dummy variabel som får värdet 1 om individen har ett arbete (15 020 personer) och värdet noll om så inte är fallet (337 personer).

I nästa steg, granskar studien positioner hos de som har ett arbete, det vill säga de som är utan anställning är uteslutna från analysen. I det dataset som används för studien finns inte detaljerad information om dessa individer har en tillsvidare anställning eller de är timanställda och om de jobbar heltid eller deltid. Det finns inte heller information om individens status inom högskolans hierarki, exempelvis vem som är post-dok, forskare eller lektor, docenter eller professorer, prefekter eller dekanus. Det finns däremot information om de anställdas inkomster som är baserade på kontrolluppgifter skickade till skatteverket från arbetsgivare.⁴ Individens totala årliga inkomst (som studiens andra utfalls variabel), kan antas vara en indikator för individernas positioner inom universitetsvärlden. Detta därför att akademikers differentierade positioner och privilegium vanligtvis avspeglas i deras lön, vare sig det handlar om deras högre akademiska eller högre administrativa positioner (se t ex på SULF:s lönebilaga 2012). Man kan tänka sig att inkomsten ger en mer detaljerad information om ens position inom hierarkin, för att positioner som rapporteras inom högskoleorganisationen vanligtvis är begränsade till ett fåtal positioner (t ex post-dok, lektor, docent och professor). Medan vi vet att befordran inom högskolefältets rankingsystem får en mängd olika former som inte nödvändigtvis speglas av dessa fåtal positioner.

Lägg märke till det faktum att den deklarerade förvärvsinkomsten inte alltid motsvarar 100 % arbete, dvs. bland individer i vårt dataset finns det de som har blivit tvungna att ta ett deltidsarbete (det finns rimliga skäl att tro att de flesta individer som arbetar inom akademien vill ha ett heltidsarbete).

Som kontrollvariabler för analysen om vem som har ett arbete och för dem som har ett arbete, vilken status de innehar inom hierarkin, har två kontinuerliga variabler använts som indikerar en del av individens akademiska meriter; först antal år efter doktorexamen (Examensår), och sen hur gammal individen är. De här variablerna visar arbetslivserfarenheter inom akademien och den totala arbetslivserfarenheten som

⁴ Variabeln, som har använts i studien kallas för ”summa inkomst av förvärvskälla” (ForvInk) som innefattar kontant bruttolön (enligt kontrolluppgift till Skatteverket från arbetsgivaren), sjukpenning och ersättningar för tjänsteresor, traktamente osv.

individen har. Båda typer av arbetslivserfarenheter är viktiga för avancemang, och därmed högre lön.

Nästa kontrollvariabel är en dummy variabel som kallas för *gender* (män= 1). Med en sådan kontroll, kan vi ta reda på eventuella skillnader som finns mellan män och kvinnor.

För att kontrollera migrationsbakgrund används information om individens födelse-land. Av alla individer i vårt dataset är 80.5 procent (12 572 individer) födda i Sverige med minst en förälder som är född i Sverige.⁵ Den här gruppen är vår referensgrupp (som andra jämförs med). När man betraktar enstaka födelseländer, så är de tre länder med största antal akademiker efter Sverige, Kina (224), Tyskland (214) och Iran (191). Individer som har sina rötter i dessa tre länder har redovisats separat. Andra länder har slagits ihop i olika regioner för att antal grupper ska bli hanterbart. Följande regioner har konstruerats: (1) Norden (innefattar Finland, Danmark, Norge och Island), (2) Västeuropa och Nordamerika (EU 15 + USA och Kanada), (3) Östeuropa, (4) Asien, (5) Afrika och (6) Sydamerika. Bland de som är födda i Sverige med två utlandsfödda föräldrar, dessutom föräldrarnas födelse-land kontrollerats. Nord2, Väst2 och Öst2 är individer som är födda i Sverige och barn till grupp 1–3 och Tyskland2 är födda i Sverige med föräldrar som är födda i Tyskland.⁶

När det gäller analysen av inkomst (som en Proxy för individens status inom hierarki), har även disciplinen som akademikern doktorerat i kontrollerats. Det är för att det finns variationer inom olika discipliner för lönesättning. Med hjälp av variabeln ”utbildningens inriktning”, så har vi skapat åtta dummy variabler (medicin, teknik och industri, Pedagogik, Humaniora, Samhällsvetenskap, Jordbruk och annat).

Vi har vidare delat upp universitet och högskolor i två grupper, ”Stora Universitet” som referensgruppen (Uppsala, Lund, Göteborg och Chalmers, Linköping, Umeå och SU-KI-KTH-HHS), och alla andra lärosäten benämndes som ”Små Universitet”. Anledningen till en sådan uppdelning är att för det första kontrollera om, som tidigare studier visar (Turner, González and Wood 2008), akademiker med utländsk bakgrund oftare arbetar på små universitet, vilket enligt samma forskning står i periferin till de stora lärosätena. Vidare undersöktes huruvida de som arbetar på dessa små lärosäten har mindre genomsnittlig inkomst än andra.

Tre andra variabler som eventuellt kan påverka ens rekrytering och lön är; i) svenskt medborgarskap, ii) om doktorsexamen är en svensk sådan eller från universitet utanför Sverige, och iii) om individen har bott i Sverige 10 år eller längre. Dessa tre variabler

5 Anledningen för användandet av gruppen födda i Sverige med minst en förälder född i Sverige är att tidigare forskning visar att personer i den här gruppen inte skiljer sig markant från de som är födda i Sverige med två föräldrar födda i Sverige (se t.ex. (Behtoui 2006)).

6 Totala antalet individer som hade en doktorsexamen i Sverige år 2012, var 44 252. Det innebär att enbart 36 procent av de som har en PhD examen arbetar inom det akademiska fältet och resten finns i andra delar av arbetsmarknaden. Av alla dessa doktorer är 35 988 födda i Sverige (81.3 procent). Bland de som är födda i andra länder, så är det individer födda i Kina med 911, Iran 632 och Tyskland 543 doktorer, som sett till antal är flest jämfört med andra länder.

har ingen direkt koppling till individens akademiska meriter men de kan indikera individens tillgång till socialt kapital (resursrika sociala nätverk) inom den svenska akademiska miljön. Carter (2003 : 70), till exempel, rapporterar att akademiker som hade utländsk examina i Storbritannien och USA har haft mindre karriärmöjligheter än de som med motsvarande brittiska eller amerikanska doktorsexamen. Som första variabel har jag kodat de som, enligt registerdatas information, har ett svensk medborgarskap = 1 och de utan = 0. För att veta huruvida doktorsexamen är svensk, så har jag granskat under vilket år individen erhållit en doktorsexamen och när hen har emigrerat till Sverige. Om datumet för doktorsexamen är efter tiden för invandring till Sverige, då har jag kodat 1 (svensk doktorsexamen), och om migration har ägt rum efter datumet för doktorsexamen, då har variabeln kodats som noll (utländsk examina). För den tredje variabeln har jag kodat alla individer som har bott i Sverige 10 år eller mer som 1, och noll om mindre.

I studien har valts att inte använda socioekonomisk bakgrund av individer som kontrollvariabel. Anledningen är att vårt dataset saknar information om föräldrars utbildning, inkomst och arbetsstatus för nästan hälften av individerna. Med så stort internt bortfall vore det meningslöst att inkludera en sådan variabel i analysen.

Resultat

Först presenteras de deskriptiva resultat som redogör för olika egenskaper hos individer i vårt dataset, uppdelat i olika migrationsgrupper. Därefter studeras vilka som har ett arbete och vilka egenskaper som bidrar till att de som har avlagt doktorsexamen arbetar. Sist i artikeln presenteras resultatet av en serie av regressionsanalyser som granskar olika faktorer som påverkar individens årsinkomst (som en proxy för hens status inom arbetsorganisationen).

Totalt är det cirka 59 procent män och 41 procent kvinnor i vårt dataset. Resultatet av tabell 1 visar att andelen kvinnor är högst bland akademiker med rötter i nordiska länder (53 %) och lägst inom akademiker från Afrika (18 %). Kvinnliga forskare är majoritet inom området pedagogik (65 %) och medicin (56 %). Medan män är majoritet inom teknik & industri (77 %), science & Data (72 %) samt samhällsvetenskap (58 %).

Vad gäller *migrantbakgrund*, kan man se att individer från Kina, sedan Tyskland och Iran har flest akademiker efter Sverige om man räknar enskilda länder. Men när det gäller regioner, då är det akademiker från Östeuropa (3.6 %) och Västeuropa plus Nordamerika (3.5%) som har störst andel i det svenska högskoleväsendet. Andelen akademiker som är födda i Sverige med minst en förälder född i Sverige är 80.5 procent, vilket är lite över andelen av samma kategori av människor i Sveriges totalbefolkning (75 procent i totalbefolkningen).

Som framgår av tabell A1 i appendix, jämfört med andra grupper så arbetar akademiker med afrikansk bakgrund samt individer från Iran och Kina i högre utsträckning inom industri & teknik. Akademiker från Kina, Iran och barn till invandrare från östeuropeiska länder har högre representativitet inom medicin, relativt andra grupper.

Andelen svenska medborgare bland utrikesfödda är högst för akademiker från Iran

(83%), Sydamerika (77%) och östeuropeiska länder (72%), och lägst bland akademiker från Tyskland, Västeuropa och Nordamerika.

Andelen akademiker födda i Afrika, Asien och Sydamerika, är proportionellt större inom små högskolor, och akademiker med svensk bakgrund är oftare anställda inom större universitet enligt resultat redovisade i Tabell 1. I linje med amerikansk och brittiska studier (Carter 2003, Walter 2000), kan man anta att ett arbete vid stora universitet är mer prestigefyllt än motsvarande vid mindre och nya högskolor. Dessutom, i och med att universitet i den första kategorin generellt drar till sig fler forskningsanslag, har sedan länge etablerade traditioner inom vetenskap och teknik, har större antal forskningsprojekt, och därför kan erbjuda bättre karriärmöjligheter för sina medarbetare. Som Mählck and Felleson skriver om Sverige, ”huvuddelen av de externa forskningsmedlen har tilldelats straka forskningsprogram på äldre universitet” (2014, S. 187).

Andelen doktorer som har ett arbete är högst bland individer i referensgruppen (97 %) och lägst bland de som är födda i Afrika och Kina.

Medelinkomst för de som har ett arbete är betydlig högre för födda i Sverige med minst en svenskfödd förälder (referensgruppen), samt svenskfödda med föräldrar från Nord, Väst och Östeuropa jämfört med de som är födda i Afrika, Asien och Latinamerika.

I det som följer, kommer jag att närmare granska de egenskaper som påverkar sannolikheten för högre arbetslöshetsrisk och högre inkomster (högre positioner).

Tabell 1: Deskriptiv data, migrant bakgrund, (standardavvikelse inom parantes). N = 15 616

	N	Ålder %	Män %	Tid efter disp.	Mer än 10 ¹	Med-Borg. %	Dok-I_Sv %	Små_Univ %	med Arb. %	N. Ut. Arb ²	In-komst ³	
SW	12 572	80.5	49	.59	12	96	1.00	.94	.36	.97	365	559
Nord	359	2.3	51	.47	12	89	.54	.87	.36	.97	12	548
Väst E.	547	3.5	48	.61	11	77	.48	.82	.34	.95	25	509
Nord Am.												
Tysk	214	1.4	45	.53	9	70	.38	.84	.36	.94	12	457
ÖstEur.	555	3.6	46	.49	10	81	.72	.84	.37	.93	30	468
Asien	276	1.8	43	.68	8	68	.63	.85	.42	.89	19	418
Syd Am.	155	1.0	48	.57	10	79	.77	.86	.45	.88	23	464
Afrika	141	.9	48	.82	9	70	.65	.84	.55	.84	23	433
Iran	191	1.2	47	.67	8	77	.83	.92	.43	.88	23	466
Kina	224	1.4	45	.63	10	73	.53	.92	.38	.84	35	444
Nord_2	180	1.2	49	.53	11	94	.92	.92	.35	.97	6	525
Väst_2	44	.3	50	.68	14	98	.89	.93	.36	.95	2	545
East_2	102	.7	46	.61	12	96	.96	.96	.38	.91	9	586
Tysk_2	56	.4	52	.73	14	95	.95	.93	.36	.95	3	613

1. Andel de som har bott i Sverige mer än 10 år (procent)

2. Antal personer med doktorsexamen utan arbete

3. Medelårsinkomst för de som ett arbete, 1000 kronor

Vem har ett arbete?

Som nämndes ovan, i Tabell 1, av andelen individer som har en doktorexamen och har drabbats av arbetslöshet (åtminstone under tiden för mätningen, dvs. november 2012), är mer än tio procent akademiker från Afrika, Asien och Sydamerika. För att granska faktorer som påverkar möjligheten att få ett arbete efter disputationen för individer i vårt dataset, så har jag använt en logistisk regression med ”har arbete” = 1 och annars = 0 som utfallsvariabel. Resultatet har redovisats i Tabell 2.

Tabell 2. Oddset att ha ett arbete, Exp(B) -1, N = 15 616

	Model (1)	Model (2)	Model (3)
Age	.05**	.05**	.05**
ExaminaAge	.005	-.002	.001
Gender (male)	-.005	.07	.09
<i>Immig.backg.</i>			
(SW. ref)			
Nord		-0.21	-.11
Väst E. & Nord Am.		-.38*	-.31
Tyskland		-.36**	-.27
EastE		-.58**	-.54**
Asia		-.70**	-.67**
Iran		-.77**	-.75**
China		-.82**	-.80**
Sys Am.		-.79**	-.76**
Afrika		-.85**	-.83**
North2		-.15	-.12
Väst 2		-.44	-.44
East2		-.67**	-.68**
Tysk2		-.58	-.57
Dip_Sverige			.84**
Medborgare			.08
Mer än 10 år i Sverige			.14
-2LL	4870	4690	4663
R ²	.04	.08	.09

* anger signifikant på 10 procent nivå, ** på 5 procent och *** på 1 procent.

Som framgår av resultat i modell 1 Tabell 2, för varje år som individen blivit äldre, så har oddsen (chansen) att ha ett arbete ökat med 5 procent. Det vill säga de som är äldre har större chans att ha ett arbete, jämfört med de som är yngre. Andra variabler i modell 1 (kön och antal år efter doktorexamen) har inte någon signifikant effekt i det avseendet.

I modell 2 har migrationsbakgrund adderats, (med svenskfödda individer med minst en svenskfödd förälder som referensgrupp). Som resultaten visar, har akademiker som är födda utanför Sverige samt barn till östeuropeiska invandrare lägre chans än

referensgruppen att ha ett arbete. Sämst är situationen för individer från Afrika, Asien och Sydamerika som relativt referensgruppen, har mellan 70–85 procent lägre odds att ha ett arbete.

I modell 3 har tre nya variabler inkluderats, om individen: i) har disputerat i Sverige, ii) är svensk medborgare och iii) har bott i Sverige 10 år och mer. Resultaten visar att för de som har examen från Sverige (jämfört med de som har doktorerat utomlands) ökar oddsen att ha ett arbete med 84 procent. Men effekten av de två andra variablerna (ha bott längre än 10 år i Sverige och svensk medborgarskap) är inte statistisk signifikanta. Med inkludering av de sista tre variablerna, minskar gapet en aning mellan de som är födda i Östeuropa och deras barn samt akademiker från Afrika, Asien och Sydamerika och referensgruppen. Gapet mellan referensgruppen och akademiker från Västvärlden blir icke-signifikanta.

För att sammanfatta, i vårt dataset, högre ålder och att ha en doktorsexamen från svenska universitet, ökar oddsen (chansen) att ha ett arbete. Medan migrationsbakgrund (rötter i Östeuropa, Asien, Afrika och Sydamerika) ökar oddsen (risken) för att vara arbetslös.

Lön som Proxy för ställning inom hierarki

I den sista delen av analysen, används akademikernas inkomst som utfallsvariabel för en serie linjer -regressionsanalyser. Som ovan nämnt är inkomst i den här övningen en indikator för akademikers position inom universitetsorganisationens hierarki. I Tabell 1, såg vi att medel-årsinkomst för de som har ett arbete inom referensgruppen var 558 tusen kronor/år jämfört med t.ex. akademiker från Afrika som hade ca 433 tusen kronor per år. Återigen bör det betonas att årsinkomstskillnaderna inte huvudsakligen är resultatet av att gruppen som har högre årsinkomst varit mer skicklig i att förhandla högre lön för sig än den andra gruppen. Dessa inkomstdifferenser är snarare resultatet av olika positioner som de har inom arbetsorganisationen, exempelvis att antal docenter och professorer i gruppen med högre inkomst har varit högre, eller andelen med deltidsarbete och timlön har varit fler i gruppen med lägre inkomst.

Individernas årsinkomst har transformerats till naturlig logaritm av inkomst (LN inkomst) för att kunna redovisa inkomstskillnaderna i procent (i stället för svenska kronor). Observera att i den här delen av analysen enbart inkluderats akademiker som har ett arbete och inte de utan (dvs. som har varit arbetslösa november 2012). Därför är antalet 15 020 individer istället för 15 953.

I Modell 1 i tabell 3, finns först ålder (vilken indikerar den totala arbetslivserfarenheten) och antal år efter disputation (vilket indikerar den specifika arbetslivserfarenheten inom den akademiska miljön). Som resultaten visar har båda variabler positiva och signifikanta effekter (för varje år man blir äldre, stiger årsinkomsten med 1 procent och varje år efter disputation genererar 3 procent högre inkomst). I samma modell finns genusvariabeln, vilken visar att det att vara man (jämfört med kvinna) frambringa 7 procent högre inkomst.

Modell 2 innefattar migrationsbakgrundsvariabler utöver variabler i föregående modell. Resultaten visar att de flesta akademiker som är födda utomlands har lägre

inkomst (en indikation för lägre status inom hierarkin) jämfört med svenskfödda med minst en svenskfödd förälder. Större skillnader observeras mellan referensgruppen och akademiker från Afrika, Asien, Sydamerika och Östeuropa.

I modell 3 inkluderats svenskt medborgarskap, att ha doktorerat inom svenska universitet, och att ha bott i Sverige längre än tio år. Dessa variabler är inte relaterade till akademiska meriter, men som tidigare arbetsmarknadsforskning visat, när allt annat är lika, att ha bott längre i landet och att ha längre arbetslivserfarenhet i ett fält ökar chansen för att ha skaffat sig ett resursrikt socialt nätverk (Behtoui and Neergaard 2010). Av resultatet att döma så att ha svensk doktorsexamen inte har någon signifikant effekt. Men att vara svensk medborgare och att ha bott länge i landet ökar inkomsten (med 16 respektive 13 procent högre årsinkomst). Angående svensk doktorsexamen bör tilläggas att när det finns den här variabeln i modellen, då får man en signifikant effekt men när ”tio år eller mer”-variabeln introduceras i modellen, försvinner effekten av svensk doktorsexamen (för att de är korrelerade med varandra). Med kontroll för de tre variablerna i Modell 3 (som proxy för socialt kapital), minskar gapet mellan akademiker från Östeuropa, Asien, Afrika och Sydamerika med 4–10 procent, jämfört med Modell 2. Det innebär att tillgång till mer socialt kapital har en positiv påverkan på individens position inom svenska akademiska fältet.

Vidare kontrolleras i Modell 4 för utbildningens inriktning med de som arbetar inom den ”medicinska” disciplinen som referensgrupp. Som resultatet visar, så har de som har examen från humaniora, naturvetenskap & datateknik samt jordbruk lägre inkomst jämfört med referensgruppen (medicinare). I samma modell inkluderas variabeln ”arbetar inom små universitet” som visar att inkomsten för akademiker i dessa miljöer (deras möjlighet för att uppnå högre status) är 4.4 procent mindre än de som jobbar inom stora universitet. Med kontroll för utbildningens inriktningar och arbete inom stora universitet, förändras inte gapet mellan utrikesfödda och referensgruppen avsevärt. I vissa fall blir gapet större (t ex i fallet akademiker med rötter i Iran och Kina).

Även efter inkludering av alla dessa kontrollvariabler, kvarstår omfattande skillnader mellan årsinkomster för akademiker födda i Östeuropa, Asien, Afrika och Sydamerika å ena sidan och referensgruppen å andra sidan (mellan 20–30 procent mindre för första kategori). Det finns inte någon signifikant skillnad mellan referensgruppens inkomster och akademiker födda i Sverige (med föräldrar födda i andra länder) och akademiker från andra nordiska länder och de som har sina rötter i Västeuropa och Nordamerika. Med andra ord är karriärmöjligheterna för akademiker i första gruppen (Östeuropa, Asien, Afrika och Sydamerika) mindre än alla andra, även när man tar hänsyn till individernas arbetslivserfarenheter, kön och inom vilken disciplin de är verksamma.⁷

Genusgapet kvarstår och till och med ökar från 7 procent i modell 1 till 9.4 procent i modell 4, vilket betyder att efter kontroll för skillnader i meriter och inriktningar

⁷ I och med att utlandsfödda akademiker (med undantag för akademiker från Norden) är lite yngre än referensgruppen, så har jag gjort om analysen om arbetslöshetsrisken samt inkomstskillnader för en yngre kohort, de som har varit som äldst 55 år gamla under 2012. Resultatet är praktiskt taget detsamma som det som har redovisats här.

så har kvinnor (jämfört med sina manliga kollegor) också mindre möjligheter för avancemang inom den svenska akademien.

Tabell 3. Egenskaper som påverkar årsinkomsten (LN inkomst), OLS Regression, Partial (and Standardiserade) koefficienter, N= 15 020

	Model 1		Model 2		Model 3		Model 4	
	B	beta	B	beta	B	beta	B	beta
Ålder	.01**	.12	.01**	.116	.01**	.105	.01**	.085
År_efter_PhD	.03**	.19	.02**	.183	.02**	.185	.024**	.204
Gender (male)	.07**	.03	.08**	.035	.08**	.038	.094**	.042
<i>Immig.backg.</i> (SW. ref)								
North			-.065	-.010	.010	.001	.025	.003
Väst			-.17**	-.07	-.073	-.012	-.065	-.011
Tyskland			-.123	-.013	-.012	-.001	.027	.003
EastE			-.28**	-.047	-.22**	-.037	-.20**	-.033
Asia			-.33**	-.039	-.26**	-.030	-.26**	-.030
Iran			-.24**	-.023	-.20**	-.019	-.23**	-.022
China			-.27**	-.028	-.17*	-.018	-.21**	-.022
Sys Am.			-.27**	-.024	-.22**	-.019	-.21*	-.018
Afrika			-.38**	-.031	-.30**	-.024	-.30**	-.024
North2			-.090	-.009	-.078	-.008	-.084	-.008
Väst2			-.181	-.009	-.168	-.008	-.153	-.007
East2			-.019	-.001	-.022	-.002	-.035	-.003
Tysk2			.162	.009	.174	.010	.165	.009
Dip_Sverige					.04	.008	.016	.004
Medborgare					.16**	.036	.152**	.035
Mer än tio år i Sv					.13**	.031	.138**	.032
<i>Subj. Medic. ref.</i>								
Ped							.047	.010
Hum							-.26**	-.080
Sam							-.024	-.009
Data_Science							-.24**	-.093
Teknik& indust.							-.022	-.007
Jordbruk							-.27**	-.043
Annat							.019	.002
Små_universitet							-.044*	-.019
R2 Adj.		.087		.093		.096		.107

* anger signifikant på 10 procent nivå, ** på 5 procent och *** på 1 procent.

Sammanfattning och diskussioner

Den här studien är en total undersökning av alla individer som hade en doktorsexamen och universitet och högskolor som sin arbetsplats. Resultatet visar att andelen akademiker som har sina rötter utanför Sverige är ungefär fem procent mindre än gruppens andel av totalbefolkningen. Studiens övergripande syfte var att granska, givet samma akademiska meriter, om tillskrivna egenskaper (såsom kön och etnicitet) har någon betydelse för möjligheten att skaffa ett arbete efter disputationen och göra karriär inom det svenska högskoleväsendet? Resultaten visar att efter disputation, så hade akademiker födda i Östeuropa, Asien, Afrika och Sydamerika lägre chans att skaffa ett arbete inom akademien, jämfört med doktorer inom referensgruppen (svenskfödda med minst en svenskfödd förälder).

Vidare visade resultaten att efter kontroll för arbetslivserfarenheter (allmän och specifik inom akademien), om man har disputerat i Sverige, har bott i Sverige längre än tio år och har svensk medborgarskap samt i vilket ämne och vilken typ av universitet man är verksam, så kvarstår ett inkomstgap mellan män och kvinnor samt de som är födda i Sverige och de som är födda i Östeuropa, Asien, Afrika och Sydamerika. Det här gapet indikerar att, givet samma egenskaper, så finns skilda karriärmöjligheter för olika grupper inom den svenska högre utbildningen. Detta då inkomst i studien antas indikera individens position inom organisationen. Sålunda kan man dra en slutsats att tillskrivna egenskaper (kön och tillhörighet till stigmatiserade invandrargrupper) spelar roll för individens position inom svenska universitet och högskolor. Men för att vara fullständigt säker på slutsatsen, bör man ha tillgång till information om ytterligare individuella egenskaper och resurser samt kontextuella förutsättningar som inte har varit tillgängliga via registerdata. I sammanhanget, individens tillgång till resursrika sociala nätverk (socialt kapital) är av stor vikt. Som nämndes ovan, tre variabler i den här studien (svenskt medborgarskap, att ha disputerat på ett svenskt universitet och ha bott i landet mer än 10 år) var tänkta att indikera individens tillgång till mer socialt kapital. Men givetvis fångar inte dessa variabler på ett tillfredställande sätt in de sociala relationer som har varit i gång och har lett till att en viss kategori av individer har fått mindre möjligheter för avancemang än andra.

Även om inkomst är på ett övergripande plan tillfredställande som sätt att mäta möjligheter till karriär inom akademien, men är samtidigt ett trubbigt instrument att mäta mer specifika karriärmöjligheter, exempelvis ”forskningskarriär”, ”undervisningskarriär” och/eller ”administrativ karriär”. Därför, ytterligare forskning behövs kring hur möjligheterna rörande de mer specifika karriärvägarna ser ut.

I fråga om möjligheter till avancemang för utländskfödda och deras descendenter, det räcker inte att konstatera att främlingen (bestämda grupper av akademiker som tillhör stigmatiserade invandrargrupper), har större risk att bli arbetslös efter disputation eller har mindre årsinkomst än andra (mindre karriärmöjligheter) inom det svenska akademiska fältet. En mer djuplodande forskning behövs som också inkluderar kvalitativa metoder för att förstå hur dessa processer av professionell avancemang/marginalisering fungerar konkret inom det svenska högskoleväsendet. Subtila meka-

nismer såsom ”dold rekrytering” och ”dolda läroplaner”, samt inkludering/exkludering i olika sociala nätverk, är viktiga komponenter som bör uppmärksammas för att förstå reproduktionen av hierarkin inom universitetens hög-intellektuella arbetsorganisation.

Tabell A1. Utbildningens Inriktning, procent

	Ped	Hum	Sam	Data&Scien	Ind&Tech	Medicin	Lantbruk	Annat
SV	5.4	12.6	21.2	22.6	14.4	20.0	3.1	0.7
Nord	5.2	19.3	23.2	20.7	8.0	19.3	2.8	1.4
Väst	2.1	16.1	19.6	24.3	17.7	14.2	2.6	3.5
EastEurop	1.2	13.5	13.7	34.7	18.5	14.7	1.5	2.2
Asian	1.0	7.3	15.9	27.1	22.6	21.0	3.5	1.6
SydAm	4.1	12.9	18.8	24.7	11.8	20.0	4.1	3.5
Afrika	5.1	5.7	17.7	24.1	24.1	16.5	6.3	0.6
Tyskland	1.3	17.2	13.4	31.9	17.7	12.5	4.3	1.7
Nord2	6.6	13.8	26.0	20.4	15.5	17.1	0.0	0.6
Väst 2	2.3	20.5	13.6	25.0	11.4	27.3	0.0	0.0
East2	3.8	9.6	18.3	23.1	15.4	28.8	1.0	0.0
Iran	1.4	4.2	18.1	17.6	27.8	28.7	1.9	0.5
Kina	1.2	0.4	4.7	22.6	38.5	30.0	1.2	1.6
Tysk2	5.4	8.9	26.8	23.2	12.5	16.1	5.4	1.8

Referenser

- Alexander, C., & Arday, J. (2015). *Aiming higher: Race, inequality and diversity in the academy*. London: Runnymede Trust & London School of Economics.
- Alexander, J. C. (2004). Rethinking strangeness: From structures in space to discourses in civil society. *Thesis Eleven*, 79(1), 87–104.
- Ambjörnsson, R. (2011). *Mitt förnamn är Ronny : berättelsen om en klassresa* ([Ny utg.] ed.). Stockholm: Atlas.
- Andersson, M. (2014). Närvaro som märks. Rasifiering och tillhörighetsarbete i den svenska akademien. In K. Sandell (Ed.), *Att bryta innanförskapet. Kritiska perspektiv på Jämställdhet och Mångfald i Akademien* Lund: Makadam.
- Becher, T., & Trowler, P. R. (2001). *Academic tribes and territories : intellectual enquiry and the culture of disciplines* (2. ed.). Philadelphia, Pa.: Open University Press.
- Behtoui, Alireza. 2006. *Om de hade föräldrar födda på ”rätt plats”: om ungdomar med utländsk bakgrund i det svenska utbildningssystemet och på den svenska arbetsmarknaden*. Norrköping: Integrationsverket.

- Behtoui, Alireza, and Anders Neergaard. 2010. ”Social capital and wage differentials between immigrants and natives.” *Work, Employment and Society* 24(4):761–79.
- Bourdieu, P. (1986). The Forms of Capital. In J. Richardson (Ed.), *Handbook of theory and Research for the Sociology of Education* (pp. 96–111). New York: Greenwood.
- Bourdieu, P. (1996). *Homo academicus*. Stanford: Stanford univ.press.
- Carter, J. (2003). *Ethnicity, exclusion, and the workplace*. Houndmills, Basingstoke, Hampshire ; New York: Palgrave Macmillan.
- Collins, P. H. (1986). Learning from the Outsider Within: The Sociological Significance of Black Feminist. *Social Problems*, 33(6), 14–32.
- Coser, L. A. (1965). *Georg Simmel* (2. pr. ed.). Englewood Cliffs, N.J.,.
- Fenton, S., Carter, J., & Modood, T. (2000). Ethnicity and academia: closure models, racism models and market models. *Sociological Online*, 5, (<http://www.scoresonline.org.uk/5/2/fenton.html>).
- Goffman, E. (1963). *Stigma : notes on the management of spoiled identity*. Englewood Cliffs, N.J.: Prentice-Hall.
- Margolis, E. (2001). *The hidden curriculum in higher education*. New York: Routledge.
- Meurling, B. (2003). Det akademiska könet.: Kvinnliga forskares erfarenheter av universitetsmiljön. *Kulturella Perspektiv: Svensk etnologisk tidskrift*, 3, 18–28.
- Miles, R. (1993). *Racism after 'race relations'*. London ; New York: Routledge.
- Mählck, P. (2003). *Mapping gender in academic workplaces : ways of reproducing gender inequality within the discourse of equality*. Umeå: Univ.
- Mählck, P. (2013). Academic women with migrant background in the global knowledge economy: Bodies, hierarchies and resistance. *Women's Studies International Forum*, 36, 65–74.
- Mählck, P., & Felleson, M. (2014). Kunskapspolitikens Blinda Fläck – Rasifiering i Akademin. In K. Sandell (Ed.), *Att bryta innanförskapet : kritiska perspektiv på jämställdhet och mångfald i akademien*. Göteborg: Makadam.
- Nielsen, M. W. (2014). Justifications of Gender Equality in Academia: Comparing Gender Equality Policies of Six Scandinavian Universities. *Nordic Journal of Feminist and Gender Research*, 22(3), 187–203.
- Nielsen, M. W. (2015). Limits to meritocracy? Gender in academic recruitment and promotion processes. *Science and Public Policy*, published online doi: 10.1093/scipol/scv052.
- Puwar, N. (2004). *Space invaders : race, gender and bodies out of place*. Oxford: Berg.
- Sang, K., Al-Dajani, H., & Özbilgin, M. (2013). Frayed Careers of Migrant Female Professors in British Academia: An Intersectional Perspective. *Gender, Work and Organization*, 20(2), 158–171.
- Schierup, C.-U., Hansen, P., & Castles, S. (2006). *Migration, Citizenship and the European Welfare State. A European Dilemma*. Oxford: Oxford University Press
- Schoug, F. (2004). *På trappans första steg. Doktoranders och nydisputerade forskares erfarenheter av akademien*. Lund: Studentlitteratur.
- Simmel, G. (2013). *Hur är samhället möjligt? – och andra essäer* (3. uppl. ed.). Göteborg: Korpen.

- Tuitt, F. A., Sagaria, M. A. D., & Turner, C. S. V. (2007). Signals and Strategies in Hiring Faculty of Color. *Higher Education: Handbook of Theory and Research*, 22, 497–535.
- Turner, C. S. V., Gonza'lez, J. C., & Wood, J. L. (2008). Faculty of Color in Academe: What 20 Years of Literature Tells Us. *Journal of Diversity in Higher Education*, 1(3), 139–168.
- Turner, C. S. V., González, J. C., & Wood, J. L. (2008). Faculty of color in academe. What 20 years of literature tells us. *Journal of Diversity in Higher Education*, 1(3), 139–168.
- Alexander, Claire and Jason Arday. 2015. "Aiming Higher: Race, Inequality and Diversity in the Academy." Vol. London: Runnymede Trust & London School of Economics.
- Alexander, J. C. 2004. "Rethinking Strangeness: From Structures in Space to Discourses in Civil Society." *Thesis Eleven* 79(1):87–104.
- Ambjörnsson, Ronny. 2011. *Mitt Förnamn Är Ronny : Berättelsen Om En Klassresa*. Stockholm: Atlas.
- Andersson, Malinda. 2014. "Närvaro Som Märks. Rasifiering Och Tillhörighetsarbete I Den Svenska Akademien." in *Att Bryta Innanförskapet. Kritiska Perspektiv På Jämställdhet Och Mångfald I Akademien* edited by K. Sandell. Lund: Makadam.
- Becher, Tony and Paul R. Trowler. 2001. *Academic Tribes and Territories : Intellectual Enquiry and the Culture of Disciplines*. Philadelphia, Pa.: Open University Press.
- Bourdieu, Pierre. 1986. "The Forms of Capital." Pp. 96–111 in *Handbook of Theory and Research for the Sociology of Education*, edited by J. Richardson. New York: Greenwood.
- Bourdieu, Pierre. 1992. *Homo Academicus*. Paris: Minuit.
- Bourdieu, Pierre. 1996. *Homo Academicus*. Stanford: Stanford univ.press.
- Carter, John. 2003. *Ethnicity, Exclusion, and the Workplace*. Houndmills, Basingstoke, Hampshire ; New York: Palgrave Macmillan.
- Collins, Patricia Hill. 1986. "Learning from the Outsider Within: The Sociological Significance of Black Feminist." *Social Problems* 33(6):14–32.
- Coser, Lewis A. 1965. *Georg Simmel*. Englewood Cliffs, N.J.,.
- Fenton, S., J. Carter and T. Modood. 2000. "Ethnicity and Academia: Closure Models, Racism Models and Market Models." *Sociological Online* 5:(<http://www.scoresonline.org.uk/5/2/fenton.html>).
- Goffman, Erving. 1963. *Stigma : Notes on the Management of Spoiled Identity*. Englewood Cliffs, N.J.: Prentice-Hall.
- Margolis, Eric. 2001. *The Hidden Curriculum in Higher Education*. New York: Routledge.
- Meurling, Birgitta. 2003. "Det Akademiska Könet.: Kvinnliga Forskares Erfarenheter Av Universitetsmiljön." *Kulturella Perspektiv: Svensk etnologisk tidskrift* 3:18–28.
- Miles, Robert. 1993. *Racism after 'Race Relations'*. London ; New York: Routledge.
- Mählick, Paula. 2003. *Mapping Gender in Academic Workplaces : Ways of Reproducing Gender Inequality within the Discourse of Equality*. Umeå: Univ.

- Mählck, Paula. 2013. "Academic Women with Migrant Background in the Global Knowledge Economy: Bodies, Hierarchies and Resistance." *Women's Studies International Forum* 36:65–74.
- Mählck, Paula and Måns Fellesson. 2014. "Kunskapspolitikens Blinda Fläck – Rasiifiering I Akademin." in *Att Bryta Innanförskapet : Kritiska Perspektiv På Jämställdhet Och Mångfald I Akademin*, edited by K. Sandell. Göteborg: Makadam.
- Nielsen, M. W. 2014. "Justifications of Gender Equality in Academia: Comparing Gender Equality Policies of Six Scandinavian Universities." *Nordic Journal of Feminist and Gender Research* 22(3):187–203.
- Nielsen, Mathias W. 2015. "Limits to Meritocracy? Gender in Academic Recruitment and Promotion Processes." *Science and Public Policy* published online doi: 10.1093/scipol/scv052.
- Puwar, Nirmal. 2004. *Space Invaders : Race, Gender and Bodies out of Place*. Oxford: Berg.
- Sang, Katherine, Haya Al-Dajani and Mustafa Özbilgin. 2013. "Frayed Careers of Migrant Female Professors in British Academia: An Intersectional Perspective." *Gender, Work and Organization* 20(2):158–71.
- Schierup, Carl-Ulrik, Peo Hansen and Stephen Castles. 2006. *Migration, Citizenship and the European Welfare State. A European Dilemma*. Oxford: Oxford University Press
- Schoug, Fredrik. 2004. *På Trappans Första Steg. Doktoranders Och Nydisputerade Forskares Erfarenheter Av Akademin*. Lund: Studentlitteratur.
- Simmel, Georg. 2013. *Hur Är Samhället Möjligt? – Och Andra Essäer*. Göteborg: Korpen.
- Tuitt, Franklin A., Mary Ann Danowitz Sagaria and Caroline Sotello Viernes Turner. 2007. "Signals and Strategies in Hiring Faculty of Color." *Higher Education: Handbook of Theory and Research* 22:497–535.
- Turner, C.S.V., J.C. González and J.L. Wood. 2008. "Faculty of Color in Academe. What 20 Years of Literature Tells Us." *Journal of Diversity in Higher Education* 1(3): 139–68.
- Turner, Caroline Sotello Viernes, Juan Carlos Gonzá'lez and J. Luke Wood. 2008. "Faculty of Color in Academe: What 20 Years of Literature Tells Us." *Journal of Diversity in Higher Education* 1(3):139–68.

Om artikeln

Denna artikel är skriven inom ramen för forskningsprojektet ”*Pathways to Success*”, finansierad av Marianne och Marcus Wallenbergs Stiftelse

Korresponderande författare

Alireza Behtoui

Institutionen för samhällsvetenskaper (ISV)

Södertörns högskola

141 89 Huddinge

alireza.behtoui@sh.se

tel: 08-608 48 36

Författarpresentation

ALIREZA BEHTOUI är docent i sociologi och verksam vid Södertörn Högskolan och Stockholms universitet. Han har forskat om hur olika aspekter av sociala nätverk skapade av individens sociala relationer är relaterade till och påverkar individens arbetsmarknads- och utbildningsutfall. Teoretiskt arbetar Behtoui med begreppet ”socialt kapital” i kvantitativa och kvalitativa studier av utbildning och arbetslivet.

Vidarebosättning, Sverigeprogram och föreställningen om den ”passiva flyktingen”

Resettlement, Swedenprogram, and the notion of the "passive refugee"

This study analyzes discourses of refugees as manifested in a part of the Swedish resettlement work called the Swedenprogram. The aim of the programs is to, through dialogue; actively involve refugees in their resettlement. The program can be situated within an overall increased emphasis on activating refugees and asylum seekers in order for them to take responsibility for their integration. Video observations were carried out of nine Swedenprograms that were held in Kenya and Sudan. The information provided by the delegations is based on the notion of ideal citizen as active, responsible, and engaged in self-fulfillment. However, the study also shows that the information given to the youth positions them as potentially lacking these traits. The idea of the passive refugee permeates the information in different ways and includes a gender aspect. The study also shows how the youths navigate and sometimes resist the stereotype positioning of themselves.

Keywords: Resettlement, Activation, Refugees, Sweden, Youth

Det är snart dags att avsluta ungdomssessionen. Ett tiotal tjejer har suttit på ett hotellrum i Khartoum och fått information om hur livet kommer att bli i Sverige, landet dit de ska flytta om ett par veckor. Susanne har informerat om det svenska skolsystemet och gruppen har pratat om fritidsintressen och aktiviteter som de skulle vilja ägna sig åt i framtiden. En av tjejerna, Rabel berättar att hon älskar att sjunga. Hon undrar hur hon kan utveckla sitt musikintresse i Sverige. Susanne som har lovat att avsluta sessionen med att sjunga för gruppen säger "Okej okej, jag lovade ju." och börjar sjunga följande rader från en sång "If you wanna be somebody, if you wanna go somewhere, you gotta stay up and pay attention". Sången är från Hollywood filmen "En värsting till syster" och sjungs av en nanna som försöker få en grupp stökiga elever på en skola i ett socioekonomiskt utsatt område att bli motiverade till att klara sina studier och skapa en bättre framtid för sig själva. Susanne sjunger låten ett par gånger och efter ett tag stämmer tjejerna in i sången.

Detta rör sig dock inte om en stökig skolklass i ett socioekonomiskt utsatt område i New York utan gruppen består av eritreanska flyktingar som snart ska flytta till

Sverige. Mötet sker inom ramen för ett så kallat Sverigeprogram, ett program som avser att förbereda Rahel och ca 250 andra flyktingar inför flytten. Susanne tillhör en delegation som har rest till Sudan för att genomföra programmet. Hon väljer att avsluta mötet med en sång vars budskap lyder att för att kunna lyckas bör man jobba hårt, vara framåt och uppmärksam. Sången är från en film som precis som många andra Hollywood filmer manifesterar budskapet om att hårt arbete leder till framgång, det amerikanska liberala medborgarskapsidealet. I Susannes val av denna sång framhävs detta budskap men valet säger oss även något om synen på tjejerna i gruppen och föreställningen om flyktingskap.

Detta är en studie om en grupp unga människor från Eritrea, Somalia och Etiopen som är på väg till Sverige genom en vidarebosättningsprocess. Vidarebosättning är en reglerad överföring av en grupp flyktingar som inom ramen för det kvotsystemet erhåller svenskt uppehållstillstånd av Migrationsverket. Ca tre veckor innan avresa deltar flyktingarna i ett så kallat Sverigeprogram, ett program där en svensk delegation förbereder deltagarna genom information om flytten samt den stundande introduktionen i Sverige. Föreliggande studie är baserad på ett fältarbete i Kenya och Sudan där nio Sverigeprogram för barn och ungdomar observerats. Denna studie tar sin utgångspunkt i att vidarebosättningsarbetet och Sverigeprogrammet kan ses som del av en övergripande samhällslig diskurs om behovet att integrera nyanlända genom aktivering med fokus på nyanländas egna aktiva engagemang och ansvarstagande (Se t.ex. MOST 2008). Syftet med studien är att genom att analysera interaktionerna mellan svenska delegationer och ungdomar som genomgår vidarebosättning studera hur arbetet med att aktivera deltagarna går till i praktiken. Hur förbereds deltagarna inför vidarebosättningen till Sverige? Vad får de för information? Genom att använda det teoretiska begreppet subjekt positionering kommer jag att lyfta fram vilka diskursiva föreställningar om flyktingskap som genomsyrar delegationernas arbete. En viktig del av syftet är även att studera hur de diskursiva föreställningarna om flyktingskapet bemöts och hanteras av ungdomarna.

Studien börjar med en beskrivning av vidarebosättningsprocessen samt Sverigeprogrammet. Jag kommer visa på hur vidarebosättning ses som ett humanitärt ansvarstagande som haft en särställning inom den svenska migrationsdebatten där idén om att lyckas hjälpa de mest behövande flyktingar varit framträdande. Sedan ges en beskrivning av Sverigeprogrammet och dess syfte där jag visar på hur programmet bygger på en aktiveringsprincip, en idé om att aktivt engagera flyktingar genom kommunikation. I det följande avsnittet presenteras studiens teoretiska ramverk samt tidigare forskning. Sverigeprogrammet förstås som en del av en rad styrningstekniker för att forma nyanlända flyktingar till aktiva och ansvarsfulla medborgare. Tidigare studier lyfts fram där diskurser om flyktingskap manifesterats, ofta i motsats till ett ideal om medborgarskap. Vidare presenteras det teoretiska begreppet subjekt positioner som kommer användas för att studera de föreställningar om flyktingskap som genomsyrade programpraktiken samt hur dessa föreställningar skapades och bemöttes av deltagarna. Efter detta följer en metoddel i vilket jag diskuterar tillgång till fältet, videospelningsmetoden, tar upp några etiska frågor, samt beskriver hur materialet

analyserats. I resultatdelen kommer Sverigeprogramspraktiken att studeras där jag visar hur informationen som ges baseras på en förståelse av deltagarna som i behov av stöd och trygghet men även som passiva, ofria, ojämsställda och osjälvständiga samt hur dessa föreställningar hanteras av ungdomarna. Avslutningsvis kommer studiens resultat att diskuteras.

Vidarebosättning – en reglerad migrationsprocess

Vidarebosättning är en av UNHCR¹:s tre hållbara lösningar för flyktingsituationen i världen. Lösningen innebär att de flyktingar som varken kan flytta tillbaka till sina hemländer eller stanna kvar i det land de flytt till kan genomgå en organiserad flytt till ett tredje land. År 2014 bedömde UNHCR att över en miljon flyktingar var i behov av vidarebosättning. Samma år vidarebosattes ca 70 000 flyktingar dvs. mindre än en procent (UNHCR 2014). En avgörande faktor för hur många flyktingar som vidarebosätts är antalet länder som tar emot flyktingar på kvot. UNHCR kan enbart uppmana länder att ta emot flyktingar men det är nationalstaterna som bestämmer ifall de vill etablera ett vidarebosättningsprogram samt hur många flyktingar de vill ta emot på kvot.

På EU nivå har vidarebosättning lyfts fram som ett viktigt verktyg för att bland annat skapa legala vägar in till Europa samt skydda människor på flykt från traficking (Zetter 2015). En rad Europeiska finansiella satsningar på projekt har skett sedan början av 2000-talet som ett led i att stärka vidarebosättningsarbetet i Europa och uppmana fler länder att ta emot flyktingar på kvot (Perrin & McNamara 2013).

Den svenska vidarebosättningsprocessen och det humanitära ansvaret att hjälpa ”genuina flyktingar”

Sverige har ägnat sig åt vidarebosättning sedan 1950 och är därmed ett av världens äldsta vidarebosättningsländer. Den svenska vidarebosättningen initierades som ett led i att möta flyktingsituationen i Europa till följd av andra världskriget (Thor 2007). De senaste åren har den årliga flyktingkvoten legat på 1900 platser. Detta har inneburit att Sverige länge varit det land som tagit emot flest flyktingar i Europa på kvot. Viktigt att poängtera är att siffran varit mycket låg jämfört med antalet asylsökande som kommer till Sverige på egen hand.

Under mina möten med personalen som jobbar med vidarebosättning på migrationsverket uttrycktes ofta en stolthet över hur Sverige tar ansvar och ligger i framkant vad gäller vidarebosättningsprocessen. I en studie om flyktingpolitiska diskurser under 1980 och 1990 talet poängterar Johansson (2005) att oavsett vilka diskurser som rätt gällande den svenska migrationspolitiken har vidarebosättning överlag uppfattats som något positivt, ett slags humanitärt ansvarstagande. Vidarebosättning lyfts ofta fram som en viktig humanitär insats för att kunna hjälpa de mest utsatta flyktingarna i världen. Den senaste tiden har processen inte minst lyfts fram som en hållbar metod

1 United Nations High Commissioner for Refugees

för att hantera flyktingmigrationen till Europa där man menar att vikten av att redan välja ut vilka flyktingar som ska få asyl i flyktinglägren kommer leda till att de mest behövande, de genuina flyktingarna får hjälp (Björklund & Schuck 2016). En farhåga som lyfts fram gällande argumentet att vidarebosättning när de mest utsatta är att det riskerar sätta olika flyktinggrupper mot varandra där människor som flyr på egen hand ses som icke-genuina (Hyndman & Giles 2011). Bilden av vidarebosättningsprocessen som ett humanitärt ansvarstagande samt idén om att hjälpa de mest utsatta flyktingarna väcker dessutom frågor kring vilka som ses som ”genuina flyktingar”? Hur kan vi genom att studera en del av vidarebosättningsprocessen förstå föreställningen av flyktingskap? Hur påverkar dessa föreställningar myndighetspersoners samtal med de människor de möter inom ramen för ett introduktionsprogram?

Sverigeprogrammet – en förberedelse för vidarebosättning

Utformningen av Sverigeprogrammet har sin grund i det transnationella MOST² projektet som startades 2007 med syfte att utveckla effektiva metoder och introduktionsinsatser för flyktingar som vidarebosätts inom EU. För Sveriges del ledde projektet till utvecklingen av Sverigeprogrammet. I en beskrivning av det svenska vidarebosättningsystemet, poängteras hur vidarebosättning skapar en möjlighet till att förbereda flyktingar för deras introduktion redan innan de anländer till Sverige. Genom detta kan man skapa trygghet bland flyktingar och bättre förstå deras situation samt bemöta deras behov (Thomsson 2009).

Migrationsverket som ansvarar för vidarebosättningsprocessen skickar varje år ut delegationer till de länder varifrån flyktingar ska vidarebosättas för att genomföra Sverigeprogrammet. Delegationerna består av sju representanter från kommun, Arbetsförmedlingen och Migrationsverket. Under 1 ½ dag hålls olika sessioner som innefattar information om det svenska samhället. Ämnen som tas upp är bland annat flygresan till Sverige, utbildning och skola, arbetsmarknaden och boendesituationen. I sessionerna ingår både praktisk information såsom hur resan till Sverige kommer gå till och mer diffusa ämnen som rör svensk ”kultur” och ”normer”. Parallellt genomförs separata program för barn och ungdomar som genom interaktiva aktiviteter får information om sådant som anses vara relevant för deras åldersgrupp såsom skola, utbildning och fritidsaktiviteter.

Från information till kommunikation – Att aktivt engagera flyktingar

Syftet med Sverigeprogrammet är att förbereda flyktingar för deras kommande introduktion genom att informera dem om Sverige (Migrationsverket 2015). Under förberedelserna av Sverigeprogrammet återkom personalen på Migrationsverkets kvotenhet till vikten av dialog. Delegationen varnades med exempel från gamla Sverigeprogram där representanter stått med overheadbilder och informerat om Sverige utan

2 Modelling of Orientation, Services and Training related to the Resettlement and Reception of Refugees.

att skapa en dialog med deltagarna. Inför utvecklingen av det nya Sverigeprogrammet framhävs vikten av att förberedande initiativ bör ses som ett sätt att informera flyktingar men även att få ökad förståelse för deras situation för att bättre kunna möta de behov som finns (Thomsson 2009). I och med det nya Sverigeprogrammet har det skett ett fokusskifte från ”information” till ”kommunikation” där flyktingars erfarenheter och perspektiv anses vara viktiga och värdefulla (Migrationsverket 2009).

Det kommunikativa perspektivet hänger samman med en ytterligare viktig dimension i Sverigeprogrammet nämligen vikten av att aktivt engagera flyktingarna i sin vidarebosättning och etableringsprocess. En central slutsats i MOST projektet är att det behövs organiserade aktiviteter som uppmuntrar aktiv medverkan av flyktingar i sin vidarebosättning (MOST 2008:131). I en handbok för kommunikation med kvotflyktingar framtagen av Migrationsverket framhävs vikten av aktivt engagemang på följande vis:

”Det är viktigt att säkerställa att kvotflyktingar ändå har samma rättigheter och möjligheter som övriga målgrupper att få insyn i och kunna känna medansvar i sina ärenden, och att de inte passiviseras och görs till objekt. Utgångspunkten är därför att kvotflyktingar precis som andra ska ges möjlighet att förstå och hantera sin egen process. Kvotflyktingar som bättre förstår vad vidarebosättning innebär och känner att de kan hantera den och är delaktiga, bör ha bättre förutsättningar för att ta ansvar och nå egenförsörjning och delaktighet i samhället.” (Migrationsverket 2009:5)

I citatet kopplas rättigheter och möjligheter till att kvotflyktingar i första hand ska känna ansvar för vidarebosättningen. Vidare lyfts vikten av att inte passivisera människor och göra dem till objekt. Här kan vi skönja en aktiveringsprincip som ska genomsyra kommunikationen med flyktingarna. De ska aktivt engageras i programmet. Motverkandet av passivering och objektifiering kopplas vidare till att få flyktingarna att känna ansvar för sin etablering i det nya landet. Information som ska leda till att kvotflyktingar ska erhålla en ansvarskänsla blir här en central aspekt i arbetet med gruppen för att främja delaktighet i det svenska samhället.

Teoretiskt ramverk och tidigare forskning

Att forma framtida aktiva medborgare

Enligt Rose (1999) lever vi idag i ett så kallat ”avancerat liberalt samhälle”. Kännetecknande för detta är en form av styrning som skiljer sig från äldre former av direkt statlig styrning av medborgare. Inom detta samhällssystem sker styrningen istället indirekt genom en mängd olika styrningstekniker som används för att få medborgaren att bli initiativrik, ansvarsfull och självmant göra specifika val. Den indirekta styrningen innebär därmed en slags ständig aktivering av människor. Sedan 1990-talet har Sverige genomgått en förändring mot en neoliberal politik. En viktig del i detta

skifte har inneburit ett ökat fokus på just ”aktivering” av individen. Idealet är en aktiv och ansvarstagande medborgare och målet med att aktivera är att medborgaren själv tar ansvar för sin situation snarare än att förlita sig på samhället, dvs. att inte bli en belastning för samhället (Dahlstedt 2009).

Den indirekta styrningen innefattar en mängd olika former av styrningstekniker för att kunna forma subjekt som är självständiga och ansvarstagande och som aktivt engagerar sig i samhället. Dessa styrningstekniker genomsyrar samhällets olika arenor på olika sätt. Fokus på medborgerligt ansvar och aktivering har inte minst varit påtagligt inom den svenska integrationspolitiken där satsningar skett i form av diverse integrationsprojekt och etableringsinitiativ (Eastmond 2011). Ett sådant område är de politiska diskussionerna kring mångvetniska förorter där vikten av ett underifrån perspektiv och samverkan framhåvts. Perspektivet åskådliggör ett individcentrerat tänk med fokus på att aktivera förortsbor som ska ta ansvar för sin situation. Samtidigt positioneras personer med invandrarbakgrund genomgående i behov av olika typer av stöd för att kunna anpassas till det svenska samhället. Deras kulturella bakgrund uppfattas som hinder som behöver övervinnas (Dahlstedt 2006). Ett annat exempel lyfter fram idén om aktivering av flyktingar med fokus på deras hälsotillstånd. I en studie om lokala mottagningsprogram för nyanlända visar Wikströms (2009) hur programmen för att möta de hinder som finns i nyanländas etablering på arbetsmarknaden, förutom språkundervisning och arbetsmarknadspraktik även inkluderar traumabehandling. Det individcenterade programmet bemöttes med skepsis av deltagarna som snabbt ville komma ut på arbetsmarknaden.

En studie som specifikt analyserat styrningstekniker riktade mot kvotflyktingar är Ongs (2003) forskning om kambodjanska flyktingars vidarebosättning till USA. Genom att studera deras introduktionsprocess inklusive policy och programpraktiker visar Ong hur vardagliga styrningstekniker kommer till uttryck samt vilka effekter dessa har. I studien framhåvs hur sjuksköterskor, socialarbetare, präster och byråkrater på olika sätt informerar om värderingar och normer som de anser vara specifikt amerikanska. De olika initiativen förstås som ett led i att forma ideala amerikanska medborgare. En central aspekt i studien är hur dessa styrningstekniker även innefattar genus och etnicitetsmarkörer. Utifrån dessa markörer bedöms flyktingarnas anpassningsbarhet till det amerikanska idealet om självmotivation och ansvarstagande med osäkerhet och skepsis. Till exempel anses kvinnor och barn vara i behov av att frigöras från sina ursprungskulturer för att kunna passa in i det nya samhället. Till skillnad mot myndighetspersoners syn på dessa grupper som passiva visar Ong hur kvinnor och barn i högsta grad aktivt medverkar i sin introduktion genom förhandlingar och diverse motståndsstrategier.

Stereotyper av flyktingskap och subjekt positioner

I den banbrytande studien om hutu flyktingar i Tanzania analyserar Malkki hur humanitära organisationers arbete i flyktingläger formar och skapar det universella flyktingssubjektet. Genom att bland annat studera hur flyktingskapet uppfattas inom organisationers vardagliga arbete visar Malkki hur benämningen av människor på

flykt som en universell kategori "flykting" har tenderat att dehistorisera och depolitiserat dem. Malkki använder sig av termen "the bare human" (bar humanitet) för att förstå denna process. Hon menar att föreställningar om flyktingskapet innefattar en universell mänsklig beröringspunkt som visserligen kan få till omvärldens sympati och humanitära aktioner men som även tenderar att positionera flyktingen som annorlunda. Bilden av fattiga, hjälplösa kvinnor och barn används ofta i syfte att uppmärksamma flyktingkatastrofer och få ekonomiskt bistånd. Samtidigt visar Malkki hur flyktingar ofta ses med misstänksamhet och som opålitliga av organisationspersonalen i flyktinglägren. De måste ständigt övertyga om att de är "riktiga flyktingar" genom att manifesteras passivitet och offerskap. Synen på flyktingen som både i behov av empati samt som potentiellt opålitlig positionerar dem som både lika oss på ett allmänmänskligt plan men även som annorlunda dvs. "den Andre" (Malkki 1996).

I en amerikansk studie visar McKinnon på religiösa frivilligorganisationers arbete med vidarebosättning där hon analyserar organisationernas retoriska strategier på hem-sidor och den skriftliga informationen som ges till blivande volontärer. McKinnon visar hur både flyktingar och volontärer tilldelas olika subjekt positioner i informationsmaterialet. Flyktingarna positioneras som "främlingar", "den Andre", "hjelplösa", "i behov" och "på väg till ett nytt liv". Medan de flesta positioneringar framhäver en slags skillnadsdiskurs finns det även tillfällen då flyktingarna ses som lika de amerikanska volontärerna på basis av exempelvis den kristna religionen och den amerikanska migrationshistorien (McKinnon 2009).

Det finns väldigt lite forskning om just barn och ungdomar som genomgår vidarebosättning. De få studier som finns visar dock hur barn och ungdomar i högsta grad aktivt medverkar i sin vidarebosättningsprocess samt introduktionen i det nya landet (Ong 2003; Muftee 2014; Goodman 2004; McKinnon 2008) En grupp ungdomar som blivit uppmärksammas internationellt är de så kallade "lost boys of Sudan". Gruppen består av ca 3000 pojkar som vidarebosattes till USA i början på 2000-talet som ensamkommande flyktingbarn. I en intervjustudie med sudanesiska ungdomar visar Goodman (2004) hur ungdomarna använder sig av en mängd strategier för att hantera förluster i och med flykten och få ett bättre liv i USA. I en annan studie om samma grupp visar McKinnon (2008) hur ungdomarna i sitt identitetsskapande tvingas förhandla samhällets diskursiva positioneringar av sig själva som "flyktingar". McKinnon visar hur de samhälleliga diskurser som råder spelar roll för hur ungdomarna uppfattar sig själva samt hur de skapar strategier för att bemöta föreställningarna.

Ett sätt att kunna synliggöra hur subjekt skapas och kommer till uttryck är att studera diskursiva praktiker. Diskursiva praktiker är organiseringen av diskurser genom tal (Wetherell 2001). Fokus ligger på språket och hur vi väljer att tala om olika fenomen. I den här studien kommer teoretiska begreppet subjekt positionering att användas som analytiskt verktyg för att synliggöra hur stereotypa föreställningar kom till uttryck under Sverigeprogrammet. Subjekt positioner kan ses som lägen inom konversationer. De är identiteter som aktualiseras genom ett visst sätt att prata. Frågor som blir viktiga att ställa i analysen är vem som säger vad samt vad uttalandet säger om personen själv men också om andra (Edley

2001). Eftersom människor ses som både produkt av men även producerar diskurser möjliggörs även synliggörandet av motståndsstrategier. Davies & Harré (1991) förklarar detta på följande sätt:

”One speaker can position others by adopting a storyline which incorporates a particular interpretation of cultural stereotypes to which they are invited to conform, indeed are required to conform if they are to continue to converse with the first speaker in such a way as to contribute to that persons story line. Of course, they may not wish to do so for all sorts of reasons. Sometimes they may not contribute because they do not understand what the story line is meant to be, or they may pursue their own story line [...] or as an attempt to resist.” (Davies & Harré 1991:50)

Subjekt positioneringsbegreppet möjliggör att kunna koppla vidare samhälleliga diskurser med situering av identiteter i samtal. Utgångspunkten är därmed att vad vi säger och hur vi säger saker alltid sker inom en bredare historisk och kulturell kontext (Wetherell 1998; Edley 2001).

Den teoretiska förståelseramen för denna studie är att introduktionsprojekt som Sverigeprogrammet ingår i en del av den neoliberala trend som inneburit en indirekt form av styrning av individer i syfte att forma aktiva och ansvarsfulla medborgare. Genom att studera de konkreta mötena mellan delegationer och deltagande ungdomar avser jag att studera hur detta arbete sker i praktiken. Genom att analysera materialet med hjälp av begreppet subjekt positioner synliggörs diskursiva föreställningar om flyktingskap samt hur dessa föreställningar bemöts av ungdomarna.

Sverigeprogrammet i Kenya och Sudan 2011

På Afrikas horn är kolonialismens spår i högsta grad märkbara. Precis som i övriga delar av Afrika delades området upp bland kolonialmakter under det som kallas för ”the scramble for Africa”. De gränsdragningar som ägde rum har resulterat i ett kolonialt arv i form av flera mycket svåra och långdragna krig och gränskonflikter. På Afrikas horn blev följderna bland annat ett långdraget krig mellan Etiopien och Eritrea samt inbördeskrig i Somalia som lett till att regionen idag har en av de svåraste flyktingsituationerna i världen.

Vidarebosättningen från Dadaab och Nairobi, Kenya

Ungefär 400 000 människor korsade gränsen från Somalia till Kenya då de tvingades fly sina hem till följd av inbördeskriget i Somalia i början på 1990-talet (Horst 2006). Det plötsligt ökade antal människor som kom till Kenya ledde till att den kenyanska regeringen sökte internationellt stöd. I början av 1990 öppnade UNHCR de första flyktinglägren runt om i landet, bland annat i Dadaab, en stad som ligger cirka 100 kilometer från gränsen till Somalia. Flyktinglägerkomplexet i Dadaab finns än idag vilket visar på den långdragna problematiska situationen för hundratusentals människor

som varken har möjlighet att återvända till Somalia eller bo kvar i Kenya, då landet utvecklat en mycket restriktiv hållning gentemot flyktingar. År 2016 uppskattades cirka 350 000 personer vara bosatta i lägren i Dadaab (UNHCR 2016).

Som ett led att bemöta UNHCR:s uppmaning till att fler länder behöver ta emot kvotflyktingar från Afrikas horn, beviljade Migrationsverket inom ramen för sitt vidarebosättningsprogram år 2011 permanent uppehållstillstånd till totalt 342 flyktingar i Kenya. De flesta av dessa personer hade bott i Dadaab sedan 1990-talet vilket innebar att många av barnen och ungdomarna var födda eller uppvuxen i lägren. En mindre grupp bodde i den Kenyanska huvudstaden Nairobi. Totalt genomfördes fem Sverige-program varav fyra i Dadaab och ett i Nairobi.

Vidarebosättningen från Khartoum, Sudan

Ett annat land som haft en lång historia med krig och konflikter och en långdragen flyktingsituation är Sudan. Förutom en mycket svår situation med interna flyktingar så har tusentals människors migrerat till Sudan från Eritrea och Etiopien. Denna flyktningmigration har pågått sedan 1960-talet till följd av kriget mellan Etiopien och Eritrea. Medan en del människor tagit sig vidare norrut stannade flera tusen kvar i läger i östra Sudan eller bosatte sig i storstäder som Khartoum. UNHCR beräknar att det under 2015 befann sig ca 100 000 eritreaner samt 12 000 etiopier i landet (UNHCR 2015).

År 2011 fick 249 eritreanska och etiopiska flyktingar i Sudan permanent uppehållstillstånd inom ramen för den svenska vidarebosättningen. Dessa personer bodde i städer som Khartoum och Port Sudan samt i flyktinglägren i östra Sudan. Vistelsetiden i Sudan varierade för gruppen. Vissa hade bott i landet sedan länge medan andra hade flytt den senaste tidens politiska situation i Eritrea. Totalt genomfördes fyra Sverige-program i Khartoum som varade 1 ½ dag.

Metod

Denna studie är baserad på ett fältarbete som jag genomförde inom ramen för mitt avhandlingsprojekt. Under våren och sommaren följde jag med på två av Migrationsverkets delegationsresor till Kenya och Sudan för att observera Sverigeprogrammet.

Jag var med på totalt nio Sverigeprogram i Dadaab, Nairobi och Khartoum där jag videofilmade mötena mellan de svenska delegationerna och deltagarna. Inspelningarna resulterade i 60 timmar videomaterial. Fokus för observationerna låg på programmen för barn och ungdomarna. Fältanteckningar fördes även regelbundet under observationerna för att få en kontextuell förståelse av vidarebosättningsprocessen med information och fakta om lägren och de lokala organisationerna. Dessutom togs fältanteckningar under ett av de förberedande mötena för delegationen inför Sverigeprogrammet i Kenya. Förutom detta har även bildmaterial som användes under programmen samt diverse projektrapporter, informationsblad och utvärderingsrapporter om vidarebosättning och Sverigeprogrammet samlats in. Detta material har använts för att få en djupare kontextuell förståelse av Sverigeprogram-

mets bakgrund, syfte och genomförande. I det skriftliga materialet har fokus legat på vilka syften som presenteras för Sverigeprogrammet samt motiveringarna för programmet.

Delegationerna informerades om studien i samband med förberedelsedagarna där de även fick möjlighet att ställa frågor om studien. Förutom detta fick de även skriftlig information med beskrivning av studiens syfte och metod. Deltagarna av Sverigeprogrammet informerades vid två tillfällen om studien. Skriftliga brev skickades till UNHCR och till flyktingarna på engelska, somaliska, arabiska och tigrinja med information om studiens syfte och metod samt en förfrågan om deltagande. Vidare gavs muntlig information innan varje program där jag presenterade mig och där deltagarna fick säga ifall de ville vara med och ifall de tyckte att det var okej med att mötena filmades.

Etik

Deltagarna i Sverigeprogrammet genomgår en reglerad vidarebosättningsprocess vilket innebär att en hel del står på spel för dem. Även om delegationerna klargjorde inför varje program att deltagandet i programmet var avhängigt beslutet om permanent uppehållstillstånd, är det mycket svårt att veta i vilken utsträckning deltagarna kände sig trygga med den informationen. Detta väcker även ett etiskt dilemma angående huruvida vi vet att deltagarna kände att de var fria att avböja medverkan i studien. Jag har försökt hantera detta genom att vara noggrann med att kontinuerligt informera samt vara tillgänglig för att svara på frågor och funderingar kring studien.³ Jag var även tydlig med att studiens primära syfte var att studera genomförandet av programmen. En viktig motivering av att genomföra studien trots detta etiska dilemma är det faktum att programmen skulle äga rum oavsett om studien genomfördes eller inte. Att genomföra studien kan därmed ses som ett sätt att lyfta fram vikten av granskning av initiativ och program som avser verka för ”lyckad integration”. I detta sammanhang blir studier av myndigheters arbete av central vikt. Studien kan dessutom ses som ett led i att sätta fokus på en migrationsprocess som genomförts i många år och som lyfts fram som viktig men som vi har mycket lite kunskap om.

Videoobservationer

Att använda videoinspelning som ett sätt att observera frambringa ett antal frågor om deltagarnas reaktioner på metoden. Jag stötte inte på något större motstånd från varken delegationerna eller programdeltagarna förutom vid enstaka tillfällen där exempelvis en representant explicit sa åt mig att personen inte ville bli filmad just då. Ett par deltagare ville inte vara med på film varpå dessa inte filmades (Se Muftee 2014 för mer reflektioner kring videoinspelning som metod).

3 Projektet har genomgått etikprövning hos den regionala etikprövningsnämnden i Linköping. Dnr 2011/117–31.

Analys

I fältarbetet som legat till grund för denna studie analyserades de program som genomfördes för barn och ungdomar. Materialet för de mindre barnen är aktivitetsorienterat. Utifrån denna studies intresse att studera föreställningar om flyktingskap har främst samtalen med ungdomarna varit i fokus. Jag har även valt att inkludera några sessioner med vuxna då flera ungdomar även deltog i dessa möten.

Huvudmaterialet i denna studie är det praktiska genomförandet av Sverigeprogrammet. Initialt har materialet tematiserats utifrån ämnen som togs upp under programmen såsom jämställdhet, natur och klimat, fritid, multikulturalism och barnaga. Det analytiska fokus har legat på att notera vem man implicerar genom sitt tal och vad det berättar om den person som yttrar uttalandet (Edley 2001). Materialet har därmed analyserats utifrån vilka och hur subjektpositioneringar sker för att lyfta fram föreställningar om flyktingskap. Positioneringar såsom att vara aktiv, ofri, osjälvständighet, förmedlare av trygghet har identifierats. I materialet har subjekt positioner inte setts som färdiga entiteter utan något som formas i samspel med samhällskontext och kulturella resurser (Wetherell 1998). Intresset har både legat på *vad* som sägs samt *hur* det sägs. Förståelsen av positioneringarna har vidare skett genom koppling till både teori och tidigare forskning. Materialet har även analyserats utifrån ett intresse för hur deltagarna bemött och hanterat informationen. Följande teman kommer att presenteras och diskuteras i resultatdelen: Den humanitära positionen – att förmedla trygghet genom information, positionen passiva och osjälvständiga ungdomar – den aktiverande dialogen och positionen förtryckt – att lära tjejer jämställdhet.

Den humanitära positionen – att förmedla trygghet genom information

En viktig del i Sverigeprogrammet är att inge trygghet och hopp hos deltagarna inför den kommande flytten. Detta sker på en mängd olika sätt genom att lyfta information som ungdomarna kan tänkas behöva veta om Sverige och sin första tid i det nya landet. Under en session i Dadaab med en grupp ungdomar frågar delegationsrepresentanten Sophie vad gruppen mest ser fram emot med flytten:

Exempel 1

Sophie: Vad ser ni mest fram emot? Vad tror ni kommer att vara det bästa med att komma till Sverige?

Mina: Utbildning.

Sophie: Att få en utbildning, ja. Och vad tror du kommer att vara det bästa med att komma till Sverige?

Bilal: Ett bra liv.

Sophie: Ett bra liv, ja. Ett bra och tryggt liv. Sverige är en trygg plats. Det har inte varit krig där på över 200 år. Så det är en ganska, ganska fredlig plats.

Vad ungdomarna mest ser fram emot med flytten är en återkommande fråga som ställs av delegationerna under programmet. Frågeställningen visar dels på programmets framtidsfokus, dvs. flytten till Sverige snarare än livet i Dadaab samt den positiva undertonen. Detta manifesteras tydligt i Sophies fråga ”Vad tror ni kommer vara det bästa med att komma till Sverige”. Genom att koppla samman Sverige med vad som kommer vara det bästa med flytten skapas en linjär tanke om att flytten ska leda till något bra. Tidigare forskning har visat hur myndighetspersoner och organisationer ofta utgår ifrån att vidarebosättningsprocessen kommer innebära ett bättre liv för flyktingarna (McKinnon 2009; Ong 2003). Sophie väljer att utveckla Bilals korta svar på hennes fråga genom att lägga till ”Ett bra och tryggt liv” och därefter poängtera hur Sverige är ett tryggt och fredligt land. Genom att lägga till denna information positionerar sig Sophie som förmedlare av hopp och trygghet. Detta manifesterar idén om vidarebosättning som en humanitär insats där trygghet ses som ett behov som binder samman delegationen med deltagarna (McKinnon 2009).

För ungdomarna kretsar informationen som ges under programmet oftast kring skolan som är den plats där en väsentlig del av deras introduktion i Sverige förväntas ske. Under en ungdomssession i Khartoum inleder representanten Susanne med information om skolan för en ungdomsgrupp:

Exempel 2

Susanne: Ni kommer höra svenska hela dagen och ibland kommer det vara svårt, för era föräldrar kanske inte kan hjälpa er med era studier men när ni kommer till er kommun fråga de om det finns någon som kan hjälpa er ibland, som kan hjälpa er med era studier. Det finns ideella organisationer som ibland, ni vet som Röda Korset som kan ge ungdomar stöd i deras studier, så fråga! Fråga! Jag är inte säker på ifall varje kommun kommer säga ja men fråga alltid! Och har de inte så kanske de kan fixa något.

Simret: När vi åker nu, kommer vi att lära oss språket och sen börja skolan eller hur går det till?

Susanne: Okej. Jag tror det är både och. Ibland kan man gå i speciella klasser för svenska undervisning någon månad men i andra kommuner börjar man i vanlig skola direkt.

Susannes genomgång om språkinläring grundar sig i antagandet att första tiden i skolan med språkinläring stundtals kommer vara en svår process för ungdomarna för vilket de kommer behöva stöd. Hon lägger fram ett potentiellt problem samtidigt som hon lyfter fram aktörer som kan stödja ungdomarna under introduktionen. Här handlar det om att ge information som deltagarna kan ha nytta av. Susannes betoning på ”fråga!” manifesterar även vikten av att vara aktiv för att i detta fall kunna lära sig språket, att inte ge upp även om det blir svårt. Här blir aktiveringsprincipen med fokus på att ta ansvar och ställa frågor tydligt. Susanne använder information till att hjälpa ungdomarna att själva söka hjälp.

Till skillnad mot det förra exemplet efterfrågar Simret mer information om hur hennes initiala skolgång kommer att se ut dvs. om de behöver lära sig språket först eller om de kommer börja skolan direkt. I båda exemplen blir det tydligt hur positionen som förmedlare av information som är positiv och trygghetsingivande etableras och upprätthålls inom samtalen oftast genom att informationen inte blir särskilt konkret (Se exempel 1).

Positionen passiva och osjälvständiga individer – den aktiverande dialogen

Idealbilden av den aktiva individen genomsyrar vidarebosättningsprocessen. Som vi sett tidigare aktualiseras detta redan i rapporten om MOST projektet som ligger till grund för Sverigeprogrammet (MOST 2008). En vanlig metod som används under Sverigeprogrammet för att kommunicera information om Sverige är genom att visa bilder för att illustrera diverse aspekter av det svenska samhället. Under en session med en ungdomsgrupp i Khartoum visar representanterna bilder på olika aspekter av Sverige som enligt dem är relevanta för ungdomar. Dessa bilder är tänkta att fungera som underlag för dialog. Ett flertal av bilderna illustrerar människor som ägnar sig åt olika aktiviteter som att cykla, sjunga i kör, måla, spela fotboll och ishockey. Ungdomarna får turas om att välja en bild. Det är Semiras tur och hon tar upp bilden på ishockey varpå representanten Meriem inleder samtalet:

Exempel 3

Meriem: Vad visas på bilden?

Semira: De håller på med sport.

Meriem: Vad för slags sport håller folk på med i Sudan?

Semira: Löpning

[Tyst en stund]

Meriem: Är någon intresserad av sport?

Idris: Fotboll

[Tyst en stund]

Meriem: [Tittar på några av deltagarna och fortsätter i en förvånad ton] Varför är inte ni intresserade av sport?

[några av deltagarna börjar nämna några sporter såsom basket]

Diana: [På tigrinja till sina vänner som sitter bredvid] Vad vill de att vi ska göra?

Vill de att vi ska hålla på med detta eller? [Vännerna börjar skratta]

I exempel 2 såg vi hur ungdomarna uppmanas av Susanne att ställa frågor och be om stöd för sina språkstudier. Det aktiva engagemanget genomsyrar Sverigeprogrammet på två plan. Dels handlar det om att genom bildmaterial manifesteras människor (i Sverige) som är engagerade i diverse aktiviteter såsom sport. Idealet kring den hälsosamma, aktiva individen hänger samman med idén om ansvarstagande, självkontrollerade och

självprestationsinriktade medborgaren (Lupton 1995). Men förutom att själva materialet och informationen genomsyras av denna idé så handlar det även om att genom dialog aktivt engagera de deltagande ungdomarna i sin vidarebosättning. Bilderna ska funka som samtalsunderlag men Meriem får det svårt att få igång samtalet. Detta leder till att hon så småningom förvånat ställer frågan ”Varför är inte ni intresserade av sport?”. Genom att ställa frågan positionerar hon deltagarna som potentiellt oengagerade i sport, alltså i motsats till det som lyfts fram som en viktig del av ett svenskt ungdomsliv. Paradoxalt nog leder Meriems arbete med att aktivt engagera deltagarna i en dialog till att ungdomarna blir positionerade som potentiellt passiva.

Mot slutet av konversationen ser vi hur Diana reagerar mot den typ av information som ges och frågorna som ställs. Medan ungdomarna lyfter olika aktiviteter vänder sig Diana till sina vänner och säger ”Vad vill de att vi ska göra?”. Hennes fråga manifesterar ett ifrågasättande av Meriems motiv bakom informationen. Genom att ifrågasätta aktivitetens syfte utför Diana en motståndshandling mot positioneringen av sig och sina kamrater som potentiellt passiva (Davies & Harré 1990).

Förutom konversationer som kretsar kring vikten av sport och fritidsaktiviteter lyfts även ett annat ämne upp som handlar om vikten av att fatta egna beslut och vara självständig. Detta är något som representanten Maahir lyfter fram under en session med en grupp killar i Dadaab.

Exempel 4

Maahir: De flesta som bor där bor ju med sina föräldrar som ni och oftast har de den här drömmen att bli fri från föräldrarna och att vara självständiga och stå på sina egna ben. Vad tror ni, vad är det som gör att de inte vill bo med sina föräldrar och bo själva? Har ni någon idé om det?

Ali: han kanske vill skaffa egen familj.

Maahir: Mm även om han inte vill ha en egen familj men ändå vill lämna huset för att bo själv och kunna stå på egna ben.

Nasir: För att klara sig själv.

Osman: Som en familj?

Maahir: Nej inte som en familj utan eget, vill inte bli beroende av sina föräldrar. Jag har bott så länge med mina föräldrar och nu vill jag bli självständig. Eftersom vissa av er kommer ha med er era föräldrar tror ni att ni kommer få den känslan av att det är bäst att kunna stå på egna ben? Att ni kanske skaffar egen längenhet och eget boende?

Osman: Jag har inte mina föräldrar med mig, så jag har ju ändå eget.

I denna konversation försöker Maahir att inleda ett samtal om familj och självständighet. Maahir avser att få gruppen att fundera över självständighet, frihet och vikten av att stå på egna ben. I detta fall handlar självständighet om att ha eget boende och att inte bo med sina föräldrar. Att ”stå på egna ben” framställs som ideal ser vi genom Maahirs inledning där han konstaterar hur detta är en dröm hos somaliska ungdomar

i Sverige. I samtalet fylls kategorin den självständiga individen med att ha eget boende och att bli självständig från familjen.

Men hur gör då Maahir för att etablera idealet hos ungdomarna? Maahir initierar samtalet med att hänvisa till att många somaliska ungdomar som bor i Sverige bor hos sina föräldrar men drömmer om ett liv i frihet, vilket kopplas till att bo själv. På så sätt positioneras svensksomaliska ungdomar i motsats till ett idealt ungdomsliv. Svensksomaliska ungdomars situation relateras sedan till deltagarna genom att de förväntas kunna känna igen sig i den erfarenheten. Maahir frågar exempelvis ”Vad tror ni, vad är det som gör att de inte vill bo med sina föräldrar och bo själva?”. Ett vanligt sätt att undvika risken att positioneras som fördomsfull är att tala om ett ämne på ett indirekt sätt (Wetherell & Potter 1992). Här sker detta genom att hänvisa till en annan grupp istället för att direkt fråga ifall deltagarna är ofria och osjälvständiga, vilket förmodligen skulle skapa ökade spänningar och motverka Maahirs syfte.

Stereotypen av ungdomar med utländsk bakgrund som kontrollerade av sina familjer och därmed ofria återfinns inom debatter som rör mångetniska områden och skolor. Inte sällan anses ungdomarnas kulturella bakgrund med hänvisning till kollektivistiska familjemönster ses som begränsande för deras framtida möjligheter att bli inkluderade i det svenska samhället (Dahlstedt 2006). Som vi ser mot slutet av konversationen känner Osman inte igen den positioneringen som han indirekt tilldelats. Osman framhåller hur hans föräldrar inte är med honom och att han bor själv i lägret. Den innebörd som ges till självständighet och frihet innebär en utebliven förståelse utifrån ekonomiska aspekter samt deltagarnas personliga situation. Differentieringen åstadkommer istället en gränsdragning mellan de somaliska ungdomarna och ett ”svenskt ungdomsliv”. Osmans svar kan likt Dianas respons i föregående exempel ses som en motståndshandling gentemot den positionering som sker av representanten (Davies & Harré 1990).

Positionen förtryckt – att lära tjejer jämställdhet

Ett ämne som redan under förberedelserna av Sverigeprogrammet framhävs som viktigt och som sedan genomsyrar sessionerna är kvinnor och flickors rättigheter och jämställdhet (Muftee 2014). I programmet genomförs en session som är separat för män och kvinnor. Sessionen för kvinnor hålls för att kunna ta upp specifik information och frågor rörande kvinnors rättigheter. Syftet är att kvinnorna ska kunna ställa sina frågor kring ämnen som är baserade på könsspecifika erfarenheter. Under en kvinno-session i Khartoum pratar representanterna Lina och Marianne med en grupp deltagande kvinnor och tjejer om skillnader i familjemönster i Sverige och Sudan. De har precis frågat deltagarna hur vanligt det är med att gifta sig och skaffa barn tidigt och fått olika svar. En kvinna har nämnt att det anses vara sent för en kvinna att gifta sig när hon är 22. Lina vänder sig till en av de yngre tjejerna bland deltagarna och frågar:

Exempel 5

Lina: Hur gammal är du?

Aya: 18

Lina: Vill du ha barn någon dag?

Aya: Ja, jag vill ha barn, men jag vill skaffa mig en utbildning först.

Marianne: Ja, det är helt rätt tänkt. Nu kommer du till ett land där du kan göra dina val själv. Du kan välja, utbildning, man, barn eller vad som helst. Du är fri att göra det som känns rätt.

Lina: Jag tänker i Sverige, tjejer som är 18, du kommer, det är väldigt normalt, för att tjejer går på universitet, många av dem. [Vänder sig mot de andra kvinnorna och höjer rösten] och jag tycker inte att 22 är för gammalt för att få sitt första barn! Det är ungt! Det är ungt! [skrattar]

Exemplet illustrerar ett återkommande fenomen i Sverigeprogrammet, nämligen framställningen av Sverige som ett jämställt land som beaktar kvinnors rättigheter. Bilden av Sverige som ett jämställt land är inte unik utan kan ses som ett "trademark" för Sverige som i internationella sammanhang ofta framställs som världens mest jämställda land (Townes 2002). I detta fall innefattar jämställdhet kvinnors rätt till utbildning och rätten att göra egna val.

Marianne markerar Ayas svar gällande att hon först vill utbilda sig och sedan vill skaffa barn som "helt rätt tänkt" för att sedan poängtera att Aya nu kommer till ett land där hon kan göra sina val och är fri till att göra som hon önskar. Genom att bekräfta Ayas svar som rätt positioneras hon som en person vars tankar om framtiden står i samklang med vad som anses korrekt sätt att tänka om man är en ung tjej i Sverige. På ett sätt manifesterar Mariannes svar dessutom en paradox mellan att å ena sidan framhäva idealet om fria val och självförverkligande då hon poängterar att Aya ni kommer till ett land där "du kan göra dina val själv [...] Du är fri att göra det som känns rätt." och å andra sidan bekräftelsen att "välja rätt". Paradoxen blir tydligast i hur flickor informeras om sin rätt till att välja fritt för att samtidigt få veta vad som anses som de ideala valen enligt delegationens tankar kring kvinnors frihet och jämställdhet (Muftee 2014).

Att Mariannes svar innehåller "Nu kommer du till ett land där du kan göra dina val själv" visar på en positionering av Aya som en person som potentiellt inte kunnat göra egna val. Townes (2002) menar på att utvecklingen av bilden av Sverige som jämställt ägt rum parallellt med att positionera kvinnor med annan etnisk bakgrund som icke jämställda. Lina befäster Ayas svar som "normalt" för att sedan markera mot en annan kvinna i gruppen om hur idén om att en kvinna skulle vara gammal ifall hon fick barn vid 22 års ålder är fel. Det sammanbundna vi:et innefattar 18-åriga Aya som gett uttryck för sin önskan om att skaffa sig en utbildning. Däremot positioneras den äldre kvinnans som informerat om hur det är vanligt att tjejer gifter sig i mycket ung ålder som avvikande. Medan den unga tjejen kan vara med i den svenska föreställda gemenskapen tycks de äldre kvinnorna få symbolisera det avvikande. Här kan vi skönja

en differentiering mellan unga som moderna och därmed potentiellt kapabla att ingå i gemenskapen och de äldre som omoderna.

Differentieringen mellan föräldrarna och de unga återkommer på olika sätt under Sverigeprogrammet. I ett annat exempel som visar på genusaspekten av idén om den aktiva och fria individen är när representanten Lina i ett samtal med en grupp tjejer under Sverigeprogrammet i Khartoum väljer att kommentera en bild på en cyklande flicka:

Exempel 6

Lina: Ok, hur många kan cykla? [Håller upp bilden för gruppen] Hur många? [Blandade svar ges av deltagarna, några skakar på huvudet medan ett par stycken räcker upp handen]

Lina: Det är roligt. Det är roligt att cykla och du får väldigt mycket tid till att göra annat. För ibland behöver du kanske gå 20 eller 15 minuter. Jag vet att det här inte är ett problem för er men att cykla är frihet. Det här är frihet! [pekar på bilden] Även om, och när ni väl lärt er kan ni alltid cykla. Jag träffade en tjej, många tjejer som säger till mig att deras föräldrar inte låter de cykla men fråga de en gång till, ok? Ok, vad är det här? Gymnastik, ja gymnastik för både tjejer och killar [håller upp bilden] Om ni vill spela fotboll så finns det speciella team för bara tjejer. Ja och kanske vill ni spela innebandy. Ja, på kvällarna kan ni gå och spela för att träna eller tävla. Kom ihåg, en bra fritid, aktiv fritid är för både tjejer och killar, inte bara för killar. Kom ihåg, vi är jämlika!

Informationen lyfter upp ett flertal av de ämnen som genomsyrar programmet och som vi sett i tidigare exempel. Återigen handlar informationen om att framhäva vikten av ett aktivt liv, i detta fall genom att lära sig cykla, en aktivitet som vidare knyts an till ett liv i frihet. Bilden på den cyklande flickan får symbolisera både frihet och ett aktivt liv.

Lina inleder sitt budskap med att säga att hon vet att detta inte är något problem för deltagarna för att senare ändå knyta an informationen till tjejerna genom att uppmana de att fråga sina föräldrar ifall de får cykla. Positionering av tjejerna som potentiellt passiva sker indirekt, något som vi även observerat i tidigare exempel där representanterna hänvisar till sina erfarenheter av andra grupper för att kringgå att bli sedda som fördomsfulla eller att de har förutfattade meningar om deltagarna (Wetherell & Potter 1992). Att hänvisa till tidigare erfarenheter blir därmed ett sätt att stärka sitt budskap. Erfarenheten av att ha träffat andra tjejer i sitt arbete som inte får cykla används som ett sätt att legitimera positioneringen av de deltagande tjejerna som potentiellt passiva.

Lina lyfter upp en annan bild som föreställer ungdomar som ägnar sig åt gymnastik. Bilden används i syfte att inte bara lyfta fram vikten av en aktiv fritid men även att en aktiv fritid är till för både killar och tjejer något som Lina påpekar. Att myndighetspersoner under introduktionsprocessen går in i rollen som en slags kämpar för jämställdhet och kvinnors rättigheter är något som lyfts fram i tidigare studier (Ong 2003). Ong kallar detta för ”feminist infused refugee love” (2003: 155) då personal som

arbetade med introduktion till flyktingar såg det som en sin plikt att frigöra kvinnor från patriarkala strukturer och istället bli en del av ett jämställt samhälle. De styrningstekniker som användes för att forma aktiva och ansvarsfulla medborgare innefattande en tydlig genusmarkör något som även blir tydligt under Sverigeprogramspraktiken.

Diskussion

Den här studien börjar med ett utdrag ur en ungdomssession i Khartoum där Susanne väljer att avsluta sessionen med att sjunga en sång som handlar om att motivera elever till att koncentrera sig och jobba hårt för att lyckas i livet. Att en sådan låt genomförs för en grupp ungdomar på väg att vidarebosättas till Sverige aktualiserar frågor om delegationernas föreställningar om flyktingskap.

I Sverigeprogrammets utformning framhävs vikten av att inkludera flyktingars egna perspektiv och röster för att bättre kunna bemöta deras behov (MOST 2008; Thomsson 2009). I exemplen ser vi hur det är representanterna som leder samtalen och därmed också sätter agendan för vad gruppen ska prata om. Inte sällan ställs ledande frågor såsom i exempel 1 där Sophie väljer att ställa en ledande fråga om vad ungdomarna tror kommer vara det bästa med Sverige. Frågor som denna öppnar inte upp för samtal om funderingar som deltagarna kan tänkas bära på inför flykten. Delegationerna använder även bildmaterial som föreställer sådant som de tror att ungdomarna behöver veta. Ett viktigt syfte med Sverigeprogrammet är att det ska vara baserat på dialog, men i praktiken sker kommunikationen på delegationernas villkor.

Sverigeprogrammet kan i högsta grad ses som en del i den neoliberala trenden med att genom diverse projekt och initiativ forma aktiva och ansvarstagande medborgare. I programpraktiken kommer detta ideal till uttryck på olika sätt. Ett tydligt exempel är det bildmaterial som ligger till grund för de samtal som förs i grupperna. Bilderna manifesterar svenskar som engagerar sig i sport och andra aktiviteter. Samtalen baseras på vad delegationerna verkar se som den ideala processen till ett vuxenblivande i Sverige. Detta innefattar bland annat att skaffa eget boende och därmed blir självständig från sina föräldrar, att skaffa sig en utbildning innan man får barn, att vara fri och ha en aktiv fritid. Den samlade bilden av det ideala medborgarskapet som framträder i samtalen med ungdomarna är en aktiv, medveten, ansvarsfull, självförverkligande individ som ska frigöra sig från föräldrarna och deras kultur. Som vi ser innefattar formandet av den ideala medborgaren både en åldersmarkör dvs. specifik information som riktar sig till ungdomar och dess vuxenblivande samt genusmarkör (Ong 2003) där tjejer specifikt blir informerade om vikten av frihet.

Informationen som ges visar på en dubbelhet i föreställningen om flyktingskapet som kan relateras till Malkkis (1995) idé om flyktingen som en slags "bare human". I det första temat kan vi se hur informationen framhäver en humanitär aspekt av delegationens arbete, att ta upp information som inger trygghet hos ungdomarna inför vidarebosättningen. De två övriga temana framhäver istället differentierande praktiker. Ungdomarna ses som i behov av trygghet men även att anpassas till det nya landet genom att göra sig av med kulturellt bagage som anses vara problematiskt (Dahlstedt

2006). I samtalen återfinns en föreställning om den passiva flyktingen. Denna passivitet ges dock en rad olika innebörder. Ungdomarna positioneras som ofria att göra egna val, osjälvständiga från sina familjer, icke-sportintresserade, i avsaknad av en aktiv fritid samt ojämsställda. Dessa stereotyper positionerar flyktingarna som differentierade och avvikande från bilden av svenska medborgare som aktiva, ansvarstagande och jämsställda.

Föreställningen om den passiva flyktingen ingår i en övergripande idé om det universella flyktingskapet. Malkki visar hur flyktingar strategiskt behövt framställa sig som passiva offer för att kunna uppfattas som trovärdiga hos NGOs och organisationer i flyktingläger för att få den hjälp som finns tillgänglig. Inte sällan ses flyktingar som icke tillförlitliga (Malkki 1996). Sverigeprogramspraktiken visar på att föreställningen om den passiva flyktingen även genomsyrar delar av vidarebosättningsarbetet. En skillnad gentemot den förväntan som Malkki beskriver i lägren, där flyktingar behöver passa in i bilden av den ”maktlösa flyktingen”, är dock att Sverigeprogrammet istället verkar gå ut på att aktivera deltagarna för att de ska kunna bli en del av det svenska samhället. Det som tidigare setts som en grundkomponent i ett slags flyktingblivande blir nu ett hinder för en framgångsrik vidarebosättning och integration i Sverige.

Idén om den hjälplösa flyktingen innebär en avpolitisering av denne, en bild som visserligen framkallar känslor av empati och vilja att hjälpa men även tenderar att tysta flyktingars egna röster och erfarenheter (Malkki 1996). Till skillnad mot föreställningen om passivt flyktingskap som genomsyrar delegationernas arbete visar praktiken på en betydligt mer komplex bild av ungdomarnas deltagande. I studien kan vi se hur ungdomarna i högsta grad behöver förhandla samhällsliga positioneringar av sig själva (McKinnon 2008). Ungdomarna navigerar den information som ges och gör stundtals motstånd mot positioneringen av sig som passiva offer (Se till exempel 3 och 4). När Diana inte accepterar positioneringen som potentiellt passiv vänder hon sig till sina vänner, ifrågasätter syftet och skrattar. Ett till synes lågt engagemang kan manifesteras en stark motståndshandling gentemot stereotypa positioneringar. Sverigeprogramspraktiken visar att medan delegationernas arbete är baserat på föreställningen om denna flyktinggrupp som passiv är deltagarna i programmet allt annat än passiva (Ong 2003, Malkki 1995).

Analysen av Sverigeprogrammet visar på hur syftet med att aktivt engagera flyktingar i sin etableringsprocess redan innan ankomst till Sverige positionerar dem som potentiellt oförmögna att kunna bli en del av det svenska samhället. Flickor positioneras som passiva i dubbel bemärkelse både som flickor och flyktingar (Ong 2003). Vidarebosättningsprocessen ger ett fåtal familjer en chans att kunna skapa ett liv i trygghet. Samtidigt riskerar mötena inom programmet att bli en exkluderande faktor där deltagarnas egna berättelser, erfarenheter och perspektiv undermineras.

Referenser

- Björklund, M. & Schuck, J. Fokus: Efter flykten. Intervju med Timothy Hatton. *Dagens Nyheter*. 2016-04-27.
<http://fokus.dn.se/timothy-hatton-valj-redan-i-lagren-vilka-som-ska-fa-asyl/> (hämtad 2016-05-01)
- Dahlstedt, M. (2009) *Aktiveringens politik: Demokrati och medborgarskap för ett nytt millennium*. Malmö: Liber.
- Dahlstedt, M. (2006) Viljan att aktivera Mobilisering av förorten som politisk teknologi. *Utbildning och Demokrati*. 15(3) pp. 83–106.
- Davies, B. & Harré, R. (1990) Positioning: the discursive production of selves. *Journal of the Theory of Social Behavior*. 20(1) pp. 43–63.
- Eastmond, M. (2011) Egalitarian ambitions, constructions of differences: The paradoxes of refugee integration in Sweden. *Journal of Ethnic and Migration Studies*. 37(2) pp. 277–295.
- Edley, N. Analyzing masculinity: Interpretative repertoires, ideological dilemmas and subject positions. I M. Wetherell, S Taylor, S, Yates (red.) *Discourse as data: A guide to analysis*. Los Angeles: Sage.
- Goodman, J. H. (2004) Coping with trauma and hardship among unaccompanied refugee youths from Sudan. *Qualitative Health Research*. 14(9), pp. 1177–1196.
- Horst, C. (2006) *Transnational nomads: How Somalis cope with refugee life in the Dadaab camps of Kenya*. New York: Berghahn Books.
- Hyndman, J. & Giles, W. (2011) Waiting for what? The feminization of asylum in protracted situations. *Gender, Place and Culture*. 18(3) pp. 361–379.
- Johansson, C. (2005) *Välkommen till Sverige? Svenska migrationspolitiska diskurser under 1900-talets andra hälft*. Avhandling. Linköpings universitet.
- Lupton, D. (1995) *The Imperative of Health. Public Health and the Regulated Body*. London: SAGE Publications.
- Malkki, L. (1995) *Purity and exile: Violence, memory, and national cosmology among Hutu refugees in Tanzania*. Chicago: University of Chicago Press.
- Malkki, L. (1996) Speechless emissaries: Refugees, humanitarianism, and dehistoricization. *Cultural Anthropology* 11(3): 377–404.
- McKinnon, S. (2008) Unsettling resettlement: Problematizing "lost boys of Sudan" resettlement and identity. *Western Journal of Communication*. 72 (4) pp. 397–414.
- McKinnon, S. (2009) "Bringing new hope and new life": The rhetoric of faith-based refugee resettlement agencies. *Howard Journal of Communications*. 20(4) pp. 313–332.
- Migrationsverket (2015) Den svenska flyktingkvoten.
<http://www.migrationsverket.se/Privatpersoner/Skydd-och-asyl-i-Sverige/Flyktingkvoten/Den-svenska-flyktingkvoten.html> (Hämtad 2016-04-15)
- Migrationsverket (2009) Handbok för kommunikation med kvotflyktingar.
- Muftee, M. 2014, "That will be your home." *Resettlement preparations for children and youth in the Horn of Africa*. Avhandling. Linköpings universitet.

- Ong, A. (2003) *Buddha is hiding: Refugees. citizenship. the new America*. Berkley: University of California Press.
- Perrin, D., & McNamara, F. (2013) *Refugee resettlement in the EU: Between shared standards and diversity in legal and policy frames*. (Know reset research report 2013/03) San Domenico di Fiesolo: European University Institute.
http://cadmus.eui.eu/bitstream/handle/1814/29400/KnowReset_RR-2013_03.pdf?sequence=1 (hämtad 2016-04-01)
- Rose, N. (1999) *Powers of Freedom*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Thomsson, D. (2009) An institutional framework on resettlement, 29–52 i P. Bevelander, M. Hagström, S. Rönqvist (red.) *Resettled and Included? The employment integration or resettled refugees in Sweden*. Malmö Institute for Studies of Migration, Diversity and Welfare: Malmö Högskola.
- Thor, M. (2007) ”Det är billigare att bota ett TBC-fall än att uppfostra en svensk”. Den svenska kvotflyktingmottagningen av icke arbetsföra flyktingar ca. 1950–1956, i J. Ekberg (red.). *Sveriges mottagning av flyktingar. Några exempel. Årsbok 2007 från forskningsprofilen Arbetsmarknad, Migration of Etniska relationer (AMER) vid Växjö universitet*. Växjö: Växjö University Press.
- Towns, A. 2002. Paradoxes of (In) equality. Something is rotten in the gender equal state of Sweden. *Cooperation and Conflict* 37 (2) pp. 157–179.
- UNHCR (2014) *UNHCR refugee resettlement trends 2015*. Geneve: UNHCR
- UNHCR (2015) 2015 UNHCR country operations profile – Sudan
<http://www.unhcr.org/pages/49e483b76.html> (hämtad 2016-04-20)
- UNHCR (2016) Refugee in the Horn of Africa: Somali displacement crisis. Information sharing portal.
<http://data.unhcr.org/horn-of-africa/region.php?id=3&country=110> (hämtad 2016-05-01)
- Wetherell, M. (2001) Themes in discourse research: The case of Diana. I M. Wetherell, S Taylor, S, Yates (red.) *Discourse theory and practice*. A reader. Los Angeles: Sage.
- Wetherell, M. (1998) Positioning and interpretative repertoires: Conversation analysis and post-structuralism in dialogue. *Discourse and Society*. 9(3), pp. 387–412.
- Wetherell, M., & Potter, J. (1992) *Mapping the language of racism: Discourse and the legitimation of exploitation*. New York: Columbia university press.
- Wikström, E. (2009) Health and integration when receiving resettled refugees from Sierra Leone and Liberia. i P. Bevelander, M. Hagström, S. Rönqvist (red.) *Resettled and Included? The employment integration or resettled refugees in Sweden*. Malmö Institute for Studies of Migration, Diversity and Welfare: Malmö Högskola.
- Zetter, R. (2015) *Protection in crisis. Forced migration and protection in a global era*. Washington DC: Migration Policy Institute.

Korresponderande författare

Mehek Muftee (Fil Dr)

Högskolan för lärande och kommunikation

Box 1026

551 11 Jönköping

mehek.muftee@gmail.com

073-5928825

Författarpresentation:

MEHEK MUFTEE är verksam som biträdande lektor i sociologi vid högskolan för lärande och kommunikation, Jönköpings högskola. Hon disputerade 2014 vid Linköpings universitet på tvärvetenskapliga institutionen Tema med avhandlingen "That will be your home – Resettlement preparations for children and youth from the Horn of Africa." Muftee har även en magisterexamen i sociologi från Linköpings universitet.

Sociologförbundets arbete med ämnes-/gymnasielärarytbildningen

SEDAN NÅGRA ÅR är sociologi ett gymnasieämne och uppskattningsvis 70 000 elever läser sociologi varje år. Detta medför att nybörjarstudenter framöver i allt större grad kommer till oss med förkunskaper i sociologi. Det är naturligtvis glädjande. Men vad är det för sociologikunskaper de får med sig från gymnasieskolan?

Idag finns ingen ämneslärarytbildning i sociologi vilket innebär att en stor andel av de som undervisar på gymnasiet har begränsad utbildning i sociologi. Vad gör då en lärare behörig att undervisa? Skolverkets föreskrifter beskriver *"att en lärare är behörig i ämnet sociologi i gymnasieskolan om han eller hon har fullgjort ämnesstudier om minst 90 högskolepoäng i ämnet sociologi."* I brist på ämneslärarytbildning kan därmed en lärare uppfylla de krav som ställs på ämneskunskap genom att bygga på sin sociologixamen med kompletterande pedagogisk utbildning (KPU). Det är en utbildning sociologer vanligtvis har lite inflytande över och väldigt få undervisar på, även om det finns undantag, till exempel i Göteborg. Lärosätena bestämmer själva hur den utbildningen ska organiseras, så här finns en utvecklingspotential.

Alternativet att uppnå behörighet i dagsläget är att få sina kunskaper i andra ämnen bedömda som nog kompetens, den så kallade motsvarighetsklausulen. Skolverket skriver: *"Utöver detta är en lärares kompetens relevant för ämnet sociologi om han eller hon på annat sätt visar likvärdiga kunskaper och kompetenser."* Men samlade bedömningskriterier för denna motsvarighetsklausul saknas. Skolverket eller skolorna själva bedömer från fall till fall vilken kompetens som är relevant, vilket naturligtvis skapar utrymme för godtycklighet.

Förutom behovet av att utbilda blivande gymnasielärare i sociologi, finns också ett behov av fortbildning hos de sociologilärare på gymnasieskolorna som är behöriga att undervisa i sociologi, förstelärare på de skolor som har sociologiundervisning, samt de disputerade lärare i varje skolregion som (idealt sett) svarar för ämnets kontakt med akademien. För dem är det framtida fortbildningsbehovet stort och i stort sett okoordinerat.

Denna problematik har länge pekats ut av enskilda sociologiinstitutioner, och viktigt arbete har gjorts lokalt med organisering av lärarytbildning och KPU, samt lobbyarbete gentemot Skolverket. Som Jan Carle skrev i en debattartikel i Sociologisk Forskning:

Ämneslärare är den linje som på sikt säkrar vår plats i gymnasieskolan, som visar på vårt ämnes styrka och kapacitet och visar att vi står upp för vårt akademiska innehåll. Det skapar en långsiktig kvalitet i innehållet och en grund för framtida forskning. Det kan vara så att denna linje inte kan drivas på alla lärosäten, men detta hindrar inte att det skall finnas åtminstone några lärosäten i Sverige där det finns en ämneslärarutbildning i sociologi, och att alla sociologimiljöer står bakom detta. (Carle, 2015: 84)

Styrelsen för Sveriges Sociologförbund håller med om att Sverige behöver ämneslärarutbildningar i sociologi, och sociologin behöver få mer inflytande i KPU-utbildningarna. Vi behöver vara mer proaktiva med att samordna och förmedla lokala insatser och modeller. Glädjande nog verkar Skolverket nu också luta åt detta håll, och en ny rapport om ämneslärarutbildningar inom bland annat sociologi förväntas under våren.

Som ett led i SSF:s arbete med att stärka sociologins roll i gymnasieutbildningen har vi inbjudit till en workshop i Uppsala 6 april. Agendan för workshopen är SSF:s arbete med att utveckla sociologi på gymnasielärarutbildningen och sociologikurserna på gymnasiet samt att arbeta för att utveckla och genomföra ämneslärarutbildning i sociologi. Vi vill också samarbeta med Skolverkets avdelning som arbetar med stöd för hur lärares och elevers ämnesutveckling och ämnets utveckling kan främjas och beskrivas. Sociologi ingår nu i det arbetet. Dessutom är det viktigt att samordna arbetet med att ta fram fortbildning för sociologilärare, liksom att bistå sociologiinstitutioner i arbetet med KPU. Vi fortsätter rapportera och tar gärna emot synpunkter och inspiration i frågan.

Tora Holmberg (ordförande) & Glenn Sjöstrand (ledamot)
Sveriges Sociologförbund

Recensioner

Mikaela Sundberg, *A sociology of the total organization: Atomistic unity in the French foreign legion*. Farnham, UK: Ashgate, 2015

Den franska Främlingslegionen har inte tidigare varit föremål för systematisk akademisk uppmärksamhet, trots att den är ett av de mest extrema och berömda militära förbanden i världen. Mycket av det som vi tidigare fått veta om Legionen har byggts främst på självbiografier av tidigare medlemmar. Därför är Mikaela Sundbergs *A sociology of the total organization: Atomistic unity in the French foreign legion* ett välkommet och unikt vetenskapligt bidrag. I en skarpsinnig etnografisk studie ger hon kritisk sociologisk uppmärksamhet åt legionärernas liv i regementet.

För att samla in sina data har Sundberg fått tillträde till fyra regementen i Frankrike och med hjälp av observationsmetoder och intervjuer får hon en unik inblick in det sociala livet i dessa regementen. Dessa data analyseras sedan från ett nätverksperspektiv, ett organisationsperspektiv och ett institutionellt perspektiv. Även om analysen främst lutar mot de två sistnämnda perspektiven är boken en rik källa till empiriskt material i form av informativa citat från intervjuer och samtal samt andra insiktsfulla observationer, som systematiskt utsätts för sociologisk analys.

Militärsociologi har fokuserat mycket på krigsföring, vilket ju är militära förbandens yttersta syfte. Efter det andra världskriget intresserade sig Morris Janowitz och Edward Shils och många andra forskare för sammanhållning (*cohesion*) i militära förband. De hävdade att deras ”sociala sammanhållning” (*social cohesion*), dvs. vänskapsband som uppstår i träning eller strid, är avgörande för deras effektivitet. Senare studier har också kommit att urskilja ”uppgiftsammanhållning” (*task cohesion*) som karakteriseras av ett gemensamt åtagande bland gruppmedlemmarna att uppnå mål som kräver kollektiva ansträngningar.

Uppgiftsammanhållning och social sammanhållning är båda former av ”horisontell sammanhållning”, det vill säga de syftar till sammanhållning inom militära enheter på relativt låg hierarkisk nivå, t.ex. inom plutonen. ”Vertikal sammanhållning” däremot syftar på bandet mellan underordnade och ledare. Den stärks t.ex. när underordnade lutar på att deras ledare är kompetenta. Man kan även tala om ”organisatorisk sammanhållning” som betecknar förhållandet mellan soldaten och den större militära organisationen samt binder små grupper till ett högre syfte.

Tyvärr diskuterar Sundberg detta tidigare forskningsfält mycket summariskt och hon uppmärksammar endast generell social sammanhållning. Andra former av

sammanhållning nämns i en fotnot där hon skriver att hennes analytiska begrepp, ”atomistisk enhet” (*atomistic unity*) har kopplingar till organisatorisk sammanhållning. Kopplingar till tidigare forskning om sammanhållning tas alltså inte upp på ett systematiskt sätt i denna bok. Detta är förvånande eftersom hennes forskningsfrågor om ”how the different relational elements of organizations, institutions, and networks interplay within the Legion” (s. 11) och ”why members stay and do not leave” (s. 8) berör många olika former av sammanhållning som behandlats utförligt i tidigare forskning. Studien skulle ha vunnit på att knyta an till denna etablerade forskningstradition.

Hennes teoretiska utgångspunkt karakteriserar Legionen som en girig total organisation men med frivilligt medlemskap. Som Erving Goffmans tidiga analyser av t.ex. mentalsjukhus har visat, avskärmar totala organisationer sina medlemmar fysiskt från yttvärlden och upprätthåller denna separation med hjälp av regler. Kloster och utopiska samfund är i sin tur praktexempel på girighet som hänvisar till en mera symbolisk separation från yttvärlden. Även militären ställer starka eller giriga krav på sina medlemmar genom att förvänta sig att soldaterna ska riskera sina liv i strid.

Främlingslegionen är emellertid inte bara girig. Den avviker från de flesta militära organisation eftersom den består av en mycket heterogen grupp soldater av olika nationaliteter. Dessutom är det ett karakteristiskt särdrag hos Legionen att så många deserterar innan standardkontraktet på fem år har löpt ut. Sundbergs begrepp ”atomistisk enhet” hjälper till att förklara hur en sådan organisation kan skapa lojalitet hos medlemmarna och få dem att hålla ihop. Hennes perspektiv grundar sig på idén om en stark institution utan starka vänskapsband men med opersonligt kamratskap bland medlemmarna. Enligt henne är det just Legionens heterogenitet som skapar atomism medan dess totala karaktär skapar förutsättningar för enhet. Hon förklarar hur en organisation kan lyckas med sitt ”multikulturella” projekt t.ex. genom att begränsa medlemmarnas sociala band till yttvärlden och motverka skapandet av etniska grupperingar inom legionen. Som Lewis Coser tidigare argumenterat för, upprätthålls en organisations girighet med hjälp av regler som begränsar eller förbjuder förbindelser till andra organisationer och personer som kan uppfattas som ett hot mot dess krav.

Atomistisk enhet som opersonlig sammanhållning kommer till uttryck när legionärer hänvisar till varandra som just ”medlemmar” och inte som ”vänner”. Sammanhållningen bland dessa medlemmar skapas genom idén om ”oss” som ett imaginärt samfund. Den upprätthålls sedan med hjälp av ceremonier, traditioner och metaforen av Legionen som en ”familj”, samtidigt som symboliska gränser i form av hierarkier skapar skiljelinjer mellan individer. Med fokus på de informella mekanismer för social kontroll som fungerar genom vardagen i barackerna, lyfter hon fram praxis så som inbördes övervakning och sociala ritualer som skapar solidaritet och lojalitet till Legionen.

Sundberg använder inte begreppet ”socialisation”, vilket gör att hennes studie också saknar referenspunkter i tidigare forskning om socialiseringsprocesser. Istället väljer hon att analysera Legionen som en total organisation som ”integrerar” sina medlemmar i ett imaginärt samfund. Hon redogör på ett föredömligt sätt för vad det innebär att tillhöra Legionen genom att beskriva rekrytering och träning, samt hur en ”vi-känsla” konstrueras. Hon analyserar också hot mot sammanhållning från formationen av

etniska grupperingar inom Legionen och hur organisation strävar efter att motverka dem. Dessutom studerar hon maktstrukturer genom att kontrastera hierarki och status inom Legionen. Hierarki är ofta en viktig del av en total och girig organisation, men utan möjligheter att nå en högre social status, som inte alltid sammanfaller men militär rang, har frivilliga organisation svårt att motivera sina medlemmar att stanna. Sundberg redogör också för ritualer och andra mekanismer i skapandet av den institutionella gloria som en frivillig total organisation ofta behöver för att behålla sina medlemmar. Hon analyserar hur överträdelser bestraffas och hur befördran, medaljer och andra procedurer används för att legitimera den institutionella ordningen.

Även om den inblick som hon erbjuder i denna mytiska militära organisation på många sätt är beundransvärd och utgör ett intressant bidrag till militärsociologin, skulle en mera komplett analys av dessa mekanismer också kräva att man analyserar de legionärer som deserterat. De skulle möjligtvis ha erbjudit bättre insikter om när och varför dessa mekanismer så ofta misslyckas. Dessutom skulle det ha varit nyttigt att analysera varför medlemmarna tog värvning eftersom variation i motivation kan påverka benägenheten att stanna i Legionen.

För den som är intresserad av militära enheters sammanhållning i strid, vilken har varit tyngdpunkten i tidigare militärsociologisk forskning, är Sundbergs studie visserligen mindre intressant på grund av dess fokus på livet i regementet. Dock läggs grunden för militära enheters sammanhållning under tiden man förbereder sig för strid med hjälp av träning och de processer som socialiserar nya medlemmar i regementet. Dess begränsningar till trots utgör boken ett intressant bidrag till studiet av militära förband genom att kombinera klassisk och modern samhällsteori med empiriskt rika etnografiska data. Sundbergs insyn i livet i Legionen och hennes teori om atomistisk enhet bidrar till vår förståelse av hur en girig organisation med heterogena medlemmar lyckas skapa lojalitet utan personlig solidaritet. Dessutom ger hon ett bidrag till organisationssociologin med sin teori som kan vara en nyttig jämförelsepunkt även i analyser av andra totala organisationer.

Marco Nilsson, Jönköping University

Erik Åsard (red.), *Det blågula stjärnbaneret*. Stockholm: Carlssons, 2016

Donald Trump har blivit vald till USA:s nästa president och ingen vet längre hur världen kommer att se ut bara sex månader framåt i tiden. Desto bättre då att Carlssons bokförlag har publicerat en antologi om de svensk-amerikanska relationerna så att vi kan få någon vägledning om vad den nya administrationen kan komma att innebära för svensk del. Redaktör för boken *Det blågula stjärnbaneret* är Erik Åsard, men även Dag Blank, Ulf Jonas Björk och Wilhelm Agrell bidrar med texter. I förordet förklarar författarna att syftet med boken är att problematisera den utbredda uppfattningen att Sverige är ett "amerikaniserat" land. De menar att detta är en missuppfattning; enbart delar av det svenska samhällslivet kan anses vara amerikaniserade och då alltid på ett

omisskännligt svenskt sätt. Sedan följer tio kapitel där amerikaniseringen av svensk kultur, akademi och politik granskas.

Det mest intressanta bidraget står Wilhelm Agrell för. Han diskuterar där den säkerhetspolitiska dubbla bokföring som Sveriges politiska elit ägnade sig åt under hela det kalla kriget där Sverige i den officiella retoriken förde en neutralitetspolitik men i den inofficiella praktiken hela tiden ingick i USA:s krigsplanering och även låg under supermaktens kärnvapenparaply. Givetvis var USA den dominerande partnern i denna ojämlika relation men Sverige hade också någonting som i hög grad lockade amerikanerna; möjligheten att utnyttja svenskt territorium och FRA för att spionera på Sovjetunionen. Han avslutar sitt kapitel med en oroande reflektion. Efter att ha konstaterat att Wikileaks och Snowden effektivt påvisat att Sverige och USA än idag för en hemlig utrikes- och säkerhetspolitik skriver Agrell att ”Det märkliga var bara att inget hände. Kulissen rämnade, men publiken hade för länge sedan gått hem” (s. 210). Denna observation ställer onekligen obehagliga frågor om tillståndet för demokratin i dagens Sverige. Vad finns det för poäng med att Edward Snowden riskerar fängelse på livstid för att avslöja extrema övertramp av västvärldens underrättelsetjänster om de övervakade medborgarna inte bryr sig? Varför ska forskare, journalister och politiker överhuvudtaget försöka föra en diskussion om vår tids ödesfrågor om det inte längre finns någon allmänhet som är intresserad? Det samhälle Agrell beskriver är en åskådardemokrati utan åskådare.

Dag Blanck skriver i ett annat kapitel om Amerikabilder i Sverige under 1800- och 1900-talen. Han diskuterar här ingående en av den svenska sociologins stora klassiker, Gunnar Myrdals *An American dilemma* från 1944. Kanske är Myrdals verk över rasrelationerna i USA under tiden för Andra världskriget något bortglömt idag, men Blank är tydlig med att boken fick ett enormt genomslag bland intellektuella i USA. Som exempel nämner han att domarna i Högsta domstolen direkt refererade till *An American dilemma* när de i mitten av 50-talet upphävde rassegregationen i det amerikanska utbildningsväsendet. Onekligen en imponerande forskarbedrift av en svensk samhällsvetenskaplig forskare!

En annan intressant text är Erik Åsards första bidrag i antologin med den talande titeln ”USA – landet vi älskar att hata”. Här återfinns mycket intressant empiri. Hur många känner exempelvis idag till att Sveriges förbindelser med USA går tillbaka till 1638 då en grupp svenskar grundade kolonin New Sweden? Eller att Sverige år 1783, då USA som självständig statsbildning existerat i sju år, skrev under ett handelsavtal med nationen? Det är också positivt att Åsard har självförtroende nog att bre ut sig över flera sidor om amerikansk jazz. Han låter jazzen exemplifiera en tes som antologins författare driver genomgående i volymen, nämligen att när Sverige och svenskar har tagit till sig olika amerikanska kulturella, sociala och politiska fenomen har man alltid ”försvenskat” foreteelsen under processens gång. Helt korrekt tar han upp Jan Johanssons fantastiska skiva ”Jazz på svenska” från 1963 som en illustration av sin tes. Albumet redovisar en musikalisk resa som tar sin början bland de svarta slavarerna på bomullsfälten i den amerikanska södern i slutet av 1800-talet. När musiken når Jan Johanssons nytolkningar av svenska folksånger en livstid senare i Upplands Väsby är

det fortfarande jazz, men en mycket svensk sådan.

Få böcker är invändningsfria och det gäller även *Det blågula stjärnbaneret*. Ulf Jonas Björk jämför i kapitlet ”Motstånd mot amerikanska medier” debatten kring år 2000 om pornografin på kabel-TV med tidigare alarmistiska diskussioner i Sverige såsom oron för indianböcker á la James F. Cooper på 1890-talet samt uppståndelsen kring serietidningar såsom Fantomen på 50-talet. Jag finner liknelsen Björk gör direkt missvisande. Även om han inte explicit använder begreppet är det omöjligt att tolka Björk på något annat sätt än att han anser samtliga tre debatter vara exempel på utbrott av moralpanik i Sverige. När det kommer till indianböckerna och Fantomen delar jag denna analys men den TV-pornografi som visades för femton år sedan är något kvalitativt annorlunda. Anledningen till att det rådde en omfattande samhällsdebatt kring den här pornografin var att den, som exempelvis Alexa Wolf skildrar i dokumentärfilmen ”Shocking Truth” från år 2000, ofta innehöll scener av sadism där män utövade våld mot kvinnor. Man kan omöjligtvis likna dessa filmer vid 50-talets Fantomen eller Stålmannen.

Mycket är annars bra i den här volymen. Antologin är tydligt förankrad i den senaste forskningen, den är generellt sett välskriven och Åsards kommenterande inledande samt avslutande kapitel gör att boken aldrig känns disparat utan hänger ihop. Överlag tycker jag därför att *Det blågula stjärnbaneret* är en bok med många kvaliteter som alla med ett intresse för svensk-amerikanska relationer borde läsa.

Alexandra Franzén, Lunds universitet

Josephine V. Rekers & Kerstin Sandell (red.), *New Big Science in focus: Perspectives on ESS and MAX IV*. Lund Studies in Arts and Cultural Sciences 8. Lund: Lunds universitet, 2016

Det händer något stort och betydelsefullt på lundaslättan: två gigantiska forskningsanläggningar håller på att ta form. Den ena, MAX IV, har redan så smått börjat tas i drift, medan den andra, ESS, ska sätta igång 2019. Anläggningarna brukar beskrivas som olika medel att se in i material – med synkrotronljus respektive spallation. Det handlar om enorma investeringar, MAX kostar närmare tre miljarder medan ESS kostar smått ofattbara 18 miljarder att bygga. Driftskostnaden för de två anläggningar ligger på över en halv miljard per år. Men ESS/MAX IV är inte ensamma när det gäller storsatsningar på väldiga forskningsanläggningar. I Solna har det så kallade SciLifeLab vuxit fram, ett slags gigantisk apparatpark för allehanda biologiska experiment och studier, också det en investering i miljardklassen.

Att denna typ av anläggningar betyder något kan man förstå om inte annat så av prislapparna – de kostar mycket och får därför betydelse för samhällsekonomi men i förlängningen också för utrymmet för annan typ av forskning; forskningsresurserna är inte oändliga och dessa anläggningar påverkar annan forskning, vare sig vi vill det

eller inte. Behovet av samhällsvetenskaplig analys av dem är därför stor: vad är det för slags anläggningar, hur påverkar anläggningarna sättet att bedriva forskning och i vilket samhälleligt sammanhang har de vuxit fram?

Boken *New Big science in focus* är något av en pionjärinsats, där olika perspektiv kring hur denna typ av forskningsanläggningar ska förstås, vad de betyder för sättet att göra vetenskap på, hur de påverkar relationen mellan vetenskap och samhället, men också mellan vetenskapliga discipliner och samhälleliga objekt belyses. Vad händer egentligen med vår förståelse av sociala eller kulturella fenomen när nya vetenskapliga instrument tas i bruk?

Boken avrapporterar ett tvärvetenskapligt projekt vid Pufendorfinstitutet i Lund och erbjuder en rik palett av perspektiv, från de vetenskapssociologiska till de ekonomiska och kulturella. Några av bidragen är i form av intervjuer med internationella besökare, som ger rika perspektiv på hur man ska förstå naturvetenskapens ständiga jakt på att "se" bättre – att få starkare teknologier till sitt förfogande, men också hur de vetenskapliga objekten därmed ändrar form och karaktär. Jutta Haider och Sara Kjellberg, och Kerstin Sandell, fördjupar i sina respektive bidrag den diskussionen och visar på komplexiteten i utvecklingen av instrument vid storforskningsanläggningarna, liksom hur formerna för dataproduktion utvecklas i och genom olika vetenskapliga discipliner. Det är fascinerande läsning för den som vill förstå hur vetenskapen utvecklas inte främst i kraft av enskilda bidrag utan av nya sätt att förstå och producera data.

Utöver fördjupande diskussioner om hur dessa anläggningar skiftar våra förställningar om hur forskning bedrivs och vilka dess objekt är, handlar bidragen mycket om hur anläggningarnas samhällsanknytning utvecklats. Historikern Catherine Westfall jämför utvecklingen i USA – där denna typ av storforskningsanläggningar är legio, ofta med anknytning till försvars- och energiintressen – och pekar på hur anläggningarna formas av en kombination av lokala, nationella och internationella intressen. Intressen är nyckelordet: om anläggningarna inte kan kopplas till ett intresse av något slag – ofta ekonomiskt men också försvarspolitiskt – kan de helt enkelt inte bli till, samtidigt som de i första hand kopplar upp sig mot olika vetenskapsområden. Westfall pekar på hur dessa olika intressen spelar ut i fallet ESS, där en lokal kontext varit helt avgörande samtidigt som projektet oftast beskrivs som "europeiskt". Olika arenor för legitimitet lever i viss spänning med varandra, med andra ord. Detta med den regionala förankringen är också svårare än man kanske kan tro, vilket Josephine Rekers visar i sitt bidrag. Anläggningarna säljs ofta in med argumentet att de ger en mängd effekter på den lokala ekonomin, men de effekterna är långtifrån garanterade. Det blir inte enklare av att en mängd regionala policyaktörer vill in och på sin kant sälja in anläggningarna som nyttiga för samhällsekonomin. Det blir en oskön blandning av löften och stödprogram som anläggningarna inte enkelt kan leva upp till. En annan "selling point" av anläggningarna är att de byggs med ekologisk hållbarhet som mål – de ska vara självförsörjande med förnyelsebar el, smälta in i landskapet, och naturligtvis också lägga grunden för fortsatt utveckling av hållbar energi via solceller och annan teknikutveckling. Men också här finns det en glipa mellan retorik och praktik, som Anna Kaijser påvisar. Framför allt är anläggningarna en del av en sorts ekono-

derniseringsretorik och – praktik, som inte på allvar tar i frågan om hållbarhetens villkor.

Världen förändras och samhällsvetenskapen med den. Storforskningsanläggningar som ESS och MAX IV ritar om den vetenskapliga kartan och skapar nya förutsättningar för ekonomi och samhällsliv. Vi är därför betjänta av en kritisk analys av vad denna typ av anläggningar egentligen är, hur de motiveras och hur de formar vårt sätt att se på och förstå världen. *New Big Science in focus* erbjuder en bred sammanställning av olika perspektiv på sådan anläggningar, men är av intresse inte bara för dem som specifikt sysslar med vetenskapssociologi eller politisk ekonomi, utan också för den som vill förstå hur vetandet omformar våra grundläggande föreställning och liv om material – och det borde väl täcka in de flesta samhällsvetare. Mer finns naturligtvis att göra och boken kan bara erbjuda en ingång i ett växande fält, men som sådan fungerar den utmärkt.

Mats Benner, Lunds universitet & KTH

Magnus Persson, *Utbildningskontraktets villkor: Utbildningsförlopp på en förändrad gymnasielärutbildning*. Lund: Arkiv, 2016

Institutionen för samhällsstudier vid Linnéuniversitetet har länge haft en stark utbildningssociologisk inriktning och särskilt vad gäller rekrytering till yrkesprogram med professionella anspråk. Där disputerade Magnus Persson i november 2016 på en doktorsavhandling om den lärarutbildning som pågick i blott tio år, från 2001 till 2011. I regeringens proposition 1999/2000:135 kallades den ”En förnyad lärarutbildning” efter den utredning, ”Att lära och leda: En lärarutbildning för samverkan och utveckling” (SOU 1999:63), som för första gången i svensk historia föreslog att läraryrket i ungdomsskolan borde ses som ETT gemensamt yrke. Den kan sägas ha varit ett led i en främst socialdemokratisk skolpolitisk strävan till ökad jämlikhet. Utbildningsvetenskap var det nya forskningsämnet som bland annat skulle innehålla den gemensamma lärarkompetensen. Det ingick i det s.k. allmänna utbildningsområdet, där vissa moment undervisades gemensamt för olika inriktningar på programmet. Utifrån förändringar i lärarutbildningen och utbildningens status på det högre utbildningsfältet, studeras i avhandlingen en årskull lärarstudenter med inriktning mot gymnasie- eller ämneslärare och deras syn på sin utbildning från början till slut jämte deras förväntningar på yrket.

Ämneslärarutbildningen har en lång akademisk tradition skild från den historiskt senare folkskole- och seminarietraditionen. Yrkena representeras av Lärarnas Riksförbund respektive Sveriges Lärarförbund. Läraryrkenas yrkesutövning kännetecknas av starka traditoner, där lokala skolkulturer ofta präglar nyanställda lärares arbete. Läraryrkena har traditionellt haft en hög grad av ärflighet men knappast så längre. Var fjärde lärarbarn valde i början av 1990-talet själv ett läraryrke, men 2009 var det

bara var tionde. Ämnesläraryrket har också haft en relativt hög status. Med yrkets expansion och den högre utbildningens expansion har denna status sjunkit, och antal sökande till utbildningsplatserna på lärarprogrammet har varit vikande.

Persson använder begreppet kontrakt för att diskutera relationer. Relationen mellan studenter och utbildning ses som ett utbildningskontrakt – ett informellt samhälleligt kontrakt. Studenter har föreställningar om hur deras framtida arbetsmarknad och yrkesutövning kommer att te sig. Utbildningskontraktet innehåller ett arbetsmarknadskontrakt och ett undervisningskontrakt. Arbetsmarknadskontraktet avser relationen mellan studenters föreställningar om den framtida arbetsmarknaden och utbildningsgivares sätt att organisera utbildningen så att den förbereder studenter för den framtida arbetsmarknaden. Undervisningskontraktet beskriver relationen mellan studenters förväntningar och den konkreta undervisningsverksamhet de möter (lärare, undervisning, examinationer). Det är en hypotes att arbetsmarknadskontraktets dominans över undervisningskontraktet förstärks allteftersom utbildningen fortlöper. Den baseras dels på att studenterna kommer allt närmare ”skarpt läge” på arbetsmarknaden, vilket torde accentuera behovet av att inhämta yrkesrelevant kunskap, dels på att studenterna redan har förvärvat yrkesrelevant kunskap under utbildningen som ger förmåga att efterfråga mer adekvat undervisning för att tillgodose det som behövs för att kunna praktisera yrket.

Persson använder vidare Bourdieus fältteori och utvecklar där för det första utbildningsförloppets objektiva villkor – bortom studenters avsikter. Avsedd selektion handlar om formella och officiella rekryteringsprinciper som särskilda bestämda meriter. Icke avsedda handlar om hur studenter väljer med hänsyn till vad de vet och vad de vill enligt de erfarenheter de har gjort och de resurser de har med sig. Nedärvda resurser är sådana som de har med sig och förkroppsligat hemifrån och som bildar självklara förhållningssätt och utgör en slags inofficiell valuta som kan växlas in på ett visst fält. Förvärvade resurser är sådana som betyg och formella meriter som man uppnår och tilldelas, och de bildar en slags officiell valuta.

För det andra utvecklar han utbildningsförloppets subjektiva villkor, vilket däremot gör kompositionen av utbildningsresurser och vissa utbildningsförlopp mer eller mindre utförbara, eftersom individers handlingsutrymme kringgärdas av socialt inkorporerade uppfattningar om vad som är synligt och möjligt. Kringgärdandets uttryck kan uppfattas som ett system av varaktiga och genomförbara sociala dispositioner. Enligt Persson får det mycket centrala begreppet habitus i Bourdieus handlingsteori därmed en koncis definition.

Avhandlingens egen empiri baseras på en enkät till en årskull studenter i Växjö som avsåg att bli gymnasielärare (62 st). Intervjuer med nio av dessa (med höga, medel respektive låga meriter) och vid tre tillfällen plus en uppföljning på mejl efter examen. Denna del utgör en slags longitudinell studie. Första intervjun handlade om deras utbildningserfarenheter och den andra om ett återberättande om val och erfarenheter, medan den tredje innehöll tre ritövningar om yrkesval, framtida yrke och anknytning till hemort respektive studieort. Utöver denna egna empiri använder Persson flitigt resultat från andra studier jämte utbildningsstatistik.

Bland resultaten i avhandlingen visas att andelen studenter med starka medelbetyg utgjorde en fjärdedel, men att den minskade från 1990 till 2009 på alla delar i ämneslärarutbildningen men mest i samhällskunskap. Andelen studenter med höga betyg var, liksom 1990, lägre på lärarutbildningen än den högre utbildningens medelvärde i allmänhet 2009. Andelen studenter med låga medelbetyg hade däremot ökat markant inom högre utbildning men i synnerhet på lärarutbildning för äldre barn. Nästan alla delar av lärarutbildningen var överrepresenterade när det gällde meritmässigt resursvaga studenter och underrepresenterade när det gällde meritmässigt resursstarka studenter. Denna tendens har en längre tid varit särskilt stark när det gäller ämneslärarutbildningen. Nedgången tycks snabbare än exempelvis på förskollärarutbildningen och i den högre utbildningen generellt. Detta betyder att andelen studenter från studievana hem 2009 var lägre än högskolans genomsnitt, vilket inte var fallet 1990, och lärarutbildningen hade därmed tappat studenter från studievana hem. Det gällde särskilt ämneslärarutbildning med inriktning mot matematik/NO samt lärarutbildning med inriktning mot årskurs 1–7.

I den studerade årskullen kom så gott som alla in utan selektion på den sökta utbildningen. Men den hade ändå samtidigt stor variation både vad gäller meriter och social härkomst. Här ges sedan berättelser och jämförande analyser av hur några av de tio intervjuade studenterna resonerade om sina olika resurser för att välja och genomföra utbildningen. Bland de nio panelstudenterna identifierade Persson tre olika utbildningsförlopp: det fullföljda, det avbrutna och det växlade, dvs. de som gick vidare till annan utbildning eller yrke.

Ett starkt skäl att fullfölja eller hoppa av tycktes vara praktiken i den verksamhetsförlagda utbildningen (VFU). Dess stora betydelse var att studenten där får syn på och jämför med sina förebilder från egen skolerfarenhet, och där bekräftades inte bara att yrkesrollen motsvarade studenternas föreställningar, utan gjorde också tydligt vilken kunskap en gymnasielärare måste förvärva för att kunna utöva yrket.

Undervisningen förväntades vara relevant i relation till hur studenterna föreställde sig praktiken i det framtida yrket – föreställningar som formats innan de började utbildningen och som sedan förstärktes särskilt under utbildningens praktiska moment. Studenter med små nedärvda utbildningsresurser visade sig starkt inriktade på arbetet som lärare. Man lär sig på jobbet. Studenter med stora resurser tenderade istället att växla över till annat, vilket gör att yrket tappar personer med stora resurser.

Läraryrket lockade innehållsligt. Yrkets speciella arbetsinnehåll, arbetsmiljö och arbetsförhållanden attraherade studenterna att söka sig till gymnasielärarutbildningen. Undervisning som bekräftade det förväntade innehållet uppfattade studenterna som nyttig och relevant. Motsatsen gällde för sådant som inte kunde kopplas till framtidens yrkesvär. En konsekvens av detta var att utbildningens praktiska inslag (VFU) tillskrevs stor betydelse och bidrog till att definiera hur den universitetsförlagda yrkesutbildningen (av studenterna främst identifierad som AUO) borde utformas.

Förutom yrket så var det själva ämnet som lockade att bli ämneslärare och gymnasielärare. Det var hela 90 procent som ansåg att intresse för ett särskilt ämne var viktigt. Ännu högre var andelen bland lärarstudenter till grundskolans senare år, 97

procent. Ämnesanknytningen har alltid utgjort en mycket viktig del i läroverks- och gymnasielärares identitet och kollegialitet. Det tycktes vara fallet också bland dessa studenter.

Yrkets sociala position lockade också. Det handlade då om att få en *tillräckligt* god position och undvika att fastna i lägre positioner på arbetsmarknaden. Lärarutbildning och läraryrket har traditionellt varit något av en kungsväg för de folkliga klassernas mest studiebegåvade barn. Det gällde inom seminarietraditionen som flyttades in i högskolan 1977. Men även ämneslärarutbildningen har nu blivit synlig och ett alternativ för dessa sociala grupper. Studenter med stora nedärvda utbildningsresurser tenderade däremot att välja bort denna utbildning som tycktes förlora i status.

Avhandlingen baseras alltså på en begränsad egen empiri från en årskull vid en högskolas ämneslärarprogram med både enkät och återkommande intervjuer med nio studenter. Jämförande analyser av de senare ger ändå fina illustrerande exempel på processer vilka ter sig individuellt rationella och som reflekteras mot de strukturella villkoren och förändringarna, vilka Persson formulerar från andras registerstudier och från nationell statistik. Det övergripande resultatet och kunskapsbidraget handlar om hur aktörer följer sina intentioner och oavsiktligt deltar i att reproducera utbildningens klasskiljande mekanismer och deras legitimitet – något som Bourdieu och Passeron konstaterade i sin mycket refererade bok *La Reproduction* från 1970. Det placerar avhandlingen på det utbildningssociologiska forskningsfältet samtidigt som den fyller kunskapsluckan om svensk ämneslärarutbildning på högskolefältet.

Lennart G. Svensson, Göteborgs universitet, Fakultetsopponent

Mattias Gardell, *Raskrigaren: Seriemördaren Peter Mangs*. Stockholm: Leopard förlag, 2015.

Prof. Mattias Gardell ved Uppsala Universitet har som religionsviter i mange år levert sentrale bidrag til forskning og kunnskap om høyreekstremisme, rasisme, diskriminering og islamofobi, ikke minst i Sverige, men også i andre skandinaviske land. I Norge ble Gardell en offentlig person med publiseringen av den norske oversettelsen av hans standardverk *Islamofobi* i 2011 (Gardell 2011), som avstedkom mye og tidvis svært usaklig medieomtale av Gardell selv og hans bok fra en rekke norske liberale anmeldere og mediekomentatorer. Bedre ble det ikke da Gardell vitnet som sakkyndig vitne for forsvaret i den såkalte 22. juli-rettssaken etter den norske høyreekstremisten Anders Behring Breiviks doble terrorangrep på Regjeringskvartalet i Oslo og på AUFs sommerleir på Utøya 22. juli 2011, hvor til sammen 77 mennesker, de fleste av dem norske tenåringer, ble massakrert. For Gardells vitnemål i 22. juli-rettssaken bidro til å punktere den utbredte myten i norsk medieoffentlighet og politikk hvorved tilfellet Behring Breivik og det verste terrorangrepet i moderne norsk historie blir lest og fortolket som 'en gal manns verk' snarere enn som uttrykk for handlingsimpulser

forankret i og motivert av høyreekstrem ideologi. I konteksten av dette vitnemålet erklærte Gardell Behring Breivik som høyst gjenkjennelig i kontekst av forskningsbasert kunnskap om høyreekstremisme, noe en del norske medieredaktører fant særdeles provoserende. I Norge trodde mange i de første månedene etter 22. juli 2011 at disse dramatiske og traumatiske hendelsene skulle medvirke til at man tok høyreekstre holdninger og retorikk knyttet til innvandrere og minoriteter generelt, men muslimer spesielt, men også de klare og demonstrerbare forbindelseslinjene mellom høyreekstrem og høyrepopulistisk retorikk på dette feltet, og det voldspotensialet som finnes i denne retorikken mer alvorlig. Det har imidlertid definitivt ikke skjedd i Norge: på sosiale medier og i nettavisenes kommentarfelt er tonen nå i 2016 om noe krassere og mer hatsk enn den var før 2011. Og dette handler selvsagt blant mye annet om den utstrakte grad av politisk og samfunnsmessig fornektelse av høyreekstremismen som et problem og en utfordring som fortsatt karakteriserer det norske samfunnet fem år etter. Ulikt i Sverige, hvor Sveriges Forskningsråd har et eget program for forskning på rasisme hvor man nylig har bevilget millionbeløp til nettopp forskningsinitiativene til Gardell og hans kollegaer i Uppsala på dette felt, har det i Norge for alle praktiske formål vist seg umulig å få finansiert kritisk og uavhengig forskning på rasisme de siste fem årene.

Det er blant annet denne bakgrunnen som gjør Gardells bidrag til forskningslitteraturen på dette feltet så viktig. Med sin foreløpig siste bok *Raskrigaren: Seriemördaren Peter Mangs* har Gardell sin vane tro lykkes i å nå utover en rent ut faglig leserkrets. Det skyldes ikke minst det faktum at Gardell behersker og villig anvender seg av kriminalromanens dramaturgi, språk og fremstillingsgrep. Men også at han i sin søken etter forklaringer på tilfellet Peter Mangs også opererer i et forskningsetisk grenseland, og krysser en del grenser som andre forskere nok ikke hverken kunne eller ville ha gjort. Her tenker jeg særlig på Gardells valg om å intervju Anders Behring Breivik i fengselet i Skien (som den eneste forsker som hittil har gjort dette; andre forskere har avslått på grunn av de betingelser Behring Breivik har stilt, og vel vitende om risikoen for å la seg bruke for å generere ny oppmerksomhet for Behring Breiviks høyreekstre ”sakk”). Men også på hans intervjuer med Rudolf Mangs, Peter Mangs dypt rasistiske og høyreorienterte far i Boca Raton i Florida i USA (en far som ikke bare ble holdt løpende orientert av sønnens selv om hans drapsorgie i det Malmø som faren selv hadde forlatt, men som også impliserer seg selv som kriminelt medskyldig i sønnens mange drap ved å fortelle åpent om de våpendeler og utstyr som han selv bidro til å forskaffe til sønnen). Og på hans intervjuer med Peter Mangs selv, hvor Gardell går langt i å implisere Peter Mangs i drap han verken er blitt tiltalt eller dømt for.

For en norsk forsker, som selv fulgte tilfellet Anders Behring Breivik, hans høyreekstre tekster og saken mot ham nokså tett (Bangstad 2014) er parallellene med tilfellet Peter Mangs nokså påfallende: den samme ustabile oppveksten med en fraværende, men ofte idealisert og patriarkalsk farsskikkelse som representerer oppadstigende sosiale mobilitet der moren og han selv representerer nedadstigende sosial mobilitet; det grandiose selvbildet og den akutte narssistisk-orienterte mangelen på empati med andre mennesker; den samme tiltrekningen til høyreekstrem ideologi og konspirasjonsteorier; den samme fraværende evnen til å etablere noen som helst varige forhold til kvin-

ner. Det fremstår med andre ord ikke som særlig overraskende at Behring Breivik og Peter Mangs har hatt en etter hvert omfattende brevveksling seg imellom, og uttrykt gjensidig beundring for hverandres grufulle og gruoppvekkende handlinger. Det kan fremstå som nokså paradoksalt, gitt den ulike rettspraksisen og den ulike lovgivningen i henholdsvis Sverige og Norge hva angår strafferettslig utilregnelighet at det faktisk var Peter Mangs, og ikke Anders Behring Breivik, som endte opp med en erklæring om strafferettslig utilregnelighet. Gardells bok kan blant mye annet leses som en polemikk mot de rettslige og politifaglige slutninger som ble trukket i Mangs-saken, en polemikk som er forankret i en overbevisning om at Mangs i likhet med Breivik først og fremst må leses i kontekst av den høyreekstre og rasistiske tankeverden de over flere år eksponerte seg selv for forut for sine drapshandlinger. På bakgrunn blant annet av hans egen forutgående forskning på amerikansk høyreekstremisme, behersker Gardell denne høyreekstre tankeverdenen og dens litterære og populærkulturelle uttrykk og avtrykk i bloggofæren, som få andre forskere i vår tid. Gardells veksling mellom Mangs egne tekster og den høyreekstre og rasistiske litteraturen Mangs skriver seg inn i er både innsiktsfull og veldokumentert i form av et utall fotnoter og referanser. Som leser imponeres man også over Gardells omfattende kildearbeid og dokumentasjon i form av politirapporter, av beskrivelsene av de betydelige samfunnsmessige og demografiske endringer i det post-industrielle Malmø som Peter Mangs vokste opp i, og av Gardells evne og vilje til å bruke tid på å møte høyreekstre massedrapsmenn og høyreekstre sympatisører ansikt til ansikt.

Hvis man skal kritisere denne boken for noe måtte det imidlertid være Gardells allvitende fortellerstemme, som synes hentet fra den sosialrealistiske romanen, og som han litt for ofte anvender med det formål å belyse Peter Mangs egen sinnsstemning, tanker og beveggrunner i kontekster hvor en mer reservert og forbeholden forsker ville ha nøyd seg med å konstatere at kildematerialet møter sin begrensning her.

Etter at Sverige lenge fremstod som noe av et politisk og samfunnsmessig unntak fra en foruroligende utvikling i de skandinaviske land de siste tiårene, fremstår det som mer og mer tydelig at Sverige liksom Norge og Danmark står i en historisk overgangsfase hvor raskt økende sosial og økonomisk ulikhet, nyliberal globalisering, koblet med populære forestillinger om hvit marginalisering og en fremvoksende hvit identitetspolitikk tilbyr et rikt jordsmonn for den ytre høyresidens mainstreaming av høyreekstre ideer og retorikk. Mattias Gardells bok er en særdeles viktig påminnelse om voldspotensialet som ligger i denne mainstreamingen i vår tid, ikke bare i Sverige og Skandinavia, men også i Europa for øvrig og i USA. Med bakgrunn også i det faktum at Lasermannen Johan Arsenius var et av Peter Mangs store forbilder, kan den med fordel leses sammen med både Gellert Tamas' klassiske *Lasermannen* (Tamas 2002) og Tamas' nye bok (Tamas 2016).

Sindre Bangstad, Institutt for kirke-, religion- og livssynsforskning, Oslo

Mona Lindqvist, *Speaking about social suffering? Subjective understandings and lived experiences of migrant women and therapists*. Karlstad: Department of Social and Psychological Studies, Karlstad University, 2016

Mona Lindqvist beskriver i det inledande kapitlet av sin sammanläggningsavhandling i sociologi det spänningsfält som finns mellan den auktoritära betydelsen av hälsa och välmående och den mer aktörsdrivna betydelsen. Lindqvist utgår från den senare där sociala determinanter så som fattigdom, stigmatisering och avsaknad av vård lyfts som problem som skapar ohälsa. Avhandlingen är baserad på två empiriska studier som syftar till att belysa detta spänningsfält från två olika perspektiv: Den första studien syftar till att belysa invandrade kvinnors föreställningar om mental (o)hälsa samt deras egna erfarenheter av terapibehandling inom svensk psykiatri. Den andra studien syftar till att beskriva och förklara dels hur terapeuter tolkar och upplever möten med invandrade kvinnor och dels vilka arbetsmässiga villkor som präglar dessa möten.

En central teoretisk utgångspunkt i avhandlingen är postkolonialismen. Lindqvist lutar sig här mot framförallt Derrida och konstaterar att verkligheten och språket inte kan skiljas från varandra, vilket enligt Lindqvist leder till att t.ex. invandrade kvinnor ofta presenteras som underordnade, svaga, sköra och sjuka och därmed ställs i kontrast till bilden av den västerländska kvinnan (s. 31). Den andra teoretiska utgångspunkten är postkolonial feminism och där menar författaren att genus ska ses som sammankopplat med, och artikuleras tillsammans med, andra privilegerings- och förtryckarsystem så som ras, klass, ålder och sexualitet. Här lutar sig Lindqvist främst mot teoretiker som Mohanty och Spivak. Som tredje teoretiskt utgångspunkt diskuterar författaren hälsobegreppet och sällar sig till den fenomenologiska skolan där ohälsa ses som något som ligger bortom det fysiska, mentala och sociala lidandet och inkluderar det lidande som hindrar en person i sitt vardagsliv. Den fjärde och sista teoretiska utgångspunkten har Lindqvist hämtat från emotionssociologin. Lindqvist menar att den moderna västerländska dikotomin ställer logiskt tänkande och känslor emot varandra. På liknande sätt menar hon att den dikotomin positionerar icke-västlänningar (min översättning av non-Westeners) som de känslolösa och irrationella, och som motsats till västlänningar (s.44). Lindqvist sällar sig därför till det ”radikala perspektivet” inom emotionsforskning och menar (på basis av Williams 2002) att där logiskt tänkande och känslor är separerade kommer ohälsa endast att handla om att ställa diagnos.

I artikeln *”Like a white crow”: migrant women and their emotion work in Sweden*, publicerad i *International Journal of Work, Organization and Emotion*, analyseras invandrade kvinnors känslor med särskilt fokus på känslornas roll i processen att integreras in i det svenska samhället. I artikeln analyseras sex livsberättelser och resultaten visar att normer kopplade till hur man förväntas uttrycka känslor och bete sig i samhället ledde till att kvinnorna kände skam över att ses som annorlunda samtidigt som kvinnorna också modifierade dessa normer och känsloregler till sin egen fördel och på det sättet inte riskerade att förlora sin egen självbild. Detta menar Lindqvist bör förstås som en typ av ”främlingshabitus”.

Artikel två; *Tid och emotioner i psykiatrin* är accepterad för publicering i tidskrif-

ten Arbetsmarknad och Arbetsliv och här ligger fokus på terapeuternas arbetsvillkor. Lindqvist kombinerar i denna artikel fokusgruppsintervjuer och individuella intervjuer med terapeuter som arbetar med invandrade kvinnor. Här konstaterar Lindqvist att känslorarbete är en förutsättning för en lyckad psykiatrisk behandling men också en förutsättning för att terapeuterna ska kunna hantera sitt eget jobb. I artikeln visar Lindqvist att terapeuternas eget känslorarbete inte hinns med p.g.a. de höga krav som ställs på terapeuterna från ledningen. Tidsbristen i kombination med de högt ställda kraven ledde till att terapeuterna kände en viss känslomässig distansering till de som behandlades, då terapeuterna inte fick tid att bearbeta sina egna känslor.

I artikel tre *Migrant women's negotiation of belonging through therapeutic relationships*, samförfattad med Åsa Wettergren och inskickad till International Journal of Migration Health and Social Care, undersöker författarna 12 invandrade kvinnors erfarenheter och känslor kopplade till deras roll som mottagare av psykoterapibehandling i Sverige samt deras motiv till att söka psykiatrisk vård. Här visar författarna att det inte bara är trauman från förr som får fysiska och psykiska konsekvenser utan även förlusten av socialt kapital och känslor av exkludering, isolation och främlingskap i Sverige. Den garanterade tillgången på vård som kvinnorna fått genom sitt medborgarskap handlade också om att de i mötet med terapeuterna skapade en känsla av samhörighet i det svenska samhället.

I den fjärde och sista artikeln *Emotional labor/emotional work and harboring strategies done by health care professionals*, som Lindqvist författat tillsammans med Eva Olsson och som är inskickad till Journal of Political Power, står terapeutrollen ännu en gång i fokus. I denna artikel har två fokusgruppintervjuer med totalt sex terapeuter kombinerats med individuella intervjuer med fem terapeuter. Artikeln visar att terapeuterna hade olika strategier för att hantera krav kopplade till känslorarbete beroende på hur detta arbete organiserades och styrdes på deras respektive arbetsplatser. Författarna visar här att ensamarbete och tidsbrist ledde till att terapeuter fick arbeta igenom andras och sina egna känslor, på raster och under toalettpauser.

Jag anser att denna avhandlings främsta styrka ligger i det bidrag som görs i artikel tre och fyra eftersom de tillsammans bidrar till förståelsen av känslorarbete från två olika perspektiv (de behandlade kvinnornas perspektiv och terapeuternas perspektiv), samtidigt som de ger en analys av hur människor inom olika organisatoriska sammanhang förhåller sig till och gör motstånd mot det känslorarbete som de förväntas göra. Från de behandlade kvinnornas perspektiv visar Lindqvist på ett övertygande sätt att känslorarbetet för dem främst handlar om hur de förhåller sig till de professionella ramar som terapeuterna sätter. Från terapeuternas perspektiv handlar begräsningen i känslorarbetet främst om att det inte får plats i den slimmade psykiatriorganisationen. Avhandlingen ger också ett viktigt bidrag till emotionssociologin genom att lyfta fram invandrade kvinnor röster i detta fält. Vi får förståelse för hur man, med hjälp av att studera känslorarbete inom ramen för institutionella möten mellan migranter och välfärdspersonella, kan få fatt i dimensioner så som upplevd diskriminering och exkludering på ett bra sätt.

Det som jag anser är avhandlingens mindre starka sidor handlar om dess teoretiska

inramning som främst finns i kappan, och om hur relationen mellan detta teoretiska ramverk, empiri och artiklarna ser ut. Min första invändning handlar om tidigare forskning där jag saknar en demografisk forskning om kvinnors och framförallt invandrade kvinnor psykiska ohälsa. Trots att Lindqvist hävdar att vissa diagnoser till exempel schizofreni inte har någon "tvärkulturell validitet" (s.21) visar demografiska studier (se t.ex. Anna Clara Hollanders studier från 2011, 2013 och 2016) på att skillnader i psykisk ohälsa finns både inom kategorin utlandsfödda och mellan kategorierna utlandsfödda och svenskfödda. Lindqvist tar upp Folkhälsomyndighetens rapport från 2007 som visar att psykisk ohälsa är dubbelt så vanligt hos kvinnor med utomeuropeisk bakgrund i Sverige än hos kvinnor i Sverige generellt. Detta är viktigt och jag tror att ett kapitel som redovisar forskning om denna ojämlikhet i hälsa bland olika grupper i Sverige hade varit bra. Det är förvisso så att kvinnorna i studien både är aktiva subjekt som etablerar och underhåller personliga, professionella och intima relationer i det nya samhället, och samtidigt utsatta och i behov av vård (s.19), men samtidigt visar Lindqvists studier (och det blir speciellt tydligt i artikel tre) att det är just det faktum att kvinnorna har tillgång till vård genom sitt medborgarskap som gör att de söker hjälp mot sitt lidande. Kvinnornas aktörskap och psykiskt välmående bör i detta fall anses som villkorat av tillgängligheten till bra vård, en slutsats som jag menar kunde ha lyfts mer i diskussionen.

Detta för mig in på min andra invändning som är mer av teoretisk karaktär och handlar om medborgarskapets betydelse för särskilt utsatta grupper. Medborgarskapet visar Lindqvist spelar en mycket viktig roll för kvinnorna i studien då det är ett villkor för att de ska få denna typ av professionell hjälp. Jag tror att analysen av kvinnornas förhandlande om professionella gränser och deras känslor skulle ha lyft om Lindqvist lutat sig mer på t.ex. medborgarskapets olika dimensioners betydelse för att minska dessa kvinnors lidande. Avhandlingens viktigaste bidrag har med detta att göra, nämligen att där de organisatoriska och professionella förutsättningarna finns använder människor denna möjlighet för att bearbeta lidande. Bilden man lämnas med efter att ha läst avhandlingen är att kvinnorna i studien, genom sitt medborgarskap, får möjlighet att i en organiserad miljö bearbeta sina känslomässiga trauman från det förflutna och i nuet, samtidigt som terapeuterna varken har tid eller resurser för att bearbeta sina egna känslor. Denna diskrepans tycker jag kunde ha lyfts ännu mer eftersom det just pekar på att individer oavsett position agerar utifrån de kontextuella förutsättningar som finns. Avhandlingen handlar, i allra högsta grad, om samtal om socialt lidande något som Lindqvist visar på ett övertygande sätt vilket gör att frågetecknet i titeln, i min mening, är en aning överflödigt.

Sammanfattningsvis är avhandlingen ett viktigt bidrag till vår sociologiska förståelse av institutionella möten och styrkan ligger i att Lindqvist belyser dessa möten från två olika perspektiv. Att den fokuserar på behandlade kvinnor som invandrat gör också att avhandlingen bidrar till vår förståelse av dessa institutionella möten från ett IMER-perspektiv.

Mats Franzén, Nils Hertting & Catharina Thörn, *Stad till salu: Entreprenörsurbanismen och det offentliga rummets värde*. Göteborg: Daidalos, 2016

Denna bok tar fasta på entreprenörsurbanismens framväxt och utveckling i Göteborg och Stockholm sedan 1970-talet och undersöker dess konsekvenser för det offentliga rummet och dess demokratiska funktion. Vad är då entreprenörsurbanismen? Begreppet utvecklas med utgångspunkt i den marxistiske geografen David Harvey, som under sent 80-tal använde begreppet *entrepreneurialism* för att beteckna en typ av urban styrning där tillhandahållandet av service åt en stads invånare alltmer underordnas behovet att uppmuntra lokal tillväxt. Historiskt är entreprenörsurbanismen svar på 70-talets industriella kris ("fordismens kris") som satte stopp för såväl efterkrigstidens boom som modernistisk stadsplanering. I försöket att bryta den ekonomiska stagnationen blir stadsplaneringens ledstjärna att marknadsföra och "sälja" staden utåt i global konkurrens med andra städer för att locka till sig investeringar och kapitalflöden. Staden blir ett varumärke som måste stärkas och göras attraktivt genom evenemang och ikonarkitektur, genom bakgator som piffas upp till fashionabla gångfartsområden, och genom en lagom kreativ och stimulerande atmosfär som dock inte får upplevas som otrygg.

Boken är resultatet av många års arbete och är uppbyggd kring fyra fallstudier: två kring stadskärneutveckling i Göteborg och Stockholm och två kring klotterpolitik i samma städer. För att fånga upp skillnaderna mellan de två städerna använder författarna begreppet "urban regim" som står för de stabila och informella relationer mellan olika lokala intressen som möjliggör och sätter gränser för den lokala stadspolitiken. Kortfattat har entreprenörsurbanismen i Göteborg gynnats av en rad omständigheter: staden drabbades hårdare av 70-talskrisen än Stockholm, den småskaliga fysiska bebyggelsen var lättare att ta i bruk för att skapa en attraktiv innerstad och staden hade sedan tidigare en etablerad politisk konsensuskultur i "Göteborgsandan" som kunde tas i bruk för privat-offentliga samverkansprojekt.

En styrka med boken är att den så tydligt tar upp hur skiftande regionala bakgrunder skapar olika förutsättningar för entreprenörsurbanismen. "Entreprenörsurbanismen", skriver författarna, "framstår som ett kort att spela framför allt för den stad som har svårt att ta sig ur fordismens kris och berövats stora delar av sin industri, utan att denna har ersatts med någon annan företagsamhet av vikt" (s. 376). Känsligheten för regionala skillnader hjälper inte bara författarna att förstå skillnaden mellan Stockholm och Göteborg utan öppnar också upp för en potentiellt fruktbar analys av andra städer med olika position i den globala kapitalistiska ekonomin.

Ytterligare en styrka är att boken visar att entreprenörsurbanismen inte drivs av anonyma, automatiska marknadsprocesser, utan av medvetet och strategiskt handlande aktörer. Framför allt ligger fokus på relativt ljusskygga samverkansnätverk mellan kom-

mun, handel och fastighetsägare. I Göteborg har således ”Innerstaden Göteborg” haft stort inflytande på en rad projekt medan ett motsvarande nätverk i Stockholm, ”City i samverkan”, haft mindre stöd från staden och mindre framgång. Skillnaden, menar författarna, ska förstås i ljuset av Stockholms starka ekonomiska ställning som gör att de entreprenörsurbanistiska partnerskapen inte framstår som lika angelägna för stadens politiker.

I relation till klotterpolitiken följer författarna nolltoleranspolicyns uppgång och fall i Stockholm och Göteborg. Som de påpekar blir denna policys genomslag i de två städerna rentav mer drastiskt än i förebilden New York eftersom inga lagliga väggar överhuvudtaget medgavs. Intressant nog motiverades inte klotterförbudet från officiellt håll med behovet att ”sälja staden”, som man hade kunnat tro. Istället rättfärdigades det med kameralt förvaltningstänkande och ett paternalistiskt språk som betonade social omsorg om ”ungdomar på glid”. När nolltoleransen avskaffades skedde detta däremot med entreprenörsurbanistiska argumentet: graffiti försvaras nu som en tillgång för staden och en motor för kreativitet.

En intressant observation är att den entreprenörsurbanistiska omvandlingen av innerstaden till stor del sker genom vad författarna kallar de ”små detaljernas” eller ”de små stegens” politik. Snarare än om spektakulära eller storslagna projekt handlar det om att ändra små detaljer i stadsrummet för att skapa den rätta atmosfären eller om små konkreta verksamheter som inte väcker negativ uppmärksamhet. Bakom detta menar författarna att det ligger en politiseringsrädsla. Man vill inte märkas för mycket. Man vill inte upprepa de ”dåliga” erfarenheter som uppstått när projekt politiserats och blivit föremål för debatt och protester – något som skedde vid försöken att förbjuda gatamusik i Göteborg, hindra restauranger i Stockholm från att ge överbliven mat åt hemlösa, öka antalet ordningsvakter på eller glasa in delar av Sergels torg eller stänga ner soppkök i Stockholm. ”Små” steg och detaljer behöver dock inte utesluta brutalitet och hårdare former av uteslutning. Snarare handlar det om en balansgång. Säljandet av staden kan samexistera med nolltolerans, avvisande av uteliggare och – kan man idag tillägga – rop på tiggeriförbud. En tolkning som ligger nära till hands är att entreprenörsurbanismen gärna tar till ”hårda tag” när den upplever att de drabbade är så marginella eller det förväntade motståndet så svagt att den inte behöver frukta en politisering.

Motviljan mot politisering märks också i de diskursiva förändringar som gått hand i hand med entreprenörsurbanismen. Som författarna visar förskjuts ”allmänintresset” i äldre myndighetsdokument alltmer mot en betoning på det ”gemensamma intresset”. Där det förra är ett intresse som tänks garanteras av en opartisk stat som står över särintressena, tänks det senare istället uppstå i ömsesidigt gynnsamma relationer mellan kommun och andra marknadsaktörer. Kommunens roll förändras därmed: snarare än att balansera särintressen och därmed främja allmänintresset reduceras den till att bli ”en spelare bland andra i en win-win situation” (s. 385).

Att så lite uppmärksamhet ägnas områden utanför stadskärnan är en aning beklagligt eftersom dessa områden – som författarna själva påpekar – ofta använts aktivt just för varumärkesbyggnad. I Stockholm har det ofta varit områden som Gamla

stan, Södermalm eller skärgården som lyfts fram i varumärkesbyggandet snarare än det "cityområde" boken fokuserar på och där dessa områden inte ingår, och Göteborg säljs till stor del genom stora projekt i områden utanför innerstaden, som Älvstranden. En principiell diskussion av hur entreprenörsurbanismen skiljer sig åt inom och utanför stadskärnan hade varit intressant. Medan "små" steg och detaljer utmärker omformningen av stadskärnan finns uppenbarligen utanför denna en större beredskap att tillgripa spektakulära och storskaliga lösningar, som exempelvis det planerade Karlatornet på Hisingen i Göteborg. Här väcks frågan om det bara är ljusskygghet som gör att nätverken tar till "små steg" i stadskärnan – en kompletterande förklaring kanske är att denna ofta är tillräckligt attraktiv för kapital ändå, utan stora steg?

Boken belyser också på ett utmärkt sätt motsättningar i entreprenörsurbanismen. En konflikt uppstår lätt mellan fastighetsägare och handel när satsningarna på en uppgraderad innerstad leder till att företag och restauranger inte har råd att betala hyran. För staden som helhet är förmodligen den största motsättningen att staden vill marknadsföra sig som trygg och vacker, men gör det genom en policy som samtidigt accelererar ojämlikhet, uteslutning och segregation. Snarare än den vackra, trygga stad man vill skylta med blir resultatet en polarisering där samhällsklyftor synliggörs.

Fastän bokens fokus inte ligger på protester och motstånd är detta ändå en fråga som den pekar fram mot och på olika sätt belyser under framställningens gång. Vilket motstånd är möjligt mot entreprenörsurbanismen och hur kan det offentliga rummet försvaras? Som nämnts gör författarna poängen att entreprenörsurbanismen, åtminstone i stadskärnan, vill undvika uppmärksamhet och kontroverser. Förändringar ska helst ske smidigt och smygande, utan att hamna i offentlighetens ljus. Detta pekar på entreprenörsurbanismens svaga punkt: att "den inte tål att politiseras" (s. 386). Boken ger också många exempel på framgångsrika protester. Men ibland hjälper inte protester. Skenbara segrar visar sig leda till kooptering – som när kritiken av funktionalismen under 70- och 80-talen beredde väg för skiftet mot entreprenörsurbanism eller när försvaret av graffiti under nolltoleranspolicyns dagar senare införlivades i en diskurs om kreativa städer. I slutkapitlet betonas att offentligheten står stark i bemärkelsen att den mobiliseras när den hotas, men författarna tar också upp att detta försvar som regel är reaktivt och att det varit svårt att hitta en proaktiv lösning för att varaktigt försvara det offentliga rummets värde (s. 405).

Hur har då entreprenörsurbanismen påverkat demokratin och offentligheten? Författarna belyser både det offentliga rummets demokratiska funktioner och demokrati i planeringen. När beslut flyttas ut från kommunfullmäktige och in i bolag blir offentlighetsprincipens tillämplighet oklar. Beslutsprocessen leder i sin tur till att offentliga rum stöps om – ofta till vad författarna kallar "vardagsrum" för medelklassen – för att utesluta vissa människor, som uteliggare och kapitalsvaga konsumenter, eller vissa aktiviteter, som graffiti eller gatumusik. I anslutning till detta lägger författarna fram argumentet att offentliga rum är värdefulla för demokratin eftersom de utgör en scen där samhället synliggör sig för sig självt, där alla uppträder inför varandra och – som Hannah Arendt uttrycker det – framträder och blir fullt ut verkliga. Det offentliga rummets värde är "att göra samhället synligt – även dess mindre välartade sidor" (s.

402). För att spinna vidare på denna tanke är det lätt att tänka på Lewis Mumford som i en tankvärd formulering hyllar staden som ett i dess bästa ögonblick oöverträffat kognitivt redskap: med sina historiska avlagringar och mångfald av människor, hjälper den oss att tänka verkligheten. Från den synvinkeln blir det tydligt på vad sätt det skadar alla, inte bara de uteslutna, när det offentliga rummet förvandlas till vardagsrum.

Carl Cassegård, Göteborgs Universitet

Catrin Lundström, *White migrations: Gender, whiteness and privilege in transnational migration*. Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2014

I boken *White Migrations* följer sociologen Catrin Lundström vithet som social konstruktion och visar hur dess gränser ständigt omformas, omförhandlas och samverkar med andra faktorer. Utgångspunkten är att vithet är en form av strukturellt privilegium och en form av kapital. Lundström utforskar hur vithet som kapital tar sig ut i tre olika sammanhang, mot bakgrund av Pierre Bourdieus teorier om socialt, ekonomiskt, kulturellt och symboliskt kapital. Huvudargumentet är att vithet är förknippat med ett antal mäktiga transnationella resurser, som exempelvis medborgarskap, institutioner och kontrakt – även om (svensk) vithet inte nödvändigtvis signalerar privilegier i ALLA sammanhang. Som en ”välfylld transnationell kappsäck.”

Lundström placerar sin forskning inom Migrationsstudier som forskningsfält, med syftet att utforska privilegierad migration från Europa genom begreppet vit migration. Hon har gjort en intervjustudie bland svensktalande, första generationens, svenska kvinnor som migrerat till tre områden: sydvästra USA, Singapore och södra Spanien. Här analyserar Lundström hur vita svenska kvinnor använder sig av resurser när de infogar sig själva i olika sociala och geografiska sammanhang. Med ett transnationellt perspektiv är boken banbrytande för både migrationsstudier (som tenderar att fokusera på mindre privilegierade grupper) och för kritiska vithetsstudier (som tenderar att begränsas till nationella sammanhang och i synnerhet USA och Storbritannien). Lundström problematiserar gängse konstruktioner av ”migranten” där vita sällan blir kallade migranter eller förknippade med migration – utan snarare kallas turister, expats eller liknande.

Frageställningarna i boken utgår ifrån att vithet ÄR betydelsefullt för kvinnors erfarenheter av migration: hur formas vithet av migrationsprocesser och hur formas migrationsprocesser av vithet? Genusperspektiv och postkoloniala perspektiv är viktiga i boken: hur män och kvinnor formas av migration på olika sätt och hur tidigare koloniala strukturer fortsätter att påverka nutida kapitalistiska strukturer. Lundström diskuterar hur bekömd migration (vita kvinnors migration) inte bara formas av privilegier utan även av sårbarheter och beroendeförhållanden i relation till familj och samhälle. Därför kompliceras kvinnors vita kapital på olika sätt, exempelvis av ojämställda förhållanden i bakgrunds- och destinationsland. Lundström poängterar dock

hur ”nya” former av rörlighet (som pensionsmigration, kvinnors oberoende migration och högutbildades migration) fortsätter att struktureras av rasifiering och postkoloniala relationer. Även kopplingar mellan olika typer av migration tas upp i boken: hur exempelvis migrerande hushållsarbetare hör samman med välbärgade gruppers livsstilsmigration.

Boken bygger på intervjustudier i tre fält: ”*settler migration*” till USA, ”*expatriate migration*” till Singapore och ”*lifestyle migration*” till Spanien. Urvalet utgår ifrån det internationella nätverket SWEA, som består av svensktalande kvinnor. Lundström medger att detta nätverk inte är representativt för svenska migrantkvinnor men diskuterar inte konkret vilka tänkbara utfall detta urval får.

I USA är bokens vita svenska kvinnor till stor del hemmafruar gifta med amerikanska män eller medföljade till svenska män. Lundström analyserar hur intervjupersonerna konverterar sin vita svenska femininitet till socialt och ekonomiskt kapital genom äktenskap och arbete. I USA kan vita svenska kvinnor smälta in i vita medelklassområden men de rasifieras och sexualiseras även enligt amerikanska föreställningar om den exotiska vita svenskan. Vidare diskuterar Lundström hur svenskor i USA förhandlar motsättningar mellan sina positioner som hemmafruar i relation till svenska jämställdhetsnormer. Nackdelen som hemmafru i USA är att privilegier är beroende av mannen och hans inkomst. Utan en utbyggd välfärdsstat kan exempelvis skilsmässa innebära potentiella ekonomiska problem och kvinnorna behåller därför sina svenska medborgarskap som skyddsnät, vilket Lundström benämner som ”transnationellt kapital.”

I Singapore är de vita svenska intervjupersonerna till stor del medföljande fruar till män som under några år jobbar i Singapore. Lundström analyserar hur svenska hemmafruar i Singapore anlitar och förhåller sig till inneboende filippinska eller indonesiska migrantkvinnor som ”hemhjälp.” Dels som en strategi för en känsla av oberoende individualism för att uppfylla ideal kring vit medelklassfemininitet – och dels som en strategi att hantera ojämställdhet inom den heterosexuella familjen. Lundström diskuterar hur de svenska medföljande fruarna rättfärdigar och normaliserar de ojämlika relationerna till sin ”hemhjälp” i förhållande till ”svenska” normer. Dels med hjälp av skillnadsskapande ideer och dels med hjälp av ideer om ”svensk” arbetsgivarmoral. Till skillnad från hur svensk vithet konstrueras i fallet USA så beskriver Lundström hur svensk/ europeisk vithet INTE representerar en ideal skönhetsnorm i Singapore. Istället dominerar singaporeanska asiatiska ideal.

I Spanien beskrivs de vita svenska intervjupersonerna som ”unga entreprenörspår, äldre kvinnor och mindre välbärgade pensionerade kvinnor.” Lundström diskuterar vita svenska migrantkvinnors nedåtgående rörlighet på den spanska arbetsmarknaden men menar att vithet i detta fall konverteras till ”det goda livet” i solen snarare än till ekonomiskt kapital. Liksom i fallet USA fungerar det svenska medborgarskapet som en backup och ett skyddsnät. Detta kapitel handlar jämförelsevis mindre (än de två tidigare fallen) om hur svenska migrantkvinnor förhåller sig till femininitet och familj. Även urvalet verkar skilja sig (av oklar anledning) från de två andra fälten. Bland intervjupersonerna finns färre kvinnor med barn som bor hemma och fler låginkomstagare. Till skillnad från avsnitten om USA och Singapore beskrivs inte heller hur ”vit

svensk femininitet” uppfattas i relation till lokala (spanska) skönhetsideal. Man kan tro att även den spanskfödda lokalbefolkningen inbegrips i vithet som social konstruktion men Lundström diskuterar ”nordeuropeisk vithet” och kosmopolitanism i kontrast till ”sydeuropeisk vithet” – i termer av ”intern rasifiering.”

Lundström diskuterar dessutom i ett långt metodkapitel sin egna heterosexuella medelklass vithetsfemininitet som en form av metodologiskt kapital som möjliggjort hennes tillträde till de fält hon studerar. Här sätter hon fingret på avgörande frågor kring kunskapsproduktion och medskapandeprocesser kring hur likhet produceras i fält. Hon reflekterar över maktrelationerna som är en del av kunskapsproduktionen: inte enbart mellan forskare och dem som studeras, men även i relation till marginaliserade grupper vars historier INTE berättas. Hon diskuterar dock inte sina specifika strategier i respektive fält uttömmande i metodkapitlet: hur har hon resonerat kring upplägg och urval? Hur har centrala frågor identifierats i respektive fält och vad får urvalet för konsekvenser för detta?

I sin helhet består boken av en mycket välskriven och snyggt ihopvävd teori, empiri och analys; resonemangen är välbehövliga bidrag till migrationsstudier och kritiska vithetsstudier och metoddiskussionen bidrar på ett unikt sätt till bokens teman. Jämförelsen mellan de tre fälten blir en mycket avancerad analys av vithetens olika ansikten och hur den samverkar med lokala rasifierade, etnifierade, genusifierade och heterosexualiserade klasstrukturer.

Anna Gavanoas, Linköpings universitet

REDAKTIONENS TACK

Granskare 2013–2016

Redaktionen för Sociologisk Forskning tackar alla de som hjälpt till att granska inskickade manus under de senaste åren:

Abby Peterson
Ali Kazemi
Anders Persson
Andrea Bohman
Anna Lund
Anne-Sofie Nyström
Annika Rejmer
Apostolis Papakostas
Bengt Larsson
Bertil Rolandsson
Björn Ahlström
Boel Berner
Camilla Udo
Christian Abrahamsson
Christine Lundberg
Christine Roman
David Wästerfors
Emilia Forsell
Emma Engdahl
Ericka Johnson
Eva Sandstedt
Eva-Karin Olsson
Fredrik Palm
Gunnar Augustsson
Hedvig Ekerwald
Håkan Jönson
Ingemar Johansson Sevä
Ingrid Grosse
Ingrid Sahlin
Isabelle Dussauge
Jan Ch Karlsson

Jan Inge Jönhill
Janne Flyghed
Jenny-Ann Brodin Danell
Jessica Wide
Johanna Mannergren Selimovic
Jonas Lindblom
Karl Malmqvist
Kerstin Jacobsson
Kitty Lassinantti
Klas Borell
Lars Andersson
Lars-Erik Alkvist
Lars-Erik Berg
Lisa Salmonsson
Malin Åkerström
Marek Perlinski
Maria Törnqvist
Mark Elam
Mats Benner
Mats Franzén
Mattias Wahlström
Mia Eriksson
Michael Allvin
Mikael Börjesson
Mikael Carleheden
Mikael Lindfeldt
Monika Berg
Per Wisselgren
Peter Nilsson
Peter Sohlberg
Peter Öberg

SOCIOLOGISK FORSKNING 2017

Petter Bengtsson
Philip Lalander
Pia Bulow
Pontus Strimling
Roger Melin
Roine Johansson
Rolf Lidskog
Sandra Torres
Stefan Fors
Stefan Svallfors
Stina Fernqvist

Terese Anving
Torkel Molin
Tove Pettersson
Urban Janlert
Vanja Lozic
Vesa Leppänen
Ylva Lindberg
Ylva Ulfsdotter Eriksson
Zoran Slavnic
Åke Nilsén
Åsa Wettergren

Anvisningar för författare

Sociologisk Forskning accepterar för eventuell publicering vetenskapliga artiklar på svenska eller annat skandinaviskt språk samt engelska. Tidskriften tillämpar ett (s.k. double blind) referee-förfarande, vilket innebär att artiklar som publiceras i Sociologisk Forskning är bedömda av oberoende kollegor. Sociologisk Forskning accepterar endast texter som inte tidigare publicerats och accepterar inte manuskript som samtidigt erbjuds annan tidskrift eller förlag. Inga avgifter tas ut för publicering i Sociologisk Forskning.

Artiklar

1. För bedömning accepteras endast kompletta manuskript. Redaktionen accepterar inte synkast, utkast till artiklar eller i övrigt ofärdiga manuskript.
2. Manuskriptets författare ska följa Sociologiförbundets principer för publicering.
3. Manuskript sänds per epost till adressen: sociologiskforskning@sverigessociologforbund.se
4. Manuskriptet ska vara skrivet i MS-Word med dubbelt radavstånd och försett med goda marginaler. Nytt stycke görs med radbrytning. Manuskriptets omfång ska vara minst 4000 ord och högst 10000 ord, inklusive abstract/sammanfattning. Redaktionen tar endast emot manuskript i elektronisk form.
5. Författare ska inte anges i manuskriptet. På manuskriptets första sida anges endast titel och antal ord.
6. På ett separat blad anges titel, författarnamn, akademisk titel, institution samt den adress, e-postadress och telefonnummer till (huvud-) författaren som redaktionen ska använda i sin kontakt med författaren.
7. Manuskriptet ska innehålla en sammanfattning på engelska om maximalt 175 ord, en engelsk översättning av titeln, samt fem nyckelord på engelska.
8. En kort författarpresentation på ca 50 ord ska bifogas.
9. Eventuella noter placeras som fotnoter. Slutnoter ska inte användas.
10. Om tabeller och figurer är infogade i den löpande texten ska de även skickas i separata filer i sitt ursprungliga filformat.
11. Eventuella förkortningar skrivs med punkt ("t.ex.").
12. Litteraturhänvisningar i löpande text görs enligt följande: (Sontag 1977:35) alternativt Sontag (1977:35).

Referenser utformas på följande sätt

Bok: Pilgrim, D. & A. Rogers (1993) *A sociology of mental health and illness*. Buckingham: Open University Press.

Artikel: Haavio-Mannila, E., J.P. Roos & O. Kontula (1996) "Repression, revolution and ambivalence: The sexual life of three generations", *Acta sociologica* 39 (4):409–430.

Kapitel i bok: Dryler, H. (1994) "Etablering av nya högskolor: Ett medel för minskad snedrekrytering?", 285–308 i R. Erikson, & J.O. Jonsson (red.) *Sorteringen i skolan*. Stockholm: Carlsson.

Recensioner

Recensioner av sociologiska avhandlingar och annan relevant litteratur (inklusive kurslitteratur) välkomnas och bedöms av redaktionen. En recension ska vara minst 700 ord och högst 1500 ord. En recensionssä, dvs. en recension där två eller fler böcker behandlas, ska vara högst 2500 ord. Ange författarens namn, bokens titel, utgivningsår och förlag. Recensioner skickas till sociologiskforskning@sverigessociologforbund.se

Repliker

I syfte att bidra till en levande debatt finns möjlighet att kommentera texter publicerade i tidskriften. En replik omfattar cirka 1000 ord. Kommentarer bör skickas till redaktionen senast 30 dagar efter det att texten publicerats. Författaren till den text som kommenteras ges alltid utrymme att svara på kommentarer som publiceras. Repliker skickas till sociologiskforskning@sverigessociologforbund.se

Redaktörerna har ordet

Medborgarskap och tillhörighet i migrationens tid – inledande reflektioner
Magnus Dahlstedt, Barzoo Eliassi och Lisa Salmonsson

Stigmatisering och rasism i det svenska migrationssamtalet och det diasporiska motståndet
Khalid Khayati

Medborgarskapandets paradoxer: Medborgarskapspositioneringar i berättelser om tillhörighet i migrationens tid
Magnus Dahlstedt, Andreas Fejes, Maria Olson, Lina Rahm och Fredrik Sandberg

Omsorg för dagen och fostran för en framtid: Irakiska mödrars strategier för att skapa tillhörighet i Sverige
Disa Bergnehr

Samlevnad som ideologi i migrationslagstiftningen
Thomas Wimark och Daniel Hedlund

”Främlingen” bland svensk ”Homo Academicus”
Alireza Behtoui

Vidarebosättning, Sverigeprogram och föreställningen om den ”passiva flyktingen”
Mehek Muftee

Sociologförbundet: Sociologförbundets arbete med ämnes-/gymnasie-läraryrket

Recensioner

Redaktionens tack: Granskare 2013–2016

Avs.
Sociologisk Forskning
Sociologiska institutionen, Lunds universitet
Box 114, 221 00 Lund
www.sociologiskforskning.se



Sveriges Sociologförbundet
Swedish Sociological Association